T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

ENFORMEL SEKTÖR İŞÇİLERİNİN MEDYA ALGISI: SİTELER ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Gökhan BULUT

Ankara - 2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

ENFORMEL SEKTÖR İŞÇİLERİNİN MEDYA ALGISI: SİTELER ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Gökhan BULUT

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Bedriye POYRAZ

Ankara - 2008

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK
ANABİLİM DALI

ENFORMEL SEKTÖR İŞÇİLERİNİN MEDYA ALGISI: SİTELER ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı :

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınavı Tarihi .....

TEŞEKKÜR…

Çalışma boyunca verdikleri destek ve gösterdikleri sabır nedeniyle tez danışmanım Doç. Dr. Bedriye Poyraz ve jüri üyeleri Doç. Dr. Murat Güvenir ile Yrd. Doç. Dr. Funda Başaran Özdemir'e teşekkür ederim.

Tezin alan araştırması kısmında çok değerli görüşlerini benimle paylaşarak bu çalışmanın vardığı sonucun, niyetlediği hedefin en yakınına düşmesine neden olan Siteler işçilerine de yardımlarından ve dostluklarından dolayı teşekkür ederim. "Onlar" ki verdikleri ilham ve yaptıkları onca şeyin yanında bu çalışmanın da mimarı oldular.

Siteler işçileriyle yapılan bu araştırmaya fikri destek veren ve yaptığı çalışma vesilesiyle alanla tanışmamı kolaylaştıran ODTÜ Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi M. Berkay Aydın'a ve çalışma boyunca her istediğim an yardımlarını çok görmeyen Emrah Ayaşlıoğlu'na da ayrıca teşekkür etmek gerekiyor.

Bu çalışma, Çağrı Kaderoğlu'nun soyut ve somut hayati katkılarıyla oluşmuştur. Kendisi bu çalışmadan en az benim kadar sorumludur.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR ..... **i**
İÇİNDEKİLER ..... **ii**
GİRİŞ **1**
1. İŞÇİ SINIFI TARTIŞMALARI **5**
1.1. İŞÇİ SINIFI 5
1.2. İŞÇİ SINIFINI TANIMLAYAN BİR KAVRAM SETİ OLARAK "KENDİNDE SINIF-KENDİ İÇİN SINIF" 10
1.3. "KENDİ İÇİN SINIF-KENDİNDE SINIF" KAVRAMLARI IŞIĞINDA İŞÇİ SINIFI VE SINIF BİLİNCİ 14
1.4. SINIF BİLİNCİNİN KURUCU UNSURU OLARAK KÜLTÜR 17
1.5. GÜNDELİK HAYAT 21
1.6 SINIF BİLİNCİ BAĞLAMINDA GÜNDELİK HAYAT VE LUDDİST HAREKET 24
1.7. GÜNDELİK HAYAT VE İŞÇİ TEPKİSİ 28
2. ENFORMEL SEKTÖR **32**
2.1. ARAŞTIRMA ALANI OLARAK ENFORMEL SEKTÖR 32
2.2. ENFORMEL SEKTÖRÜN TANIMI 34
2.3. ENFORMEL SEKTÖRÜN AYIRT EDİCİ ÖZELLİKLERİ 36
2.4. ENFORMEL SEKTÖR İŞÇİLERİ 40
3. MEDYA TARTIŞMALARI **45**
3.1. ANA AKIM YAKLAŞIMLAR 46
3.2. ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR 51
A. FRANKFURT OKULU 53
B. ARAÇSALCI YAKLAŞIMLAR 56
C. YAPISALCI YAKLAŞIMLAR 57
1) Ekonomi - Politik Çalışmalar 60
2) Kültürel Çalışmalar 62
2.1. Alımlama 64
4. TÜRKİYE'DE MOBİLYACILIK SEKTÖRÜ VE SİTELER **68**
4.1. SİTELER'DE ÇALIŞMA KOŞULLARI 71
4.2. SİTELER-ÜSTÜ BÖLGE VE "MEMLEKET MAHALLELERİ 72

5. YÖNTEM 74
5.1. ÇALIŞMANIN TEKNİĞİ 74
5.2. GÖRÜŞMELER VE GRUPLAR 75
6. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ 77
7. SONUÇ 92
8. KAYNAKÇA: 94
9. EKLER 98
ÖZET 107
ABSTRACT 108

GİRİŞ

İşçi sınıfı, üretim rejimlerinin farklışması sonucu hem tarihsel akış hem de aynı dönemdeki yapısı içinde dönüşüme uğramaktadır. Gerek bilinç seviyelerinde gerek yaşam tarzlarındaki bu dönüşüm, aynı zamanda sınıfın varoluş öyküsünü de değiştirmektedir. Sınıf, üretim rejimindeki çeşitlenmeyle birlikte üretim faktörü olarak önemini korusa da sermayenin çeşitli manevralarıyla toplumsal gücünden düşürülmekte ve dolayasıyla bilimsel, sosyal, siyasal vb. her türlü kaygının uzağına taşınmaktadır.

Böylesi bir çerçeveyle bakıldığında araştırmanın merkezine işçi sınıfının bileşenlerinden birinin konulmasının ve özellikle de iletişim araştırmaları alanında bunun yapılmasının amacı, hem üretimden gelen güçleriyle toplumsal yaşamı şekillendiren kesimlerin bu dikkati hak ettiğine inanmak hem de söz konusu alanda eksik olduğu düşünülen bir birikime katkı sunmaktır.

Araştırmanın merkezinde enformel sektör işçilerinin zihin yapılarının, düşünme pratiklerinin ve dolayısıyla medyayı izleme ve algılama biçimlerinin yapısının nasıl şekillendiği soruları yer almaktadır. Yoklanan bu soruların "sınıf bilinci" açısından da önemli bir noktaya işaret edip etmediği de ikincil bir merak alanı olarak araştırmanın içinde yer verilen bir başka konudur.

Bu çalışma genel olarak, enformel sektör işçilerinin medyayla kurdukları ilişki üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda sınıfın içindeki farklı kesimlerden biri olan enformel sektör işçilerinin farklılıkları da göz önüne alınarak davranış ve algı biçimlerinin nelere takabül ettiği incelenmeye çalışılmıştır.

Tez temel olarak iki aşamada yapılandırılmıştır. İlk aşamada enformel sektörde çalışan işçilerin medyayı "bir kurum olarak" nasıl algıladıkları sorusu üzerine odaklanılırken ikinci aşamada ise medya metinlerini okuma ve anlamlandırma biçimleri ele alınmıştır.

Çalışma boyunca yukarıda kısmen ifade edilmeye çalışılan merak alanlarına dair ipuçları yakalanmaya çalışılmıştır. Bahsedilen kesimlerin genel olarak hayatı, özel olarak da medyayı nasıl yorumladıkları ve gündelik hayatlarının içinde nasıl konumlandırdıklarını kavramaya çalışmak, araştırmanın temel amacıdır.

Diğer tüm alanlarda olduğu gibi sosyal bilimler alanında da *sınıf* kavramı bir araştırma nesnesi olmaktan çıkmış, adeta gözden düşmüştür. Buna sebep olarak SSCB'nin dağılmasıyla ile beraber şekil değiştiren dünya sisteminin ideolojik tahribatları gösterilebilir. Özellikle 1980'lerden sonra kapitalist sistemin yeni bir birikim sürecine girmesi ile beraber "küreselleşme„ olarak isimlendirilen bu dönemde temel çelişkinin üretim ilişkilerinden kaynaklanan bölüşüm sorunu olmadığı söylenmiş ve artık *çağ*ın değiştiği belirtilmiştir. Bu görüşlerin fikri zemini de, "tarihin sonu„ ve "elveda proleterya„ gibi tezlerle oluşturulmuştur.

Tam da böylesi bir dönemde sınfın bileşenlerinden birinin bu araştırmanın merkezine konulması, bahsedilen dönemin toplumsal çelişki ve çatışmaları sınıf perspektifinden değerlendirmeye en fazla ihtiyaç duyulduğu bir dönem olduğuna inanılması nedeniyledir.

İletişim araştırmaları açısından ise sınıf gözüyle medyayı anlamaya çalışma çabası fazlaca rastlanılmış bir örnek değildir.

"Temsil„ çalışmaları içinde işçi sınıfı az da olsa araştırılmış fakat temel

olarak perspektif sorunu aşılamamıştır. Bu tür araştırmalarda da inceleme alanı düşünüldüğünün aksine sınıf değil medyadır. Söz konusu çalışmaların amacı işçi sınıfını incelemek ve medya ile bağını kavramak değil, medyanın o "nesneyi„ yansıtma biçimini kavramak ve dolayısıyla medya üzerine söz söymektir. Bu çerçevede sınırlı sayıdaki bu tür çalışmalarda da sınıf, medyayı çözümlemekte bir "araç„ olarak kullanılmakta ve kendi süreçleri ve problemleri gözardı edilmektedir.

Bu çalışmanın ise temel inceleme alanı enformel sektör işçilerinin düşünme biçimleridir. Bu tür bir çalışmanın, hem iletişim alanında varolduğu düşünülen bu tür bir eksikliğin giderilmesine katkı olması, hem de yukarda bahsedilen dönemde sosyal bilimlerde sınıf çalışmanın gereğine inanılması dolayısıyla öneme sahip olduğu söylenebilir.

Çalışma boyunca kullanılan temel kavram *enformel söktör işçileri* olmuştur. Bu kavramın iç yapısı sınıf bağlamında irdenelerek açımlanmaya çalışılmıştır. Formel ve enformel sektör tanımlanarak ve geleneksel işçi sınıfı denilen sınıf kesitinden ayrıştırılarak, medyaya bakışı değerlendirilip konu edilen işçilerin gündelik yaşamı; bilinç kavramı ve bu kavramdaki dönüşümler dolayımıyla değerlendirmeye çalışılacaktır.

"Algı„ da bu çalışmadaki temel kavramlardan bir diğerini teşkil etmektedir. Bu kavram çerçevesinde ideolojik niyetlerle kodlandığı düşünülen medya metinlerinin incelemeye konu olan kesimlerce nasıl açımlandığı, açımlama sürecine ne gibi faktörlerin etki ettiği sorusu yanıtlanmaya çalışılmıştır. Bilginin alınması, yorumlanması, seçilmesi ve düzenlenmesi anlamına gelen algının işçi sınıfının zihni yapısında medya üzerinde nasıl çalıştığı araştırılacaktır.

Sınıf bilinci kavramı da çalışmanın ana unsurlarından biri olarak kurulmuştur. İşçi sınıfının tanımlayıcı unsurlarından biri olarak karşımıza çıkan sınıf bilinci kavramı, Marks'ın bu kavramı tanımlarken kullandığı ve epistemolojik bir sınırın böldüğü "kendinde sınıf-kendi için sınıf" uğraklarıyla tartışılmıştır.

Toplumsal tabakalaşmaya uygun olarak, nüfusun büyük bölümünü kapsayan ve demokratik katılım mekanizmasına yakınlıkları tartışmalı olan kesimler açısından medyanın ne kadar güvenilir olduğunun sorgulanması, araştırmanın niyetlerinden biri olmuştur.

Kitle iletişim araçlarından mesaj gönderenlerin ve bu mesajları alanların okumalarında, kodlama ve açmalarında potansiyel bir uyuşmama durumundan söz etmek mümkün gözükmektedir. Buna sebep olarak, kültürel altyapı ve arka plan, gündelik öncelikler ve uzak vadeli hedeflerin birbirini tutmaması gibi etkenler gösterilebilir. Mesajın uçlarındaki kodların "birbirini tamamlama(ma)sı" sorunu, ideolojik-kültürel tahakküm ve direnme sorunuyla birlikte tartışıldığında daha anlamlı olacaktır.

1. İŞÇİ SINIFI TARTIŞMALARI

1.1. İŞÇİ SINIFI

İnceleyeceğimiz yapıların ve öznelerin edimlerinin anlamlı hale gelmesi için ön koşulun, onların tanımlanması olduğu düşüncesinden hareketledir ki bu çalışmada da ilk adım, bazı kavramların tanımlanması olacaktır.

Çalışmanın temel bileşenlerinden biri olan "işçi sınıfı" kavramının ne olduğu sorusundan başlamak üzere, çalışmaya uygun bir indeks oluşturulması gerekmektedir. Nasıl ki doğum, ergenlik, yaşlılık ve ölüm; hastalık ve sağlık hallerindeki insan vücudunu incelemenin ilk koşulu, insan anatomisini kavramaktır; aynı şekilde tutarlı ve berrak bir sınıf anatomisinden hareket etmeden toplumsal sınıfların dinamiklerini ve oluşumunu incelemeye kalkışmak da verimsiz bir çaba olacaktır (Boratav, 1990:62).

Toplumsal mücadelelerde sınıfın fonksiyonunun ne olduğu ve emek-sermaye çelişkisi dışında kapitalizmin doğasından kaynaklanan çelişkiler yaşayan gruplarla ilişkisinin nasıl olması gerektiği üzerine uzun bir literatür halen hızla genişlemektedir. Örneğin, sosyalizmin kendi geliştirdikleri post-Marksist "Radikal Demokrasi" kuramının yöntem ve bileşenlerinden biri olduğunu söyleyen Laclau ve Mouffe, işçi sınıfını tartışmanın ancak "bir 'evrensel sınıf'ın ontolojik olarak ayrıcalıklı konumuna dayanan her türlü epistemolojik imtiyazdan vazgeçtiğimiz takdirde olanaklı" (1992:10) olacağını belirterek toplumsal dönüşüm teorilerinde bilgi kuramı açısından bir kopuşu davet etmektedir.

Marksist yazın içinde sınıfın varlığının ve işlevlerinin sorgulandığı bir noktadan hareketle, 2. Dünya Savaşı sonrası işçi sınıfına atfedilen politik güç ve devrimci görevler konusunda bir karamsarlık baş göstermiştir. Bu karamsarlık, özellikle SSCB'nin dağılmasının ardından yerini inançsızlığa bırakmıştır. İşçi sınıfının özellikle ileri sanayi ülkelerinde beklenen adımları atamamış olması, onun tarihsel misyonuna ve siyasal mücadeledeki "özne" konumuna dair şüpheli yaklaşımları da beraberinde getirmiştir. Sözü edilen karamsarlığın en önemli temsilcileri Frankfurt Okulu'na mensup düşünürler olmuştur. Almanya'da faşizm dönemini doğrudan yaşamalarının da etkisiyle sınıfın devrimci bir niteliğe sahip olmadığını, ötesinde özellikle kitle iletişim araçlarıyla çok kolay maniple edilerek faşizmin kitle tabanını dahi oluşturabileceğini ileri sürmüşlerdir. Hem olgunluk dönemindeki Frankfurt Okulu hem de yeni eleştirel teorisyenler bakımından sınıf hakkında verilen yargıların şaşırtıcı bir özelliği, bunların sınıfların tarihsel gelişimi veya sınıf yapısı hakkında herhangi bir çözümlemeyle desteklenmemiş ve sadece sağduyusal bilgi veya alışılageldik bilgeliğe dayanmış gözükmesidir (Bottomore, 1997:90). Böyle bir kavrayış, devrimci dönüşümün aktörleri konusunda da sınıfın dışında alternatifler tarif etme çabalarını da beraberinde getirmiştir. Frankfurt Okulu, işçi sınıfının rolünün çok önemsiz olduğu fikrinden hareketle, modern toplumun devrim güçlerini başka kesimlerde, özellikle 1960 ayaklanması sırasında, öğrencilerde, gençlikte, sömürülen etnik gruplarda ve Üçüncü Dünya'nın köylü kitlelerinde bulmaya çalışmaktadır (Ed: Bottomore, 2001: 313).

Bunların yanında daha da ileri giderek, işçi sınıfına teoride biçilen politik önderliğe rağmen pratikte hiçbir ileri kapitalist ülkede devrimin gerçekleşmemiş

olmasını belirtip "işçi sınıfının Marks'ın ona yüklediği devrimci rolü oynamayı reddettiği" gibi yorumlar da yapılmıştır (Bkz. Miliband, 1989).

Andre Gorz da "Elveda Proletarya" adlı kitabında, işçi sınıfındaki önemli değişimden bahsederek, "geleneksel işçi sınıfının, artık ayrıcalıklı bir azınlıktan başka bir şey olmadığını" (1986:74) belirtmektedir. Gorz bu değerlendirmeyi yaparken, iş ve işçilik süreçlerinin esnekliğine vurgu yapmaktadır. Gorz artık Marks'ın proletaryasının temeli olan iş yapısının değişiminden de bahsederek sınıf varlığı ile sınıfın kendisini ayırır. Böylece belirleyensiz ve öznesiz bir tarih ortaya çıkar.

İşçi sınıfının bugün aldığı biçimi anlatan Marcuse de (1998: 17) sınıfın bir hayli genişlemiş olduğundan bahseder: "Bu sınıfın çekirdeğini oluşturanlar, yalnızca tarımdaki, fabrikalardaki, madendeki, yapı şantiyelerindeki proleterleri değil, aynı zamanda maddi üretimin düzenlenmesinde ve işletilmesine doğrudan katılan işçilerin bütününü de kapsar. İşçi sınıfının bu dönüşümünde sadece yeni maaşlı memur tabakaları bu sınıfa 'eklemlenmekle' kalmaz, 'maddi üretim sektörünün bir bölümünü oluşturmayan işler de üretici bir özellik kazanırlar.'" İşçi sınıfının tanımının genişlemesi, üretim yerinin dışına taşan ve klasik ağır sanayi proletaryasının; bileşenlerinden biri olduğu daha geniş tabanlı bir emek alanının çembere dahil edilmesi anlamına gelecektir. "Böylelikle sömürü temeli, fabrika ve dükkanların ötesinde ve mavi yakalı işçi sınıfının çok ötesine genişletilmiş olur" (Marcuse, 1998: 16).

İşçi sınıfından beklenen toplumsal dönüşümün tam anlamıyla gerçekleştirilememiş olması ve nesnel konumundaki değişiklikler, klasik sınıf

kuramlarının da eleştirisini doğurmuştur. Gerçekte ise işçi sınıfının bir aktör olarak ortadan kaybolması değil değişmesi söz konusudur. Tarihin pratik olarak dönüştürülememiş olması, kuramın dönüştürülmesini gerekli kılarken kuramla tarihsel özne arasına da belli bir ayrım konmasına neden olmuştur. Bu ayrım, hem felsefi hem teorik hem de pratik olarak hatta yer yer siyasal tercihler doğrultusunda hayata geçirilmiştir. Fakat işçi sınıfının kendi devrimci kuramıyla bağının kesilmesi, tarihin akışının işçi sınıfından soyutlanması anlamına gelecektir. Gerçekten de işçi sınıfından ve onun devrimci rolünden soyutlanmış bir kuramın devrimci olması, buna karşılık devrimci kuramdan yoksun bir işçi sınıfının da devrimci olması mümkün değildir. Bu yüzden kuram ile özneyi birbirinden koparmak, "özneyi tarihten kovmak" suretiyle devrimi imkansızlaştırmak anlamına gelecektir (Öngen, 2002: 10).

Siyasal iktidarın eşitlikçi bir toplumun kurulması adına ele geçirerek sosyal adaletin tesis edilmesinin tek yolunun (ağır sanayi proletaryası anlamına gelmek üzere) işçi sınıfının devrimi gerçekleştirmesi olduğu savı da tartışmaya açılmıştır. Bununla birlikte işçi sınıfını oluşturan nesnel koşulların değişimi kendisinde de çok önemli karakteristik dönüşümlere neden olmuştur. Günümüzde, işçi sınıfının tanımından rolüne kadar çok başlıklı bir tartışmanın yürütülmesinin gerekliliği ortadadır.

Temel olarak, Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan işçi sınıfı, Mark ve Engels'e göre "burjuvazi ile savaşan (…) kapitalizmi yıkarak sosyalizme geçişi başarabilecek politik güç ve geleceğin sahibi olan sınıftır" (Ed: Bottomore, 200: 312). Ayrıca

Komünist Parti Manifestosu'nda (2001: 57) da işçi sınıfının oluşumunu şöyle açıklamışlardır:

"Proletarya çeşitli gelişme aşamalarından geçer. İlk doğduğu andan itibaren burjuvaziyle mücadelesi başlar. Önceleri tek tek emekçikler, sonra bir fabrikanın işçileri, daha sonra tek bir yörede, yahut aynı işkolunda çalışanlar, kendilerini doğrudan doğruya sömüren burjuvaya karşı bir kavgaya girişir."

Marks ve Engels işçi sınıfından bahsederken aynı anlama gelmek üzere "ücretli emek" terimini kullanmaktadır (Bkz: Komünist Parti Manifestosu (Tohum, 2001), Ücretli Emek ve Sermaye (Sol, 1999), 1844 El Yazmaları (Sol, 1988), Seçme Yapıtlar (Bilim, 1979) vb.

Dolayısıyla işçi sınıfının tanımlanmasında temel unsurlardan biri "yaşamak için emeğinden başka satacak bir şeyi olmaması"dır. Bu mantıkladır ki Marks, işçi sınıfından "... işçi sınıfı, yani toplam işgücü ..." şeklinde bahsetmektedir. Yine aynı mantıkladır ki Lenin de bir yerde şöyle diyor; "...işgücünü satanların hepsinin temel sınıf çıkarları özdeştir..." (Engin, 1990: 20).

İşçi sınıfının, "toplam işgücü" olarak tanımlandığı görülmektedir. Sınıf üzerine özellikle günümüz koşulları içinde düşünüldüğünde, burjuvazinin hegemonyasının genişlediği, bu hegemonyayı kuran araçların çeşitlendiği ve bu yüzden sınıfın da araçlarının genişletilmesi bakımından işçi sınıfı tanımının genişletilmesi gerektiği ortaya çıkar. Dolayısıyla Lenin'in "...işgücünü satanların hepsinin temel sınıf çıkarları özdeştir" ifadesindeki "işgücünü satanlar" tanımını, güvencesiz çalışanlar, faal olarak o anda çalışmayanlar, yedek sanayi ordusu, eksik

istihdam kategorileri, enformel sektördeki düzensiz çalışma biçimleri, underclass vb kesimleri de içine alacak şekilde "işgücünü satışa çıkaranlar" olarak genişletmekte fayda vardır. Böylelikle işçi sınıfını, emek piyasasını oluşturan tüm unsurları içine alacak şekilde ve emek-sermaye ilişkisinin emek kutbunda olanları kapsayacak biçimde genişleterek tanımlamak daha işlevsel ve doğru olacaktır.

Bahsedilen kesimler, yalnızca emek ile ilişkili değil, onun bir parçasıdır. Marks'ın da söylediği gibi gerçekte emekçi daha kendini sermayeye satmadan, sermayeye aittir (Akt. Oğuz, 2007: 164).

1.2. İŞÇİ SINIFINI TANIMLAYAN BİR KAVRAM SETİ OLARAK "KENDİNDE SINIF-KENDİ İÇİN SINIF"

İşçi sınıfı tartışmalarında ilk akla gelen ve vurgu yapılan; sınıfın tanımını belirleyen önemde olması nedeniyle, Marks'ın sınıf bilinci seviyesi ile ilgili olarak kullandığı "kendi için sınıf - kendinde sınıf" kavramlarıdır. Marks'ın anlattığı bu ayrım, işçilerin bir sınıf olarak kendi varlıklarının farkında olmaları ve çıkarlarının diğer sınıfa (burjuvazi) çelişik olduğunun bilincinde olmaları ile ilgilidir.

Kendinde sınıfı, Marks'ın anlatımında yer aldığı şekliyle, kapitalist üretim süreci içindeki emek gücünün "ortaya çıkış anı" olarak değerlendirebiliriz. Başka bir ifadeyle kendinde sınıf, işçi sınıfının bir "üretim faktörü" olarak varlığını ifade eder. İşçi sınıfının içinde bulunduğu kendinde sınıf durumu, kapitalist üretimin devam etmesi için kapitalizmin gerek duyduğu bir girdidir. Kendinde sınıf, tarihte kapladığı yer bakımından "burjuvazi için" sınıftır.

"Kendi için sınıf" ise, işçi sınıfının, tarihsel rollerinin gerektirdiği fikri ve maddi donanımın yaratılması sürecine hatta bu sürecin doruk noktasına işaret eder. Tarihsel rollerinin gerektirdiği fikri donanım, sınıfın sınıf bilincini edinmesi anlamına gelmektedir. "Sınıf bilinci edinme" bir süreçtir ve "mücadelede sınıf" kavramının işlemesiyle ilgilidir. Sınıfın maddi donanımı ise, ekonomik ve politik mücadele araçlarının (sendika, parti vb.) yaratılması anlamına da gelmektedir.

Toplumsal kategoriler olarak sınıflar önceden belirlenmiş sınıflandırmalar değil tarihselliği olan (oluşan) bir yapı arz eder. Yani ilişkiler ve süreçler içinde meydana gelirler. Ayrıca bu ilişkiler sadece çıkarlarının çelişik bulunduğu karşı sınıfla değil sınıfların kendi iç ilişkilerini de kapsar. Böyle bir kavrayışla hareket edildiğinde yine de "kendi için sınıf, kendinde sınıf metaforlarına atıf yapılacaksa, burada asıl olan 'mücadelede sınıf'tır" (Özuğurlu, 2005: 24). Sınıf mücadelesi deneyimi, işçilerin bilincinde var olan çelişkileri keskinleştirdiği (emekle sermaye arasındaki karşıtlığın bilincine ve kendi etkin güçlerinin farkına varmalarını kolaylaştırdığı) ve işçi sınıfının ufkunu düzenin değişmesi gerektiği inancı doğrultusunda genişlettiği için işçi sınıfını "kendinde" bilinç uğrağından "kendi için" bilinç uğrağına taşıyacak önemli bir süreçtir (Öngen, 2002: 27). Tüm bu görüşlerin temeli olacak şekilde Marks da Alman İdeolojisi'nde (2004: 98), "tek tek bireyler, ancak başka bir sınıfa karşı ortak bir savaşım yürütmek zorunda oldukça bir sınıf meydana getirirler" demektedir.

Bahsedilen kavramların sınıf literatürü ve dahası sınıf mücadelesi açısından hangi anlamlara nasıl geldiğini biraz daha açmak gerekmektedir. Kendinde sınıf,

kapitalist üretim biçiminin hakim olduğu toplumlarda, bu ekonomik tanıma uygun biçimde ekonomik bir öznedir. Kendi için sınıf ise, ekonominin belirleyiciliğinde politikleşmiş örgütlenmelerin görüldüğü ve bu politikleşmiş örgütlenmelerin birbiriyle çatıştığı toplumlarda, toplumsal özne konumuna denk düşmektedir. Öngen de (2002; 11) Marksist okulların temel tartışma konularından biri olarak bu kavram setinden bahsetmekte ve "kuram ile pratiğin nasıl ilişkilendirileceği, altyapının üstyapıya nasıl yansıdığı, yapı ile özne/pratik arasında nasıl bir belirlenim ilişkisinin bulunduğu" konusunda özetle "ekonomik özne ("kendinde sınıf") toplumsal özne ("kendi için sınıf")" tanımını kullanmaktadır.

Bu kavramlar arasındaki karşılıklı ilişkinin, birinin varlığının diğerinin ortadan kalkması ile gerçekleşebildiğini iddia edilebilir. Böyle bir ilişkiyi ortaya koymak, iki düzlemin kendi başlarına anlamlarının çizilmesi bakımından da önemli görünmektedir.

İki kavramsal düzlem arasındaki ilişki, idealden en uzak olduğu an, iki paralel doğru durumdadır. Paralel doğruların birbirine yaklaşması, bu iki kavramsal düzlemin de birbirlerine dönüşmesi anlamına gelmektedir. Fakat, iki kavram arasında, kavramların kendilerini ideal biçimde koruyabildikleri tavizsiz bir ilişki mümkün görünmemektedir.[1] Paralel doğruların birbirine çakışması hali ise

[1] Bu iki yapı arasında bağ kuran üçüncü bir öznenin, kavramların tanımlarını esneten veya gevşeten tercihleri olması nedeniyle bu tavizsiz ilişki kuruluyor gibi görünebilir.

düzlemlerden birinin kaybolduğu ve diğerinin, ideal biçimini yakalaması anlamında "kendini gerçekleştirdiği" tarihsel bir andır.

Kendinde sınıf ve kendi için sınıf tanımlarının sınırları da yukarıda bahsedilen öz itibariyle diğerinin sınırına tabidir. Daha doğrudan bir ifadeyle, işçi sınıfı, kendi için sınıf vasfına kavuştuğu ölçüde kendinde sınıf konumunu kaybedecektir. Toplumsal özne olan sınıf, ekonomik özne olmaktan uzaklaşacaktır. Burada ilk akla gelen ve çelişki gibi görünen unsur, sınıfın "kendi için" olmasının onun kendinde sınıf olmasını dağıtmayacağıdır. Fakat bu yorum, sınıfın yalnızca; kapitalist işleyişte ihtiyaç duyulan bir maddi faktör olduğu fikrine bağlı kalmış olduğundan toplumsallıktan ve bağlı olarak tarihsellikten uzak olacaktır. Sınıflar yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda politik, toplumsal, ideolojik ve kültürel bir süreç olan toplumsal işbölümündeki rollerine göre tanımlanır. (Munck, 1995: 149)

İşçi sınıfının nesnel durumu ile tarihsel rolü ve işlevi bakımından öznel durumu arasındaki ilişkide de bu paradoks hakimdir. Gerek Marksist literatürde gerek tarih sahnesinde, işçi sınıfının nesnel durumu, onun tarihsel rolünün gerçekleştiği an ortadan kalkar. Sosyalizme geçiş, sınıfsız topluma geçiş olduğundan işçi sınıfının nesnel durumu ortadan kalkmış ve tarihsel rolü de "kendini gerçekleştirmiş" haldedir.[2] Daha doğru bir ifadeyle, "sınıf" ortadan kalkar. Bu durumda, iki paralel doğrunun çakıştığı an biri (sınıfın nesnel durumu/varlığı) ortadan kalkmış ve diğeri de (tarihsel rolü) ideal biçimine kavuşmuştur. Marks'ın

[2] Bu bir reel sosyalizm tartışması değildir. Reel sosyalizmle kuramsal sosyalizm arasındaki ilişki de yukarıdaki tartışmadan muaf değildir.

felsefe ile özne arasında kurduğu ilişkide de bu diyalektik mantık vardır. Marks'a göre felsefe, proletaryayı ortadan kaldırmadan kendini gerçekleştiremeyecek, proletarya da felsefeyi gerçekleştirmeden kendini ortadan kaldıramayacaktır (Öngen, 2002: 15).

Sınıf literatürünün ve hatta sosyalizmin teorik çerçevesinin genişlemesi, "yeni işçi sınıfı", "proletaryanın dağılması" vb tartışmalar, işçi sınıfının nesnel durumunun dinamikliğinin kurama etkileridir. Tüm bunların ışığında, iki düzlem arasında kurulan ilişkinin, herhangi birinin hareketsiz olduğu koşullarda mümkün olmadığı söylenebilir.

1.3. "KENDİ İÇİN SINIF-KENDİNDE SINIF" KAVRAMLARI IŞIĞINDA İŞÇİ SINIFI VE SINIF BİLİNCİ

İşçi sınıfının tartışılması ve tanımlanması girişimlerinde temel başlıklardan biri de "sınıf bilinci" kavramıdır. Sınıf bilinci, sınıfın toplumsal bir özne olmasının zemini olarak araştırmacıların karşısına çıkmaktadır. Sınıf mücadelesinin varlığının şartlarından biri de, söz konusu "harekette" belli bir ölçüde sınıf bilincinin olmasıdır.

Toplumsal alanda vuku bulan herhangi bir mücadele biçiminin sınıf mücadelesi olarak kabul edilebilmesi için içinde iktidar ilişkilerinin özüne yönelik bir zihni hedefin de olması gerekmektedir. Böyle bir hedefin yoksunluğu halinde, üzerine konuşulan hareket, "sınıf unsurlarının hareketi" haline dönüşecektir.

Emek-sermaye çelişkisinin kendisi dışında herhangi bir yansımasının ortadan kaldırılmasına dönük bir hareket de işçi sınıfı hareketinin öncü uğraklarından biridir.

Dolayısıyla, bu uğrakları inkar etmeyen ve hatta kurucu unsurlar olarak kabul eden fakat Marksist tarihsel diyalektik çizgisinden de sapmayan bir teorik çerçeve kurulmasına da ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Kendinde sınıf ve kendi için sınıf tanımları, felsefi düzeyde bilgi ve bilinç kavramları arasındaki farkı da içinde barındırmaktadır. Bahsedilen fark, "mensubiyet bilgisi" ile "aidiyet bilinci" arasındaki ayrıma da işaret eder. Mensubiyet bilgisi, basit olarak "kimlik bilgileri" anlamında kullanılmaktadır. Yani, bir işçinin, sadece, işçi olduğunu söylemesi, sınıf bilinci kavramına yaklaştırmak anlamında, dışarıdan bazı köprülerin kurulmasına neden olmamalıdır. Mensubiyet bilgisi, bir işçinin, kendi nesnel koşullarını tanımlaması, yaşamak için çalışmak zorunluluğunu ifade etmesi anlamına gelmektedir. Mensubiyet bilgisi, sınıf bilinci kavramının gerektirdiği kolektiviteden -tercihli olmak zorunda olmayan- bir uzaklık da bildirmektedir.

Aidiyet bilinci ise, söz konusu köprülerin "kendi için" kurulduğu ve kolektiviteyi ortaya koyan bir dönüşüm halidir. Aidiyet bilinci, işçinin kendi nesnel koşullarının çizdiği çerçeveden çıkması, içinde bulunduğu koşulları, bu koşulların zamansal uzamıyla değerlendirmesi, dahası bu koşulların tarihsel hinterlandını da kendi ontolojik varlığının hesabında tutması anlamında düşünülebilir. Sonuçta sınıf bilinci bir sınıfa aidiyet hissinden başlayıp, olan biten toplumsal sürçlerin sınıfsal farkındalığıyla gelişip, aynı süreçlerin sınıfsal çıkarlar doğrultusunda değiştirilmesi için mücadele edilmesi kararlılığı aşamasına kadar uzanan eylemli bir zihinsel süreçtir (Belek, 2007: 70).

Temel Markist kavramsallaştırma içinde söylenecek olursa, mensubiyet bilgisi "kendinde sınıf", aidiyet bilinci ise "kendi için sınıf" hallerine tekabül eder. Fakat, işçi sınıfının ve mücadelesinin dönüşüme uğraması, burjuvazinin silahları karşısında araçlarından mahrumlaştırılmış işçi sınıfının mücadelesinde, kültür vb kavramların da devreye girmesiyle üzerine tekrar düşünülmesi ve hatta özüne sadık kalarak tekrar tanımlanması gerektiğinden, bu temel kavramlar dinamik yapının bazı yeni bileşenlerini kavrayamayabilmektedir. Sınıf bilincinin, tekil işçinin toplum içindeki yerine ilişkin düşüncesinden türemediğini, kolektif eylemin sınıf üyelerinin gündelik yaşam pratiklerinden veya bunların ideolojik yansımalarından bağımsız olduğunu gördükleri içindir ki, Marx ve Engels tüm yaşamlarını devrimci bir kuram oluşturmaya vakfetmişlerdir. (Öngen, 2002: 11)

Bütün bu tartışmaların ışığında, nasıl ki sınıf tanımını, hem sınıfın nesnel koşullarının dinamikliğinin gerektirmesi hem de pratik olarak mücadele kapsamının yaygınlaştırılması amacıyla tekrar düşünerek açtıysak, aynı kaygıyla, sınıf bilinci kavramını da bir kez daha düşünmek gerekmektedir. Sınıf bilinci kavramının tanımını, sınıf mücadelesinin görünür anlarındaki ideolojik gelişmişlik anlamından kurtarmak ve bu kavrama da bir süreç olarak bakmak gerekmektedir.

Eğer, sınıfın oluşumuna mücadelenin hareketliliği içinde bir süreç olarak bakıyorsak, sınıf bilincine de apriori olarak bakmamalıyız. Bilinç, biriken bir şeyse ve biriktiği ölçüde de parçaların toplamından daha fazla bir bütüne denk düşüyorsa, burada da kurucu ve öncü parçacıklar hayati öneme sahip hale gelmektedir. "Çünkü sınıflar mücadelesi bir biriktirme sürecedir" (Yaraşır, 2006: 140).

Bu değerlendirmelerin ışığında sınıf bilincinin, "tekil işçinin toplum içindeki yerine ilişkin düşüncesi"nden fazla olduğunu söylemek, doğru olduğu ölçüde "kaba" bir yaklaşımdır da. Kabadır çünkü, sınıf bilincini, doruğa ulaştığı anı idealleştirerek görmektedir. Nereye gittiğimiz, nereden gittiğimizle de belirleniyorsa, gittiğimiz yere varırken kullandığımız yol, vardığımız yerin anlamını etkiliyorsa, yolun da önemine vurgu yapmak ve vardığımız yerin tanımlayıcı unsurları olması bakımından yolu işlemek, kurucu bir tartışmayı yürütmek anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada, yukarıda konu edilen bazı diğer klasik kavramlara uygulanan "inceltme" çabası, sınıf bilinci kavramı için de uygulanacaktır.

1.4. SINIF BİLİNCİNİN KURUCU UNSURU OLARAK KÜLTÜR

Anlamın içine, her şartta direnişin mümkün ve var olduğu ön kabulü girmek üzere; işçi sınıfının içinde bulunduğu maddi ve sosyal koşullar temelinden gelişen bir "karşı koyma" pratiğinin değişik biçim ve yöntemlerinden bahsedilebilir. Bu yöntemler, genelde sınıf savaşımı özelde ise işçi sınıfının iktidar mücadelesinin yöntemleri yazınından hareketle daha çok "kolektif" olanın görünür çatışma "an"larına bakılarak değerlendirilmektedir. Böyle bir sınıflandırma geçerliliğini korumakla beraber bugünün işçi sınıfının oluşum serüvenleri doğrultusunda bir tartışmada tamamlanması gereken önemli eksiklikler barındırmaktadır. Sınıf araştırmalarında, sınıfın mücadele ve direnişlerinin görünür ve "haber değeri" taşıyan anları dışında daha sıradan dönemleri; sınıf mücadelelerinin daha az görünür olduğu gündelik hayatın içindeki "sessiz direnişleri" ve alışılmış kurumsallığın yanı sıra

enformel örgütlenme biçimlerini de kapsayacak şekilde ilerletmeye ihtiyaç duyulduğu açıktır.

Bir başka ifadeyle sınıfı sınıf yapan sadece toplu gösteriler, açıktan tavır almalar, üst siyasal tepkiler değil yaşamın içinde var olma durumları, topluca bir araya gelme olanağının olmadığı zamanlarda benzerlikler gösteren kültürel edimleridir de aynı zamanda. Dolayısıyla, "sınıf araştırmasını, sınıf hareketlerinin 'sıcak anları' arasında uzanan 'rutin' dönemleri, sınıf ilişkilerinin daha az çatışmalı ve 'sessiz direniş' biçimlerini, enformel örgütlenme kalıplarını vb. kavramaya dönük bir stratejisiyle sürdürmek gerekmektedir. (Özuğurlu, 2005; 29)

Toplamsal tabakalaşmada altta yer alanların tipik özelliği, ideolojik ve kültürel söylem üretme araçlarından yoksun bırakılmış olmalarıdır. Champagne (akt: Erdoğan, 2002; 57), yoksulların konuşurken ödünç alınmış bir söylemle, tam da hakim olanların onlar hakkında sundukları söylemle konuştuklarını ifade eder. Aynı konuda Bourdieu da (akt: Erdoğan, 2002; 57), "tahakküm altındaki sınıfların üyeleri, sık sık, kendi kendisiyle onların pratiklerinin anlamıyla ve nesnel koşullarıyla çelişen bir söylem üretiyorlarsa, bu, söylemlerinin üretim araçlarına sahip olmaksızın 'siyasal dilleri'ni denetleyemeden siyaset konuşmak zorunda olmaları nedeniyledir" şeklinde değerlendirmede bulunmaktadır. Bu düşüncelerin, Marks'ın aynı konudaki fikirlerinden esinlendiği görülecektir. Marks (1999; 75); da konuyla ilgili "maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda zihinsel üretimin araçlarını da emrinde bulundurur, bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır" demektedir.

Durum böyleyken sınıf bilincini arayabileceğimiz alanlar olarak kültürel davranış kalıpları, sosyal ilişki formları, güvenilir kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada sözlü kültüre başvurarak: bilinç kavramını; zihinsel faaliyetlerin söylemsel olarak erişilebilir boyutları şeklinde tanımlamak mümkündür" (Özuğurlu, 2005: 42). Sınıf bilinci ve sözlü kültür arasındaki bağlantıyı en iyi anlatan E. P. Thompson (2003: 40) olmuştur:

"(…) ne zaman birtakım insanlar (…) ortak deneyimlerin sonucu olarak aralarındaki çıkarların özdeşliğini çıkarları kendilerininkinden başka (…) olanlara göre duyumsar ve ifade ederlerse o zaman sınıf oluşur. Sınıf deneyimi, büyük ölçüde insanların içine doğdukları ya da iradeleri dışında girdikleri üretim ilişkileri tarafından belirlenir. Sınıf bilinci, gelenekler, değer sistemleri, düşünceler ve kurumsal biçimlerde somutlaşan bu deneyimlerin kültürel terimlerle ele alınmasıdır."

"Deneyim" kavramı, sınıfın oluşum sürecinin de yapı taşlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sınıfın oluşumu bir süreçse ve bu süreç ilişkiler ve çatışmalarla tanımlanıyorsa, deneyim kavramı bütün bu sürecin yönünün döndüğü yer olarak görülebilir. İşçi sınıfı biriktire biriktire öğrenir ve kimliğini deneyimlerle şekillendirir (Yaraşır, 2006: 140). Deneyim kavramı ayrıca, sadece ekonomik alanın deneyimlenmesi, bu alanda yürütülen görünür mücadele biçimlerinden daha fazla bir anlam da taşımaktadır. Bir sınıfın deneyimleri, salt ekonomik ya da siyasal mücadele süreçlerine değil, kültürel varoluş biçimlerine kadar yaygınlaştırılabilir (Mısır, 2001: 132).

Kültürel formasyonların da sınıf bilincinin "oluşumunda" etkili olduğunu söylemenin, iktisadi belirlenimcilikten sıyrılmayı sağladığı da ifade edilebilir.

Burada, sınıf bilincinin kurucu temellerinden biri olarak, işçi sınıfı çalışmalarında İngiliz Tarihselci Okul ve özellikle E. P. Thompson'un katkısından faydalanılabilir. Gerek sınıf oluşumunda gerekse mücadelesinde özellikle "deneyim" kavramının önemine değinmek gerekmektedir. Böylece, kendi için sınıf-kendinde sınıf paradoksunun ötesine geçmek bakımından önerdiğimiz "mücadelede sınıf" çözümlemesinin de pratik ayaklarından biri kurulmuş olacaktır. Bir sınıfın deneyimleri, salt ekonomik ya da siyasal mücadele süreçlerine değil, kültürel varoluş biçimlerine kadar yaygınlaştırılabilir. Bir sınıfın sınıf bilinci edinmesi bütün bu deneyim alanlarındaki sınıf oluşumu süreçlerinin bütünleşmesinden geçer (Mısır, 2001: 132).

İşçi sınıfının üzerindeki baskıya karşı direnişi gündelik hayatın monotonlaşamaz yelpazesi içinde çok renkli ve çeşitli haller almaktadır. Önemli olan bu çeşitliliğin kendisini değerlendiren ama mutlaklaştırmayan, gündelik hayatın ihtiyaçlarını hesaba katan, bu ihtiyaçların içinden çıkan taleplerin değerlendirildiği yeni bir mücadele anlayışının geliştirilmesidir. Eski anlayışların aksine, emek mücadelesinin örgütlenmesinin, sadece işyeri temelli ve alışılmış kalıplarla değil ama bütünlüklü olması, yaşamsal önemdedir. Yeni bir işçi sınıfı hareketine katkı sunacak unsurların da pratik olarak, gündelik hayatın sorunlarına yanıt verebilmesi gerekmektedir.

Gündelik hayat pratiklerinden yararlanarak bir mücadele hattı örmek birkaç sorunu beraberinde getirecektir. Bunlardan ilki yukarıda değinmeye çalıştığımız "bilinç" mevzuudur. Bu noktada, verili teorik birikimi doğrulayacak örnekler bulma

konusunda beklenti yükseltilmemeli ve sınıfın yalnızca bir kategori değil tarihsel bağlamıyla oluşan bir süreç ve ilişkiler ağı olduğunu unutulmamalıdır.

Bir diğer tartışmalı konu ise ideal olan ile verili olan davranış kalıplarının uyumsuzluğu halinde siyasal öğreticilik hatasına düşülmesidir.

1.5. GÜNDELİK HAYAT

Gündelik hayat, sınıf bilinci unsurlarının oluşturulması sürecinde ihtiyaç duyulan kültür öğesinin değerlendirileceği alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gündelik hayatta direniş biçimleri sadece insan yaratıcılığının kısıtlarıyla sınırlıdır çünkü "gündelik hayat, kurulu sistemlerde bulunmayan gizemliliği ve hayranlığa değer olan şeyler barındırır" (Lefebvre, 1998: 24). Gündelik hayat içinde var olan ilişkiler ağı, aynı zamanda zorunlu olarak tarihsel olandır ve "olanaklı olanı (olanaklar bütününü) gerçekleştirmek için kendisinden yola çıkmanın kaçınılmaz olduğu diyalektik bir etkileşimdir" (Lefebvre, 1998: 21).

İşçi sınıfının gündelik hayatındaki yaratıcı karşı koyma ve bozma potansiyelini hesaba katmayan ve yeni dönemin dinamik olan teorik, pratik birikimlerinde değerlendirmeyen bir anlayış, mücadeleyi bütünlüklü kavramak açısından eksik kalacaktır. Gündelik hayatın özgün dilini, içinde taşıdığı direniş ipuçlarıyla hesaba katarak yola çıkan ve tarihin birikimini dönemin özellikleriyle

sınayarak harmanlayan bir yazına ihtiyaç duyulmaktadır. Gündelik hayatın yaratıcı potansiyeline dair "ne kadar önemsiz olursa olsun gündelik hayattan el etek çekmek, en kısa yoldan toptan ölümümüzden başka bir şey istemeyen düşmanımızın işine yarar" (Voneigem, 1996;2007) şeklinde abartılı olarak değerlendirilebilecek yorumlar da yapılmıştır.

Gündelik hayatın içindeki "devrim"i anlatan Voneigem (1996), "farkındalık" durumunun önemine vurgu yapmaktadır. Farkındalığı, karşı koymanın şartı olarak ortaya koyan Voneigem, "perspektifi tersine çevirmek" olarak tanımladığı "şeyleri artık topluluğun, ideolojinin, ailenin ve diğer insanları gözleriyle görmeye son vermenin" de farkındalığı doğuracağını savunmaktadır.

Emeğin ve Emekçilerin Tarihi isimli kitabında Pierre Brizon (1977: 341), 17.-19. yüzyıllar arasında Fransa'da kapitalizmin gelişiminin, işçileri gündelik yaşamlarına bakarak alternatif tarihini yazarken, makinelere karşı yakınmalardan bahseder:

"Bir makinenin bir atölyeye girmesi, oradan birçok işçiye yol verilmesi demekti. Mull-Jenny, bir adam ve bir çocukla, yüz-iki yüz işçi kızın yaptığı işi çıkarmaktaydı, Collier tarama makinesi "beş el tarağının" işini yapıyordu, 1827 sergisinin raportörüne göre, mekanik dokuma tezgahı bir yada birçok işçinin yerini alıyordu, aynı şekilde maden sanayiinde kullanılan makine-aletler de vardı, ama bunlar, bugün olduğu gibi, ayarlayıcı ellerin katkısını henüz ortadan kaldıracak duruma gelmemişti. Kısacası, makine, el emeğini tasfiye ediyordu. (…) Makinelerin gelişi sokağa atılmış işçi için bir yıkımdı. Ve işçi yakınmaya başlamıştı; açlığını, işsizliğini, sefaletini, acılarının yükünü söylüyordu."

Manifaktürel kapitalizm döneminden makineli sanayi kapitalizmine geçiş aynı zamanda çok sayıda insanın nitelikli işçilik ve üreticilik süreçlerinden düşerek niteliksiz yığın emeğinin bir parçası olmasının koşullarını da hazırladı. Bununla birlikte, "bir yünlü tarazlama makinesi iki işçiyle eskiden yirmi işçinin yapacağı kadar iş yapmaktaydı ve bu da daha o günlerde işçinin el emeğinin tasfiyesi demekti" (Brizon, 1977: 328). Örneğin Fransa'da İmparatorluk hükümeti tarafından 1807'de valiliklere gönderilmiş bir genelgede kumaş yapımında kullanılacak yeni makine sistemiyle el emeğinden önemli ölçüde iktisat yapılabileceği belirtiliyordu (Brizon, 1977: 329).

Üretimde makinelerin kullanılması; insanların sadece ekonomik alanda değil, toplumsal yaşam alanında da büyük kayıplarının olması demekti çünkü iş aynı zamanda nitelik gerektiren bir zanaat durumundaydı. İşçiliğin de sosyal bir statü olduğu koşullarda, işin kaydedilmesi aynı zamanda sosyal itibarın da önemli ölçüde zedelenmesi demekti (atölyelerde makine başında iş bulabilen şanslı azınlığın yaptığı iş de yine niteliksiz ve niteliksiz olduğu ölçüde de itibarsızdı).

Thompson (2003, 662-663), 1806-1817 yılları arası İngiltere'nin Leeds kentindeki durumu anlatırken, makine kullanımı ile işlerinden olan kimi eski kırpıcıların çöplerden beslendiklerini belirtir ve "bu onurlu bir zanaat için hazin bir sondu" diyerek statü kaybına da dikkat çeker.

1.6 SINIF BİLİNCİ BAĞLAMINDA KÜLTÜR VE LUDDİST HAREKET

İşçi sınıfının "bir sınıf olarak, burjuvaziye karşıtlıklarının ilk kez, sanayi döneminin başlarında makinelerin ortaya çıkmasına direnişleriyle" (Engels, 1997: 287) ortaya konduğunu düşünecek olursak Luddist hareketi incelemek bizim açımızdan öğretici olacaktır. Luddist hareket, işçi sınıfının ilk toplu mücadele biçimlerinden biridir, gündelik hayatın taleplerinden çıkmış ve beslenmiştir. İşçi algısı ve davranış kalıplarının örneklenmesi açısından başvurulan temel örneklerden biridir. Luddculuk, paternalist yasaların ilga edildiği ve çalışan insanlar üzerine ve onların vicdanına ve arzusuna rağmen laissez faire ekonomi politiğinin empoze edildiği bir kriz noktasında ortaya çıkan bir olgu olarak görülmelidir (Thompson, 2003: 654).

Luddizm, 18. yy'ın ikinci yarısında ortaya çıkmış ve etkisini 1830'lu yıllara kadar sürdürmüştür. Leicestershirelı bir işçi olan Ned Ludd liderliğinde başlayan hareket tarihe makine kırıcılık (ludizm) olarak geçmiştir.

Luddizm, 1758 yılında İngiliz işçilerinin mekanik yün biçme makinelerini parçalamasıyla başlamıştır. Nottingham'da Ned Ludd adında bir İngiliz, çorap dokuma tezgahını tahrip etmiştir. Buna benzer olaylar tüm İngiltere'ye yayılmış ve ludizm ortaya çıkmıştır. İngiltere'de makinelerin ve fabrikaların tahribine karşı şiddetli cezalar -ki ölüm cezası dahil- luddizmin yayılmasını önleyememiştir (Çakır, sendika.org). İşçilerin patronlara gönderdiği mektuplar Ned Ludd, General Ludd ya da Kral Ludd imzalarını taşıyordu ve adres olarak da Sherwood Ormanı gösteriliyordu. Robin Hood'un bu ormanda yaşadığı biliniyor (Akalın, sendika.org).

İşlerinin makineler tarafından tasfiyesi ile hem ekonomik hem sosyal olarak çok zor duruma düşen işçiler sorumluluğu makinelere yüklemiş ve atölyelerdeki, fabrikalardaki makinelere zarar vermeye, parçalamaya ve kırmaya başlamışlardır. Böylesine bir hareketin ilk anlamı, işçilerin nitelik ve yeteneklerinin ellerinden alınmasına ve dahası ücret disiplini altında öncekinden çok farklı bir sosyal formasyona tabi tutulmalarına tepki olmasıdır.

E. P. Thompson, sınıf oluşumları bakımından pek çok şey yanında Luddizmi doğuran koşulları ve gündelik hayatın işçiler açısından sürdürülemez noktaya geldiği andan itibaren nasıl bir çöküşe neden olduğunu da anlattığı kitabı İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu'nda (2003: 665) şöyle söylemektedir:

Luddculuk, açıkça itiraf edilmeyen devrimci hedeflerin etrafında sürekli olarak dolaşan ayaklanma benzeri bir hareketti. Bu onun bütünüyle bilinçli bir devrimci hareket olduğu anlamına gelmemektedir, böyle bir hareket olma eğilimi taşıyordu ve çoğu kez gözden kaçırılan işte bu eğilimdir. Basit makine kırıcılığı biçiminde algılamanın değerlendirme açısından çok eksik ve yanıltıcı olacağı bu hareket makinelerin üretimde kullanımının yaygınlaşması ile niteliksizleşen işçilerin, yeteneklerinin elinden alınmasına bir tepkidir. "Bu niteliksizleştirmeye tepki aslında son derece insanidir. Evet, teknik gelişiyordu ancak buna karşılık üretici insan kaybeden bir konuma girdiğini içgüdüsüyle anlamıştı" (Yılmazer, sendika.org).

Luddizm'in ortaya çıktığı dönemin koşulları göz önüne alındığında, yaygın kanının aksine sadece makinelerin parçalanması gibi basit bir eylem olmadığı görülebilir. "Tersine, sermayenin emek üzerindeki tahakkümüne karşı, bu hareket, işçilerin özgürlüğünü koruma, özgür kalma isteğinin bir aracıdır; emek ile sermaye

arasındaki mücadelede emekçilere güven sağlayan (…) önemli bir mücadele biçimidir. (…) işçi sınıfı adına güçlü sendikaların doğuşunu sağlayan bir süreçtir de. Yani zora karşı zoru içeren, şiddete karşı şiddeti içeren meşru bir zor ve şiddet" (Akkaya, sendika.org) olmasının yanında "son derece disiplinli, eylemleri iyi planlanmış, gizli ve genellikle doğrudan zora dayalı bir harekettir" (Yılmazer, sendika org).

Luddist Hareket, barındırdığı özellikler, taşıdığı potansiyeller ve yarattığı sonuçlar geniş tartışmalara da yol açmıştır. Bu tartışmalar geniş ve çok başlıklıdır. Bunlardan biri de Luddist hareketin sonrasında gelişen sınıf ayaklanmaları ve eylemleridir. Luddist hareket bugün de kullanılan pek çok mücadele biçiminin ya doğrudan yaratıcısı ya da şekillendiricisi olmuştur. İşçi sınıfının içinde bulunduğu çalışma ve yaşama koşullarına karşı isyan hareketlerinin en önemlilerinden olan Luddist hareketten sonra Avrupa işçi sınıfı grev silahını kullanmaya başladı. 1812, 1816 ve 1819 yıllarında İngiltere'de yüz binlerce işçinin katıldığı, çok sayıda grev oldu. Bu eylemler içinde ve sonlarında işçiler kurşunlandı, bazıları idam edildi" (Yaraşır, 2006: 141).

Bu ve benzeri diğer özellikleri yanında Luddizmi önemli kılan seçici özellikleri vardır. Luddizm her şeyden önce "gündelik hayatın krizine" bir tepki olarak doğmuştur. Bunun anlamı şudur; işçiler gündelik hayatlarının görece istikrarlı ve güvenli yapısından alınmış ve güvenlerini kaybettiren değersizleştirici bir çalışma sürecinin içine konulmuştur. Makine kullanımı yanında toplumsal statüsünden de kaybeden ve çok ağır fiziksel koşullarda çalışan (günde 18 saat, haftalık 5 şilin) (Brizon, 1977: 351-399) (ki luddist hareket aynı zamanda; günlük çalışma sürelerinin

düşürülmesini talep eden "10 saat" hareketinin de altyapısını oluşturan önemli öğelerden bir tanesidir) işçilerin eski gündelik yaşamlarını devam ettirmek istemeleri ve çıkarlarını korumaları belirleyiciydi.

Luddist hareketin içinde olanlar, alt sınıfların gündelik hayatlarına içre olan dayanışmacı ve eşitlikçi ilişkilerin dağılmasına tepkiliydiler. "Kapitalistlerin, mesleklerin özelliklerini ve geleneksel yapılarını, beraberlerinde getirdikleri sosyal ilişkiler ile birlikte yok etmeleri büyük sorun yaratıyordu. Alt tabakalar "laissez faire"i özgürlük olarak değil, "iğrenç bir zulüm olarak " görüyorlardı.

Luddizm eski paternalist yasalara atıfta bulunan insanların, endüstri kapitalizmine karşı şiddetli bir duygu patlamasıydı (Thompson, 2003: 674). Örneğin makine kullanıp 700 kişiyi işten atarak ve kalitesiz mal üreterek yaklaşık 15 bin sterlin haksız kazanç elde eden bir fabrika sahibinin kazancına el konularak işten atılan kardeşlerine paylaştırılmasını talep ettikleri eylemleri vardır.

Görülebileceği üzere problemlerin temelinde krize giren ve tüm olumlu özelliklerini kaybeden güvenli ve istikrarlı gündelik hayatın tekrar talep edilmesi vardır. Luddist hareket tam da böylesine hayati bir noktadan hareket ettiğinden şiddeti de kullanan bir harekettir. Fakat belirtmeye çalıştığımız gibi bu şiddet kör ve amaçsız değildir. Luddist hareket döneminde ne kadar makineye zarar verildiği ise bilinmemektedir. Tarih, yoksun bırakılmış işçi sınıfının öfkesiyle tuz-buz edilmiş bütün makinelerin kaydını tutamamıştır (Brizon, 1977: 343).

1.7. GÜNDELİK HAYAT VE İŞÇİ TEPKİSİ

İşçilerin, özellikle de enformel sektör işçilerinin çalışma ve yaşam koşulları karşısındaki karşı koyma biçimleri arasında en önemlilerinden biri de "dayanışma" ile kedini göstermektedir. Dayanışma'nın çeşitli biçimlerinden bahsedilebilir. Dayanışmanın, kurumsallaşmış (formel) çalışma koşulları içindeki sendikalardan sınıf kültürü içinde bulunabilecek "imece" türü davranışlara kadar birçok çeşidi bulunmaktadır.

İşçi sınıfının gündelik yaşamı içinde gösterdiği dayanışma ilişkilerine "enformel dayanışma" (Koçak, 2001; 60) tanımı da yapılabilir. Terim, dayanışmanın, işçi sınıfı yaşamı içindeki doğal biçimini tanımlamak için kullanılmaktadır. Yaşam alanında zengin örnekleri ile çok sık karşılaşılabilecek olan enformel dayanışma, işçilerin üretim alanında iş yükünün hafifletilmesi için geliştirdikleri yöntemler, üretimi artırıp azaltma, iş yavaşlatma, patron karşısında iş arkadaşını koruma, arkadaşların birbirlerinin sevinçli ve üzüntülü günlerinde simgesel ve maddi dayanışma göstermesi vb. birçok pratikle kendisini gösterir (Koçak, 2001; 60).

Gündelik hayatın devamlılığı içinde gerek yaşam gerek üretim alanlarında karşılaşılan enformel dayanışma biçimleri, sınıfın kendi tarihini yazmasına temel teşkil eden "yaşam kültürü", "gelenek-görenek" gibi kavramların hem sebebi hem sonucu olarak da değerlendirilebilir (Koçak, 2001; 60). İşçiler arasındaki dayanışmanın genel olarak güçlenmesi, işçilerin işveren karşısındaki ortak çıkarları olan bir sınıf olduklarının farkına varmalarına neden olacaktır. Burada gözden kaçırılmaması gereken bir nokta da "sınıfsal bilincin" yalnızca rasyonel bir karşılığının olmayışıdır. İşçilerde sınıf bilincini yaratan birbirleriyle kurdukları

özdeşliktir. Başka bir ifadeyle dayanışma aynı zamanda duygusal bir anlam taşımaktadır (Çakar vd., 2006; 156). Kurumsal (formel) biçimlere göre günlük yaşamda her zaman daha etkili, daha kalıcı olan enformel dayanışma biçimleri, aynı zamanda formel biçimlerin altyapısını, sosyal gerçekliğini de oluşturur (Koçak, 2001; *60).*

Özellikle metal ve tekstil sektöründe üretim yapan büyük fabrikaların işçilerinin işçilik serüvenlerini anlatan Nichols ve Suğur'un çalışması (2005) işçilerin gündelik hayatlarında çalıştıkları iş ile ilgili yorumlarını da kapsamaktadır. Otomotiv, beyaz eşya ve tekstil sektöründe faaliyet gösteren 7 fabrikada toplam 356 kişiyle yapılan görüşmeler hem yöneticilerin hem de işçilerin yeni yönetim tekniklerini nasıl algıladıklarını, işçilerin böyle bir işyeri formasyonunu nasıl değerlendirdiklerini ve cinsiyet, hemşehrilik bağı, etnik köken gibi etmenlerin sınıf bilincini nasıl etkilediğini araştırıyor. İşçilerin görüşleri sınıf kültürüne dair veriler taşıyor. Başlıktaki alıntı (Nichols, ve Suğur, 2005: 182) da; beyaz eşya fabrikasında çalışan bir işçi olan Arif'in yöneticilerle işçiler arasındaki farkın işyerinde hangi eşitsizliklerle görünür olduğunu anlatırken söylediği bir sözdür.

İşteyken genellikle hayal kurduğunu söyleyen Arif, fabrikaya verdiği emeğin karşılığını aldığını düşünmüyor ve şöyle söylüyor:

"Aynı işi tekrar tekrar yapıyorsunuz ve çok sıkıcı oluyor. (…) Aklım, işle hiç ilgisi olmayan şeylerin hayalini kuruyor. Çocukluğumu hayal ediyorum, güzel yeşil bir vadide yürüdüğümü... Aksi taktirde işte kolaylıkla delirebilirim. Elbette her zaman bir hayalin içinde yaşayamazsınız. *Gerçek oradadır ve onunla başa çıkmak zorundasınızdır.* Fabrikadaki gerçek işimin sıkıcı olduğu, yöneticilerin insanı

azarladığı ve sizin de hayal kurduğunuzdur. Yöneticiler bizden robot gibi çalışmamızı istiyorlar ama biz robot değiliz, insanız" (Nichols ve Suğur, 2005: 179).

Burada söz konusu olan hayal kurma durumu aslında sıkıcı işle başa çıkma yollarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Elektronik üretim bantlarında çalıştıklarından işi geciktirme veya işi savsaklama/işten kaytarma vb. imkanlarının çok olmadığını söyleyen işçiler bu tür yollarla rahatlamaya çalışmaktadırlar. Burada görmemiz gereken birinci özellik, işçilerin hem kendi konumlarının hem de işyeri sahibi ve/veya müdürleri ile aralarındaki toplumsal hiyerarşiyi görmüş olmalarıdır. Yine aynı araştırmada bir tekstil fabrikası işçisi Kemal, işyeri amirlerinin sözlerini aktarıyor ve şöyle yorumluyor:

"Fabrika yardımcı müdürü bize 'bu firmada her şeyin merkezinde insan vardır' diyor. 'Biz sizin işleri yapmanın yeni yollarını bulmanızı ve keşfettiğiniz şeyleri uygulamaya koymanızı istiyoruz. Bu firmada ben de dahil hepimiz işçiyiz' diyor. Ben aptal değilim. Eğer sen bir işçiysen niye maaşın benimkinin on katı? Hiç oturmadan ve arkadaşlarında konuşmadan günde 12 saat çalışabilir misin sen? Hayır. Teşekkürler müdürüm, orda dur. Ben daha fazla almayayım. Artık bezdim. Motivasyon, bağlılık, çok çalışma falan hikayelerine doydum. Bu laflar çocuklarımın karnını doyurmuyor yada kiramı veya taksitlerimi ödemiyor ki" (Nichols ve Suğur, 2005: 181).

Bu ve benzeri örnekleri çoğaltmak çok mümkündür. Gerek formel gerek enformel sektörde, işin koşulları ve işçilerin yaşam durumlarına bağlı olarak değişkenlik gösteren ama büyük bir ortak paydada da buluşan ifade zenginliği, aslında, hem işyerinde hem de diğer alanlarda, ister işin teknik olarak yürütülmesi

ister başka konularda hakim retoriğin geçerli olmadığını ve karşısında başka bir anlamlandırmaya tabi tutulduğunu gösterir.

2. ENFORMEL SEKTÖR

2.1. ARAŞTIRMA ALANI OLARAK ENFORMEL SEKTÖR

Ücretli emek kapsamına giren sadece tek bir bütünleşik yapı yoktur. İşçi sınıfı da kendi içinde farklı nesnel koşullarla oluşmuş kesimlerden oluşmaktadır. İşçi sınıfının, makro düzeydeki "üretim ilişkileri" bağlamında tek bir sınıf içinde sayılsa da kendi içinde yekpare olmayan bir yapısı vardır. Ücretli emeğin üretim içindeki ilişkileri onun ait olduğu sınıf içindeki farklılaşmasının da temelini oluşturmaktadır. "Artık değere el koyma olgusunda temellenen ve insanın doğayla kurduğu ilişkileri içeren üretim ilişkileri, sınıflar arasındaki sınırları belirler. Buna karşılık üretim içindeki ilişkiler, sınıflar arasındaki ilişkilerden çok sınıf içi ayrımları gösterir ve bir sınıfın farklı unsurları arasındaki ilişkiyi belirler" (Öngen, 1996; 183).

Gerek sınıf değerlendirmelerinde gerek de sınıf içi ilişkilerin incelenmesinde yapılan en genel ve geçerli tanımın, formel-enformel ayrımı olduğu söylenebilir. Formel ve enformel alanlar karşılaştırıldığında; işçilik tanımı, iş süreçleri ve işçileşme serüvenleri gibi sosyolojik süreçlerden; iş güvencesi, iş güvenliği ve sosyal koruma gibi nesnel bileşenlere kadar birbirinden keskin sınırlarla ayrıldıkları görülecektir. Dolayısıyla, enformel sektör işçilerinin konu edildiği bir çalışmanın merceği, formel alanlara bakarken kullanılandan farklı özelliklere sahip olmak durumundadır.

Enformel alan, özellikle bu alanın işçileri için 'düzen'siz bir alandır. Enformel sektörde işçilik biçimleri, ücretler, iş takvimi, işsizlik gibi yaşam koşullarının temel belirleyeni sayılabilecek unsurlar; düzensiz, istikrarsız ve hatta yer

yer tanımsız olduğundan, işçileşme süreçleri, işçi algısı, işçi bilinci ve tepkileri de bu düzensizlik çerçevesinde belirlenmektedir.

Enformel sektörün ve özellikle bu sektörün işçilerinin fotoğrafını çekmek isteyen bir makinenin, özelliklerini oluşturan, birinin diğerine oranla önem sırasına koyulamayacak kadar fazla bileşeni olduğundan fazlaca netleme noktasına ve birbiri içine giren çalışma ve işsizlik durumlarını, iş ve iş dışı zamanı, işyeri ve ev-sosyal yaşam alanlarını beraber görebilecek geniş açı bir objektife sahip olması gerekmektedir. Fakat, makine metaforundan yola çıkarak yine de denebilir ki, diyafram da örtücü de en açık seviyelerine getirildiği taktirde bile, gerçek bir karede olduğu gibi, yeterli bilginin kağıda işlenmesi anlamında, net bir görüntü elde edilemez. Alan sürekli hareket haline, dinamik ve geçişken olduğundan, elde edilen görüntü de kısmen flu ve netsiz olacaktır.

Enformel sektör işçileri, sınıf araştırmaları bakımından da formel sektör işçileri kadar çok konu edinilmemiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri, işçi sınıfı mücadelesinin "kurumsallaşmış" yapıların başat olduğu bir alan olmasıdır. Özellikle Türkiye işçi sınıfının hem oluşumu hem de mücadele tarihinin geleneksel sendikal yapıların etkisinin dışına çok fazla çıkamaması da bu duruma sebebiyet vermiştir. Türkiye işçi sınıfının mücadele tarihi, özellikle başta Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) ve Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) olmak üzere sendikacılık tarihinin özeti şeklinde anlatılmaktadır. (Bkz: Yaraşır 2006, Şen, 1993, Işık 1995, Koç, 2003). Bu durumun ortaya çıkmasında, sendikal mücadele kapsamı dışında kalan örneklerin fazlaca bulunmaması, Türkiye'deki hak arama mücadelelerinin sendikalar dışında önemli ölçüde örgütlenememesi gibi

nedenlerin yanı sıra sendikal alan dışındaki hareketlere yeterince önem verilmemesi de etkili olmuştur.

Enformel sektör işçilerinin, sınıf araştırmaları bakımından formel sektör işçileri kadar çok konu edinilmemesinin bir diğer sebebi de enformel sektör işçileri alanının araştırmacılar için "görünür, hali hazırda veriler" sunmamasıdır. Örgütlenmenin yok denecek kadar az olması, işçilerin birbirleriyle kurdukları dayanışma ilişkilerinin, geleneksel tanımlama kalıplarına çok fazla uymaması gibi nedenler de araştırmacıları uzak tutan nedenlerdendir.

2.2. ENFORMEL SEKTÖRÜN TANIMI

Geniş anlamları olan bir terim olarak dikkat çeken enformel sektör terimi, kendi işini yaptığı belirtilen seyyar satıcılardan, küçük üretim birimlerine kadar geniş bir alanda ele alınabilir. Enformel sektör kavramı ilk defa 1971 yılında, Keith Hart'ın "Kentsel İstihdam ve Enformel Gelir Olanakları" adlı makalesinde kullanılmıştır. Hart kavramı, hızlı kentleşme sonucu kentlere göç eden, niteliksiz olan ve modern kesimde iş bulamadığı için verimsiz veya düşük verimli, süreksiz, düşük gelirli işlerde, daha çok kendi hesabına çalışan işgücü kesimini, modern kesimdeki diğer işgücünden ayırmak amacıyla kullanmaktadır (Akt: Şişman, 1999: 22).

Enformel ve enformel sektör kavramları ilk elden, yasal yükümlülüklerin olmadığı ve/veya uyulmadığı işletmeler ve bu işletmelerde çalışan güvencesiz işçileri belirttiğinden çoğu kez olumsuz olarak kabul edilmektedir. Yükümlülükler mevzuat ile benimsetilmişse ve bu yükümlülüklere uyulması formelliğin temeliyse, o zaman enformellik sadece yokluk ya da uymamakla eş anlamlı olumsuz bir kavram olarak

görülebilir. Böylesi bir durumun hem sebebi hem sonucu olarak düşünebilecek başka bir olgu ise, enformel sektör işçilerinin özellikle bir sendika etrafında örgütleniyor olmalarının, o alanın formelleşmesi anlamına da gelmesi nedeniyle, sektörün özelliğinin bu tanım düzeyinde sürekli bir hal almasıdır.

Enformel sektör, Uluslararası Çalışma Örgütü raporlarında "kötü çalışma koşulları, genellikle güvencesizlik, düzensiz geliri" ile tanımlanmaktadır. 1990'larda ise kavram resmileşmiş ve uluslararası düzeyde kullanılmaya başlanmıştır (Özşuca, Toksöz, 2003: 5). Modern-geleneksel sektör ikiliğine dayanılarak kullanıldığı belirtilen kavramın (Selçuk, 2002; 2), ILO tarafından "küçük-ölçekli gelir getirici faaliyetler, düzenli olmayan gelir" gibi niteliklerle tanımlanarak kabaca beş ayrı kesim ile ele alındığı görünmektedir. Bunlar, (a) kendi işini yapanlar (self-employed), (b) sokak satıcıları, (c) ücretli işçiler, (d) ücretsiz işçiler (genelde aile emeği), (e) ev-işçileri (evde sipariş usulü çalışanlar) olarak belirtilmektedir (ILO, 2000: Bölüm 1.3). Fakat kavramın kullanımı daraltılabilmekte, daha çeşitli anlamlarda da kullanılabilmektedir. Enformel ekonomi ise, formel yapının kapsayamadığı boşluklardan yararlanan, herhangi bir yerde kaydı bulunmayan, vergileme bakımından izlenemeyen, yasalar tarafından düzenlenmemiş, bu anlamda yasal korunmadan yararlanamayan faaliyetleri içermektedir (Baştaymaz, 1986: 83).

Enformel sektör kavramı, her ay yayınlanan Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından da tanımlanmaktadır. TÜİK kavramı, şirketleşmemiş (hukuki durumu ferdi mülkiyet ya da adi ortaklık olan), basit usulde vergilendirilen veya hiç vergi vermeyen ve 1-9 kişi arasında çalışanı olan tarım dışı tüm iktisadi birimleri kapsayacak şekilde kullanmaktadır.

2.3. ENFORMEL SEKTÖRÜN AYIRT EDİCİ ÖZELLİKLERİ

Enformel sektörün ayırt edici özellikleri nelerdir diye bakıldığında çok maddeli bir liste çıkmaktadır.

En başta sıralanabilecek özelliği, sektöre giriş kolaylığıdır. Beceri ve sermayeye en düşük düzeyde ihtiyaç duyulan alan enformel sektördür. Çalışma hayatı ve endüstriyel ilişkilerin kapsam dışında bıraktığı enformel sektör, siyasi idare tarafından da "işsizlik ile mücadele" yöntemi olarak görülebilmektedir. Bu yüzden, sektörün hakim "kayıt dışı" özelliği, sistem tarafından işlevsel olarak görülmüş ve engellenmemiştir. "İnsanların enformel ekonomiye girmesinin nedeninin, formel ekonomide iş bulamamaları ve işsiz kalmaya mali olarak dayanacak güçlerinin olmaması" (ILO, 2002) gibi olgular da bu işlevselliği hayata geçiren nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Büyük oranda yerli kaynaklara dayanan enformel sektörde aile emeği ve mülkiyeti yoğun olarak kullanılır. Genelde küçük ölçekli işletmelerin faaliyet gösterdiği enformel sektörde emek-yoğun üretim yapılmaktadır. Genelde geri ve yetersiz teknolojiyle çalışan enformel işletmelerde çalışmak için öncesinde bir eğitim sürecinden geçmeye gerek yoktur. Bilgi ve deneyimler daha çok işyerinde ve yüz yüze iletişim ve "usta-çırak" ilişkisi ile aktarılmaktadır.

Sektörün belki de en önemli ayırt edici özelliği ise, işçilerin güvencesiz, sözleşmesiz ve belirsiz sürelerle çalışıyor olmasıdır. Enformel sektörde, işçilerin formel sektörde de karşılaştığı "fiili" örgütlenme zorluklarına bir de "yasal" engeller

eklenmektedir. Herhangi bir sendikaya üye olmak için gereken, sosyal güvenlik kurumlarından birinde kayıtlı olma durumu, çalışanlarının neredeyse tamamının sigortasız çalıştırıldığı enformel sektörde sendika olmamasını getirmektedir. Bunun yanı sıra enformel işletmelerin faaliyet alanı, genellikle kayıtlı ekonomik faaliyetlerde bulunan işletmelerin karlı olarak görmediği için yer almadığı ya da yer alamadığı, rekabetin yoğun olduğu, tekelci müdahalelerin bulunmadığı piyasalardır. Bu piyasalarda iş değiştirme oranı yüksek olmakta ve bu nedenle de bir araya gelip örgütlenme olanakları bulunmamaktadır (Akt: Şişman, 30).

Genel olarak enformel sektör işletmelerinin ve dolayısıyla işçilerinin, özellikle büyük kentlerde, kent coğrafyasında merkezin dışında kaldıkları da söylenebilir. Enformel sektörün, işçisi ve işletmesiyle, kamu ve yerel iradelerden de uzak olduğu, katılım mekanizmalarına erişemedikleri de ifade edilebilir. Hatta bu durum, enformel sektörün şekillenmesine de etkilemektedir. Bu çerçevede enformel faaliyetler, ticareti, zanaat üretimini, endüstri ürünleri atıklarının yeniden dolaşıma sokulmak üzere toplanmasını, küçük nakliye işlerini kapsamaktadır (Özşuca, Toksöz, 2003: 7). Enformel sektör, kimi tanımlamalarda "suç" kavramıyla da bağ kurularak anılmaktadır. Enformel sektördeki kayıtdışılık, yasa dışılık anlamında da değerlendirilmekte ve hem işletmelerin varlığı hem de çalışanların durumu bu kapsama alındığı da görülmüştür. Formel (kurumsal) ve enformel ekonomi arasındaki farkları sıralarken "resmi otoriteyle olan ilişkiler" başlığında enformel sektör için "Resmi otoriteler tarafından bilinmeyen faaliyetler. Ancak polis ile çatışma sonucu elde edilen bilgiler" şeklinde özellikler sayan Baştaymaz (1986: 88), enformel ekonomik yapıyı ortaya çıkaran nedenleri sayarken de "Devlet

memurlarının, işçilerin baştan çıkarılması veya emekli ve çalışma çağına gelmemiş bulunanların gelir sağlama zorlukları" gibi nedenleri de listesine almaktadır.

Özellikle azgelişmiş ülkelerde 'yoksulların yaşamlarını tanımlayabilmek' için üretilip kullanıldığı söylenebilecek olan 'enformel' tanımı da çeşitli sorunlar içermektedir. En önemli nedenlerden birisi kavramın kullanıldığı coğrafyadaki genişliktir. Hem azgelişmiş hem de gelişmiş kabul edilen ülkelerde kullanılmasının yanı sıra, azgelişmiş ülkelerdeki kullanımları da ülkelerin yapıları nispetinde farklılıklar arz edebilmektedir. Örneğin, çevre ülkelerinin son yirmi yılda sanayileşen ve yeni işçi sınıfı tipleriyle ortaya çıkan ülkelerinin yanında dördüncü dünya olarak anılan özellikle Afrika bölgesinde yer alan ülkelerde de kavram işletilmeye çalışılmaktadır. Özellikle Dünya Bankası projelerinin şekillendirdiği bir çerçevede kavram 'yaşam stratejisine' uygun bir formda sunulmakta, 'küçük girişimcilik' ve 'kendi işinin sahibi olma' vurguları öne çıkarılmaktadır. İşçiliğe ve onun sorunlarına ilişkin vurgular ise daha arka planda kalabilmektedir.

Selçuk, enformel sektöre yapılan müdahalelerde üç ana eksen belirlemektedir. Bunlardan birincisi merkeze yasal haklardan yararlanamayan işçileri koyan anlayış, ikincisi hedef kitleyi küçük üretim birimleriyle özdeş tutan anlayış, ki sonucunun girişimciliği teşvik etmek olduğu belirtilmektedir; üçüncüsü ise kent yoksulları ile belirlenen hedef kitlenin olduğu anlayıştır (2002: 70). Selçuk, genel olarak hem Dünya Bankası'nın hem de ILO'nun yaklaşımının ikinci anlayışa denk düştüğünü belirtmektedir (2002: 71).

İşçilerin işletme ölçeğinin, işçinin çalışma evreninin belki de en önemli parçasını oluşturma anlamında oldukça önemli bir yeri vardır. Enformel sektör kavramıyla tanımlanan ilişkiler; çok küçük bir yatırım gerektiren, uzmanlaşmanın

olmadığı, toplam üretime net katkının son derece düşük olduğu, herhangi bir iş örgütlenmesine dahil olmayan ve hiçbir yasal güvencesi bulunmayan işleri kapsar. Enformel ekonomik faaliyetler hukuken statüsü tanınmamış olan ya da hukuken statüsü tanınmış olsa da kurallara uygun işlemeyerek kuraldışı konuma düşen ve böylece kurumsallaşamayan bir yapı arz eden üretim ve çalışma ilişkileri alanını içerir (Güngör, 1995: 2003). Bu alanda, marjinal kesim, tersiyer sektör, örgütlenmemiş sektör, kurumsallaşmamış sektör, kurumsallaşmamış sektör, türedi sektör, gecekondu istihdamı, marjinal hizmetler sektörü, üzerinde veri olmayan sektör, karaborsa ekonomisi gibi diğer terimler de kullanılmaktadır (Baştaymaz, 1986; 93). Bu bağlamda enformel istihdam; faaliyetlerin ya da çalışanların bildirilmemesi, rastlantısal ya da kısa süreli işler, bir eşiğe ulaşmayan iş süreleri ya da ücretleri kapsayan işler, kayıtsız bir işletme y ada hane halkına bağlı olan bir kişi adına çalışma, işin görüldüğü yerin işverene ait olduğu mekanlar dışındaki işler ya da iş mevzuatının uygulanmadığı veya çeşitli gerekçelerle tanınmadığı işler gerçekleştiğinde söz konusu olur (Erdut, 2007:55)

Enformel sektör tanımı üzerinde göz ardı edilemeyecek bir mutabakat bulunmamaktadır. Fakat bu konudaki kaynakların (Erdut 2003, Kapar, 2007, Şişman, 1999, Baştaymaz, 1986, Özşuca ve Toksöz 2003 vb.), enformel sektörü tanımlarken kullandığı unsurlar özetle şöyle sıralanabilir:

- Kayıt dışı olması
- Güvencesiz istihdam
- Ücretin el altından ödenmesi
- Belirsiz süreli iş ilişkileri
- Sektöre giriş-çıkış kolaylığı

- Sosyal korumanın olmaması
- Büyük oranda yerli kaynaklara dayanması
- Örgütsüz işçi
- Küçük ölçekli işletme
- Az ve geri teknoloji
- Aile ve hemşehrilik ilişkilerinin yaygınlığı
- Emek yoğun üretim
- Formel eğitim dışında kazanılan beceriler, usta-çırak ilişkisi

2.4. ENFORMEL SEKTÖR İŞÇİLERİ

Kapitalist ekonomilerde kentsel bir kavram olarak rastlanan enformelleşme, sosyal güvenceden yoksun ve düşük ücretli çalışan işçilerin, emeğe dayalı ve eski teknolojilerle üretim yapan küçük işletmelerde çalıştırılmaları olarak tanımlanabilir. Enformel sektör, özellikle emeğin kayıtdışı olması, sosyal yararlardan yoksun kalması, asgari ücretin altında ücret alması veya toplumun başka türlü izin vermeyeceği koşullarda istihdam edilmesi demektir (Özşuca, Toksöz, 2003: 9). Ekonomik gelişme sürecinde kalıcı bir özellik kazanmış olan enformel ekonomi, yoksulluğun yaygın, güvencesizliklerin yüksek, korumanın bulunmadığı, çalışmaya ilişkin hakların uygulanmadığı, örgütlenme hak ve özgürlüklerinin yaşama geçirilmediği bir alan olarak tanımlanmaktadır (Kapar, 2007; 85).

Çalışma koşulları bakımından "kayıtsız" ve güvencesiz çalıştıklarından dolayı sendika vb. formel örgütlenmelere gidemeyen enformel sektör işçilerinin, üretim ve yaşam alanlarında kurduğu bazı ilişki biçimleri onların örgütlülük koşullarını oluşturmaktadır. İşverenlerin, kayıtsız ve dolayısıyla örgütsüz çalıştırma koşulları nedeniyle bu alanı tercih etmeleri de sektörün belirlenmesinde az etkili olsa da söz konusudur. Örgütlü emeğin gücüne ve devletin vergiler ve sosyal yasalar aracılığıyla ekonomiye yönelik düzenlemelerine tepki duyan işverenlerin emek örgütlerinin denetimini azaltma ve devletin aktif müdahalesinden kaçınma çabaları enformelleşmeye yok açmakta, bu durum iş sürecini çeşitli yönleri itibariyle olumsuz etkilemektedir (Özşuca, Toksöz, 2003: 9). İşçileri açısından "örgütsüz ekonomi" olarak da değerlendirilebilecek olan enformel sektör, çalışanlar açısından "tercih edilen" iş imkanları sunmamaktadır. Çalışanlar açısından enformel ekonomide çalışmak bir tercih konusu değil aksine yaşamak için bir zorunluluktur (Kapar, 2007; 84). Söz konusu bu zorunluluk, enformel sektörün hacmini de gün geçtikçe genişletmektedir. İstihdamın artmaması, formel sektörün nüfus artışının çok altında büyümesi ve formel işlere giriş zorluğunun bulunması da yönelimi enformele doğru kaydırmaktadır. Formel kesime yeterli istihdam yaratılamaması, işsizlik sigortası uygulamasının çok yakın dönemde yürürlüğe girmesi ve kapsamının darlığı nedeniyle işsiz kalanların çoğu kez enformel sektöre yönelmek zorunla kalması, enformel faaliyetlerin ve istihdamın artışında büyük rol oynamaktadır (Özşuca, Toksöz, 2003: 46).

Enformel sektördeki istihdam güvencesiz ve süreksiz olduğundan çalışanlar da kayıt altında çalışan kesimlerin elde edebileceği haklardan ve mücadele araçlarından

yoksundur. Çalışanlar doğrudan çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesinde olduğu kadar, siyasi katılımlarının demokratik bir biçimde desteklenmesi için de, sendikalara gereksinim duymaktadır. Enformel ekonomide çalışanların yaşam ve çalışma koşullarını geliştirmek için uygun bir sosyal korumaya sahip olmaları, sendikalara özgürce katılmaları ve örgütlenmeleri gerekmektedir. Enformel çalışanlar yasaların koruyucu kapsamına alınmadıkları ve kolektif olarak temsil edilmedikleri sürece zayıflıkları artarak devam edecektir (Kapar, 2007; 86).

Enformel sektör, işveren açısından yükümlülüklerin azlığı vb. sebeplerin yanında makro ekonomik tercihler ve dalgalanmalar nedeniyle de büyümektedir. Ekonomi içindeki payı artan enformel sektörün büyümesinde ekonomik krizler de rol oynamaktadır. Hatta Keyder'e (1989) göre, 1970'lerdeki ekonomik krizleri takip eden yapısal dönüşümler ekonomiyi toptan enformelleştirme girişimi olarak da görülebilir. Enformelleşen ekonomi ise formel işçi mücadelesinin tüm kazançları açısından önemli bir "kırıcı" rol oynamaktadır. Enformel ekonomiyi ortadan kaldırmaksızın, kurumsal ekonomideki çalışma koşullarının gelişmesi beklenmemelidir (Kapar, 2007; 87).

Hal böyleyken, örgütsüz enformel sektör işçileri ile giderek örgütsüzleşen diğer işçi kesimleri, işveren karşısındaki pazarlık gücünü yitirmekte, hem iş yerinde hem de daha büyük düzlemlerde etkisini kaybetmektedir. Diğer yandan, kurumsal ekonomide çalışanlar, devletin koruyucu düzenlemelerinden etkilendikleri ve yararlandıkları için, toplu eylem yoluyla siyasi katılım ve baskı kanallarını kullanmaya önem vermektedir. Enformel ekonomide çalışanlar ise, devletle ve onun düzenleyici çerçevesiyle kurdukları ilişkinin zayıf niteliği veya böylesi bir ilişkiden

dışlanmış olmaları nedeniyle, toplu eylem ile siyasi baskı ve katılım süreçlerinden beklentileri sınırlı kalmaktadır (Kapar, 2007; 93).

Bütün bunlarla birlikte, enformel sektör çalışanlarınca açığa çıkarılan örgütlenme biçimlerinin varlığı da bilinmektedir. Özellikle SEWA deneyimi ile Hindistanlı kadınların örgütlenmesi bu alanda en sık verilen örneklerdendir (SEWA için Bknz: Selçuk, 2002). Enformel sektör işçilerinin örgütlenme yöntem ve nedenleri, formel örgütlenme biçimlerinden biraz daha farklı olmaktadır. Enformel çalışanların örgütlenmesi çoğu durumda ani, beklenmedik veya planlanmadık bir biçimde oluşmaktadır. Spontane oluşan örgütlenme sürecinde sendikaların yardımı ve sivil toplum örgütlerinin desteği belirleyici olabilmektedir. Örgütlenmenin ilk aşamalarında örgütün geliştirilmesi ve sürekliliğinin sağlanması önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bir başka sorun da, örgütlenmenin ekonomideki taraflarca ve kamu yetkililerince tanınmamasıdır (Kapar, 2007; 102).

Kapar (2007; 97), enformel sektör işçileri arasında görülen örgütlenme biçimlerinin özellikleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

"...hırsızlıktan korunmak, polis baskısından, müfettişlerden, zabıtalardan, kamu kurumların denetiminden kaçınmak için, iş yapılan çevrenin genel bakımı temizliğinin sağlanması gibi ortak kaygıların ve ihtiyaçların giderilmesi için özellikle ticaret yapanların kurdukları dernekler bulunmaktadır. Komşuluğa veya topluluğa dayanan örgütlenmeler de görülmektedir. Bazı dini, etnik veya coğrafi paydaşlığa dayalı kurulan örgütler de yaygındır. Ayrıca, enformel çalışan grupları özel sorunlarının çözümü için hükümet veya hükümet dışı örgütler tarafından oluşturulan programlara katılmak, finansal desteklerden yararlanmak için de örgütlenebilmektedir."

Öte yandan, küçük işletmelerde karşılaşılan sorunlar, aile-hemşehrilik vb. ilişkiler kullanılarak bireysel yöntemlerle çözülmeye çalışılmaktadır. Bunun yanında, işverenlerin en pervasız olduğu alan olarak nitelendirilebilecek enformel sektörde, işsizlik korkusu ve işveren baskısı da örgütlenmenin önünde duran büyük engeller olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal güvenceden yoksun ve düşük ücretli çalışan işçilerin, emek-yoğun geri teknolojilere dayalı küçük işletmelerde çalıştırılmaları enformelleşme kapsamında tanımlanır.

3. MEDYA TARTIŞMALARI

Kitle iletişimi kapitalizmle ortaya çıkan yeni bir olgu değildir. Yaklaşık 400 yıldan bu tarafa insanlar arası iletişim, kişiler ve gruplar arası iletişimin sınırlarını aşarak, kitlesel boyutlar kazanmıştır. Kitle iletişiminin, çağdaş anlamının temel niteliklerini kazandığı ilk dönemlerinden bu yana değişmesiyle birlikte sabit kalan özelliği, dönemin siyasal iktidar hegemonyasının kurucuları tarafından kontrol edilmesi olmuştur.

Kapitalizmle birlikte bu denetim daha yaygın, derinlemesine ve meşru bir hal almıştır. Kapitalist dönemin kitle iletişim sistemi bugün genel anlamda "medya" olarak nitelendirilmektedir. Kelime olarak "araç" anlamına gelen terim, önceleri iletişimin araçlarını anlatmak için kullanılmış fakat yaygın kullanım içerisinde giderek tüm iletişim sistemini ve bileşenlerini anlatmak için kullanılmaya başlanmıştır. Bugün, medya kavramı reklamcılık, gazetecilik, televizyon ve internet gibi çeşitli alanları anlatmak için kullanılan en yaygın terim durumundadır. Bu çalışmada da kavram, genel bir sistemi anlatmak üzere hem kurumsal hem de ürünleri bağlamında ele alınmaktadır.

"Medya" bu çalışmanın temel eksenlerinden birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışmada uygulanacak yöntem, yapılacak analizler ve açıklamalar için belirleyici bir zemin teşkil edecektir. Bu nedenle medya kavramına ilişkin temel tartışmaları incelemek yerinde olacaktır.

Çağdaş çoğulcu demokratik toplumlarda medyanın konumuna ilişkin tartışmalar, bu toplumsal yapının ele alınma biçimiyle ilişkilidir (İnal, 1996: 29). Dolayısıyla medya tartışmaları asla tek başına "medya tartışmaları" değil, tam tersine arkasında geniş felsefi, politik, tarihsel bir zemin barındıran daha kapsamlı ve

birbirlerinden farklı toplum kuramlarının bir uzantısıdır. Bu yansıma dolayısıyladır ki medya tartışmaları da kendi içlerinde çeşitlenmekle birlikte başlıca iki ana hat üzerinden ilerlemektedir. Bunlardan ilki, toplum yapısını "çelişki" üzerinden değil, "rekabet ve uzlaşı" üzerinden tanımlayarak muhafazakar veya liberal yaklaşımları içeren "ana akım paradigma" ile medyanın toplumsal yapıyla bağını kuran ve onu tarihsel olarak bu yapının ilişkileri ile şekillenmiş bir kurum olarak gören eleştirel yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlar, Marksist toplum kuramının etkisindeki okullarca şekillendirilmiştir.

3.1. ANA AKIM YAKLAŞIMLAR

Medya çalışmalarında "ana akım" olarak nitelenen yaklaşımlar "Anglo–Amerikan" kuramı olarak da adlandırılırlar. Çünkü bu kuramlar çok büyük ölçüde ABD'de şekillenmiş, metinlerinin ve araştırmalarının önemli bir bölümü ABD'de gerçekleştirilmiştir.

Ana akım iletişim paradigması en genel anlamda, "toplumsal bilimci, işlevselci, nicel ölçümler ve sınanabilir hipotezlere öncelik veren bir paradigmanın yönlendirdiği kitle iletişim çalışmalarını betimleyen şemsiye terim" (Mutlu, 2004: 22) olarak tanımlanabilmektedir.

Bu paradigmanın düşünsel temelleri genel olarak üç unsurdan etkilenmiştir. Bunlar 19. yüzyıldaki ilk Avrupalı sosyologlar (Comte, Spencer, Tönnies, Durkheim), 20. yüzyılın başlarında oluşturulan Chicago Okulu ve 1920'lerde sosyal psikolojinin doğuşu olarak sıralanabilir.

İlk sosyologların temsil ettiği pozitivist gelenek bu paradigmanın kabaca felsefi ve bilgi-bilimsel kökenini oluşturmaktadır. Bu gelenek içerisinden çalışan ilk

sosyologlar endüstri devrimiyle birlikte toplumun nasıl değiştiği üzerinde durmuşlar fakat toplumu tarihsel ve çatışmalı bir alan olarak ele almamışlardır. Onun yerine, sosyal bilimlerin de gerek yöntem gerekse içerik olarak tıpkı doğa bilimleri gibi açıklanabileceğini, toplumun bağımsız ve bağlamsız bir "nesne" olarak incelenebileceğini belirtirler. Toplumu, mekanik neden–sonuç ilişkilerine bağlı, çizgisel ilerlemeye tabi bir "olgu" olarak ele alırlar ve uyuşmacı - uzlaşmacı bir kaygı barındırırlar. Bu nedenle felsefi anlamda "pozitivizm" ile şekillenen bu anlayış, politik olarak da muhafazakar ve liberal açılımlarla kendini göstermiştir.

Toplumsal olarak böyle bir zemin üzerinde yükselen ana akım yaklaşımların medya üzerine çalışmaları da bu genel "hayat algısının" farklı bir alandaki tezahürü olarak gerçekleşmiş ve bu yönde kuramsallaştırılmıştır. Bu çalışmalar somut anlamda ilk kez Chicago Okulu tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bu okul orta-batı Amerika'da muhafazakar bir okuldur ve Anglo–Amerikan kuramın Amerika ayağını oluşturur. Bu okulun görüşleri ilk olarak 1890'da ortaya çıkmaya başlar fakat yaygın olarak 1915-1935 arasındaki dönem etkin olmuştur.

19. yüzyıldan itibaren ABD'de başlıca üç olgu gözlenir: Endüstrileşme, kentleşme ve göç. Bu olgular içinden özellikle kentleşme ve göç üzerine çalışmalar yoğunlaşır. Bunun temel nedeni, ABD'de başka ülkelerden gelen ve dil, din, milliyet olarak farklı kökenlere sahip insanların ortak bir "Amerikalılık" potasında eritilmesi ve uyumlulaştırılması kaygısı olarak kendini göstermiştir. Bu aşamada göçmenlerin "Amerikalılaştırılması" konusunda Chicago Okulu iletişimin rolü ve etkileri bağlamında çalışmalar yürütmüştür. Özellikle gazete ve dergiler üzerinde çalışmışlar ve gazeteciliğin yardımıyla yeni gelenlerin nasıl toplumsallaştıkları üzerinde durmuşlardır. Bu okulun başlıca üç önemli düşünürü John Dewey, Charles Cooley ve

Oak Park'tır. Genel olarak üç düşünür de o dönemdeki modern iletişimin Amerikan toplumsal yaşamı açısından nasıl bir güç olarak işlediği ve kullanılabileceği ile ilgilenir. Görülebileceği gibi bu okul, iletişim etkilerine ve toplumsal "uyumlulaştırmaya", dolayısıyla toplumsal anlamda güç mekanizmalarına nasıl katkı sunabileceği üzerine yoğunlaşmıştır. En temelde bu güç mekanizmalarını tarihsel ya da politik anlamda sorgulamak ve tartışmaya açmak gibi hususlar bu okulun tercihlerinin dışarıda bıraktığı alanlardır. Çünkü bu okul düşünürleri liberal demokrasiye ve onun kurumlarına büyük bir inanç beslemekteydiler; ve bu sistemin ayakta kalabilmesi için merkezi rol toplumdaydı. Dolayısıyla bu toplum her türlü çatışkı ve uyumsuzluktan azade bir durumda olmalıydı. Dewey'e göre; demokrasi bir yönetim biçiminden daha fazla bir şeydi, gönüllü biraradalığa dayalı bir hayat tarzını, ortak bir iletilmiş tecrübe tarzını temsil ediyordu (akt. Hardt, 1999: 19). Dolayısıyla okul, medya çalışmalarına böyle bir çerçeve içerisinden hareketle başladı. Yapılan çalışmalar, içerisinde bulunulan düşünsel perspektiften bağımsız değildi. Sadece içerik olarak değil fakat aynı zamanda araştırmanın ruhu, yöntem ve analiz yolları da görgül, nicel ve teknikti. Ölçülebilir, dolayısıyla sayısallaştırılabilir olan 'veri'ler makbuldü. Çünkü bu okulun (-ve genel olarak ana akım paradigmanın) yaslandığı kökene göre bilimsellik; ölçülebilirlik ve sayısallıkla büyük ölçüde eşitti. Tüm bu nedenlerle Chicago Okulu, ana akım iletişim araştırmaları içerisinde hem pratik hem de düşünsel anlamda önemli bir ayağı oluşturmaktadır.

1920'lerin sonlarına doğru sosyal psikolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkması da, bu yaklaşımlar için önemli bir dönüm noktası olmuştur. İnsanların, gruplar ve kitleler halindeki davranışları, bu gruplar içerisindeki hal ve tutumları gibi

araştırma alanları barındıran sosyal psikoloji, nerdeyse tüm ilgisini 'etki' sorunsalına yöneltmiş olan ana akım yaklaşımlar için çok elverişli bir alan teşkil etmiştir.

Ana akım paradigma'nın tüm düşünsel ve politik kökenleriyle birlikte en temel belirleyeni, toplumsal yapı ve iktidar hakkındaki yaklaşımlarıdır. Ana akım kuramlarda iktidar, toplumda birbirleriyle rekabet halindeki gruplar arasında dağılmıştır. Bu rekabet içerisinde hiçbir grubun tam anlamıyla hakimiyeti söz konusu olamaz ve toplumsal denge bu rekabet vesilesiyle kurulur. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, toplumsal sistemin de kapitalist ekonomik düzenin bir yansıması olarak 'rekabet' olgusuna indirgenmiş ve toplumun en yüksek çıkarının –tıpkı piyasada olduğu gibi- bu rekabet sonucu oluşacağının kabul edilmiş olmasıdır. Fakat rekabet halindeki bu grupların kimlerden ve nasıl, hangi dinamikler yoluyla –ve sonucuyla- oluştuğu tartışmada belirleyici bir yer tutmaz.

İktidarın şekli üzerinde böyle bir anlayış sergileyen ana akım yaklaşımlarda, iktidarın içeriği de sadece "fiziksel ve görünür kurumlar yoluyla hayata geçirilen yönetim" olarak kabul edilir. Dolayısıyla ontolojik, tarihsel ve sınıfsal anlamda yapısal bir iktidar sorunundan söz etmek bu çerçevede imkansızdır.

İktidar sorununu böyle karakterize eden ana akım paradigma, medya konusunda da buna paralel bir seyir izlemektedir. Buna göre medya; toplumsal ve tarihsel bir bağlamdan yoksun, çeşitli toplumsal ilişkilerden bağımsız, kendi kurumları ve çalışma pratikleri olan bir alan olarak resmedilir. Dolayısıyla medyanın mevcut iktidar ilişkileri içerisindeki konumlanışı ve yapısal olarak yanlılığı gibi sorunlar bu paradigma içerisinde geçersiz kalan sorulardır.

İktidarın bu şekliyle kabulü nedeniyle "ideoloji" ve "tahakküm" de bu çerçevede tartışılmayan sorunsallar olmaktadırlar. Bu yaklaşımlarda, medya

mesajlarının toplumsal dolaşımının hiyerarşik bir süreç oluşturmadığı fikri hakimdir. Bu görüş genellikle olguların fikirlerden ayrılabileceği, dolayısıyla yorumların serbest, olguların ise kutsal olduğu anlayışına dayanır. Medyanın böylece her türlü yargıdan (…) bağımsız bir biçimde, mümkün olduğunca doğru ve nesnel olarak çok yönlü gerçekliği (Curran vd, 1989: 242) yansıttığı iddiasını taşır. Düşünsel olarak böyle bir nesnellik ve yansızlık iddiasının kurulmasından sonra pratik olarak da bunun ayakları inşa edilir.

Buna göre, medya endüstrisinin kendi yapı ve işleyişi vardır. Medyanın ekonomik bağımsızlığı, onu devletin "doğrudan" ve "aşırı" müdahalesinden korur, özerk bir güç haline getirir. Böylece, yasama-yürütme ve yargı mekanizmasının yanında medya "dördüncü güç" olarak, resmi güçleri denetleyen sivil bir güç olarak denetim işlevini görür. Görüldüğü gibi, "bağımsızlık" tartışmalarının tüm sorunlu ve kapitalizme endeksli doğasıyla birlikte "iktidar" sorunsalı da bir çırpıda, hükümet ve devlet mekanizmasıyla eşitlenmiştir. Yani, medyanın "özgürlüğü", piyasa güçlerinin "serbest" hareketlerince ve devlet kontrolünün doğrudan yokluğuyla eşanlamlı bir hal almıştır. Bununla birlikte, "özgürlük" meselesini sadece "serbest" piyasada görmek ve bununla eşitlemek, örtük biçimde de olsa kamu ve kamusallık kavramlarına karşı da alınmış bir tavır olarak karşımıza çıkmaktadır.

Böyle bir zemin üzerinde hareket eden bu yaklaşımların medya konusundaki en önemli çalışma alanları da 'etki' konusu olmuştur. Buradaki amaç, sadece bilgi iletmek ve kitlelerin nasıl etkilendiğini ölçmekten başka, bu medya araçları ve mesajları sayesinde insanlarda bir tutum değişikliğinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin bilinmesidir. Bu nedenle kitle iletişim araçlarının insanlar

üzerindeki etkilerini incelemek, bu yaklaşımın pratik çalışmalarında belirleyici olmuştur.

Bu paradigmada genel olarak izleyicilerin iletilen medya metinleriyle olan ilişkisi, düz-çizgisel bir kavrayışla ele alınır ve izleyiciler ile medya metinlerinin buluştuğu zemin, toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal bağlamın medya metinlerini anlamlandırma sürecindeki rolü ihmal edilir. Ana akım iletişim paradigması içinde "etki araştırmalarını" yönlendiren amaç, izleyicileri tanımak, anlamak ve özgürleştirmek değil, egemen çıkarlar adına güdüp yönetmektir (Binark, 2007: 189). Justin Lewis da "etki araştırmaları"nda izleyicilerin boş kaplar olarak ele alındığını, böylece izleyicilerin edilgenliğine vurgu yapıldığını belirtir (Binark, 2007: 192).

Bu çerçevede ana akım yaklaşımlar, ileri sürdükleri kuramsal iddialar ve benimsedikleri genel çerçeve itibariyle başlıca üç önemli dönem geçirmişlerdir. Bunlar, “güçlü etkiler (pasif izleyici)”, “sınırlı etkiler” ve yine “güçlü etkiler (aktif izleyici)” dönemleridir.

Nicel yöntemlerle, yaygın alan araştırmalarını ve çeşitli gruplarla (askerler, çocuklar, işçiler vb gibi) yapılan testleri içeren yoğun bir çabalama döneminden sonra Frankfurt Okulu ile, ilerleyen dönemlerinde “eleştirel kuram” olarak adlandırılacak ve pek çok farklı perspektife kaynaklık edecek olan yeni bir paradigmanın ilk adımları atılmaya başlanmıştır.

3.2. ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR

Marksist toplum kuramının kurucuları Marks ve Engels’in bütünlüklü, geniş çerçeveli ve özel bir medya kuramı oluşturmadıkları bilinir. Bu durum, Marks ve

Engels'in bu alanı önemsiz görmüş olduklarından değil kendi dönemlerindeki basının, formasyon üreten bir toplumsal aktör niteliğini kazanmamış olmasındandır.

Marks ve Engels'in özel bir Marksist medya kuramı oluşturmalarını beklemek ve bunun yokluğu dolayısıyla eleştirmek, medyanın bugün aldığı ve öngörülemez biçimde çoğalan rolünün konjonktürel niteliğini birikimsiz bir süreç olarak değerlendirmek olacaktır.

Bununla birlikte, medya çalışmalarındaki eleştirel yaklaşımların temelinde Marks'ın toplum kuramının olduğu söylenebilir.

Bu nedenledir ki eleştirel medya kuramları, medyayı içinde bulunduğu toplumsal ve tarihsel bağlamdan bağımsız olarak ele almazlar. Medya ve ürünlerini, dikkatlerini çevirdikleri yönler bakımından farklı şekillerde ele alsalar da ortak özellikleri onu, mevcut kapitalist iktidar ilişkileri içerisinde şekillenmiş bir kurum olarak görmeleri ve sınıfsal karakterine vurgu yapmalarıdır.

Ana akım iletişim paradigması, iletişim sürecini toplumsal düzenden soyutlayarak incelerken, eleştirel iletişim çalışmaları iletişim sürecinin, toplumsal bütünlükle ilişkisi üzerinden özgürleştirici veya bağımlılaştırıcı etkisini ele alırlar (Mutlu, 2004: 23).

Bu paradigmayla şekillenen çalışmalarda, medya metinlerinin kendisi maddi bir pratik olarak mücadele alanı olarak görülür; medya metinlerindeki temsillerin ekonomik çıkarlarla ve kapitalist pazar ekonomisinin gerekleri ile bağlantısının bulunduğu, medya endüstrisinin de tümel toplum çıkarlarından daha çok, üretim araçlarını elinde tutan egemenlerin çıkarlarına hizmet ettiği, dolayısıyla da iletişim sürecinin bir iktidar sorunu olduğu ortak sayıtlısı kabul edilir (Mutlu, 2005: 67).

Eleştirel yaklaşımlar içerisinde ilk önemli uğrak; Frankfurt Okulu olarak karşımıza çıkmaktadır.

A. FRANKFURT OKULU

Eleştirel paradigmanın ilk ve sonraki etkileri bakımından en dikkat çeken akımı; Viyana'da 1923 yılında kurulan Frankfurt Okulu'dur. Sosyoloji, siyaset bilimi, psikanaliz, felsefe ve müzikoloji gibi pek çok ilgi alanıyla uğraşmış olan bu okul düşünürleri, 1930'ların başında Almanya'da faşizmin yükselmesiyle birlikte Amerika'ya göç etmişlerdir. Bu okulun en önemli temsilcileri Walter Benjamin, Theodor Adorno, Max Horkheimer, Herbert Marcuse, Eric Fromm ve son kuşak temsilcisi olarak Jürgen Habermas sayılabilir.

Avrupa'da yükselen faşizm dalgası ve Sovyetler Birliği'ndeki Stalinist yeniden yapılanma programları ile şekil değiştiren sosyalizm denemesi, kendilerinden önceki "kitle toplumu" kuramcılarının karamsarlıklarını paylaşan bu okulun düşünsel temellerini etkilemiştir.

Okul kuramcıları, faşizmin giderek büyümesi karşısında akademik olarak eleştirel bir çizginin acil olarak belirginleştirilmesi kaygısıyla çalışma rotalarını belirlemişlerdir. Dolayısıyla bu ortamda ilk ilgileri, Marksizm'in bütüncül "özne" sorununu psikanalitik bir bakışla ele almak üzerine yoğunlaşmıştır.

Frankfurt Okulu'nun toplumsal koşullar ve özne sorununu tarihselci bir bakış açısı ile ele alıp incelemesi, onları radikal bir toplumsal dönüşümü engelleyen koşulları incelemeye yöneltmiştir (İnal, 1996: 38). Bottomore'a (1997:45) göre Frankfurt Okulu birbiriyle ilintili üç öğeyi savunmuştur: "Sosyal bilimlerde pozitivizm ya da çok daha geniş olarak bilimciliğin bilgibilimsel ve yöntembilimsel

bir eleştirisi, teknokratik-bürokratik yeni bir egemenlik biçiminin yaratılışında temel bir etmen olarak bilim ve teknolojinin ideolojik etkisine yönelik eleştirel bir tavır, ve kültür endüstrisi ya da daha genel olarak egemenliğin kültürel boyutlarıyla bir önilgilenim". Bu yaklaşım içerisinde sistem eleştirisinin yanı sıra kendi dayandıkları düşünce yapısının geleneksel yaklaşımlarını da eleştiri süzgecinden geçirmeye yönelmişlerdir. Ortodoks Marksizm'in dışta bıraktığı kültür öğeleri, altyapı-üstyapı belirlenim sorunu, bürokrasi ve otoriterlik gibi konular üzerinde önemle durulmuştur. Marksizm'in, ekonomik belirlenim tezini ilk kez tartışmaya açan Frankfurt Okulu, altyapı ve üstyapı arasında doğrudan bir belirlenim ilişkisi olmadığını, bunun yerine karşılıklı bir etkileşim olduğunu savunmaktadırlar. Çünkü kendi yaşadıkları dönemlerde bu alanların giderek daha içiçe geçmekte olduğunu ve kenetlendiğini tespit ederler. Bu, ekonomik ve siyasal - kültürel alanın daha çok bütünleşmiş olması anlamına gelmektedir. Bu yüzden, 1940'lardan itibaren okulun en yoğun ilgi alanını kültür ve kültürün kapitalist toplumlarda evrildiği yeni biçim teşkil etmektedir. Bu yeni durumu açıklayabilmek için "kültür endüstrisi" olarak niteledikleri yeni bir kavram geliştirmişlerdir.

Kitle toplumu ve kitle kültürü konularında en çok çalışan düşünürler Adorno, Horkheimer ve Marcuse'dur. Kitle kültürünü ele aldıkları "Aydınlanmanın Diyalektiği" yapıtında Adorno ve Horkheimer, kritik bir modernite eleştirisiyle birlikte ilk kez "kültür endüstrisi" kavramını kullanmışlardır.

Buna göre "Kültür Endüstrisi", sanayi sonrası toplumlarda kapitalizmin tahakküm dinamikleri içerisinde teknoloji aracılığıyla insanları ve onların kültürel anlatımlarını metaya dönüştürürken, 'şeyleştirirken' aklı da araçsallaştırmaktadır. Dolayısıyla kültür endüstrisi gerçek bir kültürü değil, 'şeyleşmenin' ve 'şeylerin'

kültürünü yaratmaktadır. Kitleler tarafından tüketilmek üzere yapılandırılmıştır ve tüketimin doğasını belirlemektedir.

Horkheimer ve Adorno; özel mülkiyet, sömürü ve kara dayalı sosyo-ekonomik sistemin örgütleniş yapısıyla, kültürün nasıl bu yapılanmaya tabii kılındığını, niteliksizleştirildiğini, temelsizleştirildiğini ve bu oranda da değersizleştirildiğini vurgulamaktadırlar. Bu tarz bir kültür yapısı ve kültürel ilişki biçimleri insanların potansiyellerini büyük ölçüde sınırlandırmakta ve hatta mevcut kültürel sistem üzerine yeniden biçimlendirmektedir.

Kültürün bu şekilde bir 'ürün' haline getirilmesi; kültürün yaratıcısı, 'özne'si olan insanları da kaçınılmaz olarak birer 'nesne' olarak konumlandırır. Böylece insanlar, tarihsel tahakküm biçimlerine oranla bu çağda çok daha ince, meşru ve örtük biçimlerde tahakkümü yaşamaktadırlar.

Marcuse da "Tek Boyutlu İnsan" kitabında, yeni toplumsal denetim mekanizmalarına ve kültür endüstrisinin basitleştirici etkisine değinir. Bu yapı içerisinde insanın nasıl 'tek boyutlu' ve derinlikten yoksun bir hale getirildiği üzerine vurgu yapar.

Frankfurt Okulu genel olarak bu çerçeve içerisinde medyayı, sadece bir endüstri yapısı ya da sadece bir bilgilendirme ve eğlence aracı olarak görmenin ötesinde, kitle bilincini ayarlama ve koşullandırma aracı olarak kabul ederken, kültür endüstrisi üzerindeki önemli etkisini de vurgulamış olurlar. Medyayı, toplumdaki çelişkilerin gizlenmesi, belirli ilişki kurma biçimlerinin yerleştirilmesi, piyasanın ihtiyaç duyduğu tüketim kalıpları ve yaşam tarzlarının içselleştirilmesi ve tüm bunların yanında eleştirel düşüncenin üstünün örtülmesi ile kapitalist sistemin kendini yeniden üretmesinin en önemli ayaklarından biri olarak görmektedirler.

Frankfurt Okulu'nun açmış olduğu eleştirel düşünce çerçevesi gerek Marksizm içi tartışmalarda gerekse politik-pratik alanlarda önemli ölçüde yansıma bulmuştur. Bu tartışmaların izleri bugün dahi pek çok alanda görülebilmektedir.

Frankfurt Okulu'nun eleştirel düşüncede yaptığı bu 'açılış'tan sonraki eleştirel yaklaşımlar ise temelde iki farklı alanda ilerlemişlerdir. Bunlar araçsalcı ve yapısalcı yaklaşımlardır.

B. ARAÇSALCI YAKLAŞIMLAR

Araçsalcı yaklaşımlar, görüşlerini klasik Marksist kurama dayandırarak tek yönlü bir belirlenimden söz etmektedirler. Ekonomik yapının, diğer tüm toplumsal sistemleri kesin bir biçimde belirlediğini vurgularlar. Dolayısıyla medyayı da, kapitalist örgütlenme içerisinde sermaye sınıfının doğrudan bir aracı olarak kabul ederler. Mülkiyet ve kontrolü eşit kabul eden bu yaklaşımlarda medyanın göreli özerkliği kabul edilmez. Bu anlayışlar, basını elinde tutan sermaye yapılarının sosyal kompozisyonlarını inceler, bunların diğer baskın sermaye gruplarıyla karşılıklı ilişkisinin izini sürer ve üretim üzerindeki bu baskılar hakkında çıkarımlar yapar.

Araçsalcılığın bir yönü doğrudan işverenler veya reklam verenlerin etkileri gibi konulardan hareketle, bireysel kapitalistler ile belli medya grupları arasındaki birebir ilişkilere eğilir. Diğer bir bölümü ise, analizlerini daha genel bir seviyede gerçekleştirirler. Birebir müdahale ve ilişkiler yerine, bir bütün olarak medyanın, kapitalist sınıfın genel çıkarlarını nasıl temsil edip, bu çıkarların kabullendirilmesi açısından nasıl bir işlev gördüğüne odaklanırlar.

Araçsalcı yaklaşım, medyayı kapitalist endüstrinin önemli bir parçası olarak konumlandırır ve bir "altyapı" kurumu olarak analiz eder. Bu nedenle vurguyu, bu

yapı içerisindeki doğrudan müdahaleler, finansal ve endüstriyel ilişkiler gibi noktalarda yoğunlaştırır. Medya metinleri ve üretim süreçlerinde ideolojik-söylemsel bağlamlar dışarıda bırakılır. Bunun yerine medya çalışanları ile sermayenin kilit tabakaları arasındaki bağlantı ve ilişkiler açıklanmaya çalışılır. Medya elitlerinin birbirleriyle olan ilişkileri ve genel olarak "kapitalist piyasa"daki hareketleri analiz edilir. Görülebileceği gibi, araçsalcı yaklaşımlar kapitalist endüstriyel yapının nasıl işlediği ve somut olarak nerelerde hayata geçirildiğinin anlaşılması adına bu noktada aktörlere yoğunlaşmaktadırlar.

C. YAPISALCI YAKLAŞIMLAR

En genel tanımı itibariyle yapısalcılık, nesnelerin birer 'birim' olarak tek başlarına anlam taşımadığını, ancak birbirleri ile olan ilişkileri bağlamında ve bütünsel bir bakış açısıyla incelenmesi yoluyla anlaşılabileceğini kabul eder. Yapısalcı yaklaşımlar; sınıf, iktidar, dil ve ideoloji arasındaki temel ilişkileri ekonomi-politik ya da anlamlandırma pratikleri bağlamında konumlandırırlar.

Yapısalcılığın temel kavramları 20. yüzyılın başında Saussure'un dilbilim üzerine ortaya attığı fikirlerinden hareketle oluşmuştur. Sonrasında Levi-Strauss'un yapısal antropolojisi, Barthes'ın semiotiği, gibi katkılarla oldukça zengin ve derinlikli bir yapısalcı anlayış oluşturulmuştur. Bu katkılar yoluyla dilbilimden yola çıkıp söylem ve ideolojiyi de alanına dahil eden geniş bir anlayışa ulaşılmıştır. Buradaki temel ve asıl ilgi, anlamlandırma (signification), ve temsililik (representation) süreçleri ve sistemleri üzerine oluşmuştur (Curran vd, 1989: 245). Yapısalcılığın çeşitlenen yelpazesi içerisinde bu ilgiler çok farklı biçimlerde ele alınmışlardır.

Yapısalcılığın ilk dönemleri ve kuramcıları açısından iletişim alanı başlı başlına bir sorunsal oluşturmamaktaydı. Fakat pek çok farklı disiplinin yapısalcılık şemsiyesi altında buluşması ve iletişim sistemlerinin –özellikle medyanın- toplumsal yapıda giderek artan ağırlığı nedeniyle yapısalcı analizler özellikle 1960'lar sonrası medyayı da kapsamaya başlamışlardır.

Yapısalcılığa farklı alanlardan farklı katkılar yapan önemli kuram ve kuramcılardan bahsetmek mümkündür. Bunların başlıcaları, Bakhtin ve Voloşinov'un geliştirdiği yapısal dilbilimi, Gramsci'nin 'hegemonya' kavramı, Poulantzas'ın geliştirdiği 'devletin göreli özerkliği' kavramı ve Lacan'ın psikanalitik yaklaşımı olarak sıralanabilir.

Dilbilimsel yapısalcı çalışmaların genişlettiği düşünsel alan iktidar ve ideoloji üzerine düşünceleri de zenginleştirdi. Bu konuda yapısalcılıktan bahsedildiğinde değinilmesi gereken en önemli isimlerin başında Althusser gelmektedir.

Althusser, temel olarak ideoloji ve iktidar arasındaki ilişkileri çözümlemeye çalışmıştır. İktidarın açık bir şiddete dayanmaksızın kendini nasıl yeniden ürettiğine odaklanır. Burada, iktidarın ideoloji ile yeniden ve yeniden üretildiği noktasına vurgu yapar. Buna göre ideoloji, bireylerin kendi gerçek varoluş koşullarıyla, girdikleri hayali ilişkilerin bir tasarımıdır (Althusser, 1994: 9). Yani, insanların maddi (gerçek) dünyayla ilişki kurmalarını sağlayan tema ve temsililiklerdir.

Althuser'de ideoloji sadece bir düşünme biçimi değil, kişileri doğrudan özne olarak konumlandıran bir pratiktir. Pratiktir, çünkü insanları çeşitli günlük ritüeller aracılığıyla 'özne' olmaya çağırır. İdeoloji, günlük pratikler ve ideolojik aygıtlar içerisine yazılmış bir halde bulunur. Yani, ideoloji insanların dünyayı "deneyimleme" tarzlarıdır. Böylece ideoloji, son kertede onun belirleyiciliğinde de

olsa, klasik Marksist tanımlarda olduğu gibi ekonomik altyapının doğrudan bir yansıması olarak değil, maddi bir pratik olarak kabul edilir. Böylece maddi bir varoluş ve göreli bir özerklik kazanan ideoloji, kapitalist toplumsal sistemde sadece üretim araçlarının değil, aynı zamanda üretim güçlerinin de, yani üretici bireylerin de sisteme uyumlu hale getirilmesi için işlev görür. İdeoloji bu işlevini devletin çeşitli ideolojik aygıtları vesilesiyle gerçekleştirir.

Althusser'de devlet aygıtının iktidar araçları iki koldan işlemektedir. Bunlar; hükümet, ordu, yargı kurumları vb. gibi devletin doğrudan baskı aygıtları ile; aile, eğitim, din kurumları ve medya gibi ideolojik aygıtlarıdır. Görüldüğü gibi devletin baskı aygıtları zor kullanarak işlerken –ve zor kullanımı meşru bir haldeyken-, ideolojik aygıtları ise ideoloji kullanarak işler.

Bu çerçeve içerisinde medya, ideolojinin hakimiyeti altında işler. Fakat, yukarıdan dayatılan, dışsal bir "yanlış bilinçlilik" üretmez. Tam tersine medyanın etkinliği, koşulların temsil edilmesi ve tecrübe edilmesini sağlayan bilinç-dışı kategorilerde yatar (Curran vd, 1989: 246).

Althusser'in medyayı bu şekilde devletin ideolojik aygıtı olarak tanımlaması ve ideolojik pratikler bağlamında ele alması, yapısalcı medya çalışmaları açısından önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Medya metinlerinde ideolojinin nasıl var olduğu ve işlediği, metinlerin üretim süreçleri ve kapitalist dinamiklerle ilişkileri, bu metinlerle karşılaşan bireylerin bunları alımlama biçimleri, muhalif söylemler ve yapılara sızma biçimleri vb. gibi pek çok sorunsalı incelemek yapısalcılığın medya alanındaki temel ilgilerini oluşturmuştur.

Yapısal medya çalışmalarında farklı alanlar ve yaklaşımların bir sentezini görmek mümkündür. Bu nedenle medyadaki yapısalcı çalışmalar bu alana büyük bir hareketlilik ve tartışma zenginliği kazandırmıştır.

Bu genel yapısalcı yaklaşım, kendi içerisinde iki farklı koldan ilerlemektedir. Bunlar; Gramsci, Althusser ve Poulantzas'tan temelini alan ve ideolojik-kültürel olan üzerine ilgilerini geliştiren "kültürel çalışmalar" ile, vurgularını kapitalist sistemin ekonomi–politiği üzerine yoğunlaştıran "ekonomi-politik çalışmalar" olarak karşımıza çıkmaktadır.

1) Ekonomi - Politik Çalışmalar

Ekonomi–politik yaklaşım, kapitalist üretim yapısı içinde kültürel üretim ve tüketimin nasıl giderek meta üretim süreçlerine benzediğini ve kültürel pratiklerin onlara eşlik eden üretim süreçleri ve ilişkileri analiz edilmeksizin anlaşılamayacaklarını açıklamaya çalışır (Çelenk, 2006, internet?).

Ekonomi – politik çalışmalar genel anlamda medyanın mülkiyet ve kontrol yapılarını analiz eder. Bu yöndeki yaklaşımların temel varsayımı, "kültür üreten endüstrilerin" dinamiklerinin esas olarak ekonomik belirlenme terimleriyle anlaşılabileceğine dayanır. Böylece bu bakış açısına göre, medyanın içerikleriyle mesajlarının taşıdığı anlamlar esas olarak içinde üretildikleri örgütlerin ekonomik temeliyle belirlenir (Curran vd, 1989: 238). Bu anlamda medya, doğrudan ideoloji üreten bir üstyapı kurumu olarak değil, kapitalist sistem içerisinde kültür ürünleri üreten bir kültür endüstrisi bileşeni olarak ele alınır.

Murdock'a göre medyanın gücü, ekonomik süreçler ve medya üretiminin yapılarında yatmaktadır (akt. Curran vd, 1989: 248). Bu yaklaşımlar kurum olarak

medyayı ele aldıklarında, medyanın mevcut sistem dinamiklerine göre şekillendiği ve ona göre hareket edeceği, dolayısıyla patronların işleyişe doğrudan bir müdahalesi bulunmasa bile kapitalist dinamikler aracılığıyla bunun zaten yapısal olarak gerçekleşeceği görüşünü savunurlar. Medya profesyonelleri için de benzer bir görüş belirtirler. Medya profesyonelleri, işleyişte görece bir özerkliğe sahip olsalar da, tercihleri ve nihayetinde tutumları, üretimin ekonomisiyle çerçevelenmiş ve sınırlandırılmıştır.

Ekonomi-politik yaklaşımların en önemli isimlerinden biri olan Garnham, medyanın üretim süreçleri ve yapısının yanında medya ürünlerinin tüketimi konusunda da ekonomik vurgunun belirleyiciliğine dikkat çeker. Garnham, tüketimin –talebin- içinde oluştuğu üç temel koşuldan bahseder; tüketim için gereken zaman, tüketim için gereken para ve tüketim için gereken kültürel donanım. Tüm bu etmenler insanın sınıfsal, toplumsal ve kültürel konumu içerisinde belirlenmektedir. Bu konumlar da yine üretim ilişkileri ve süreçlerinin belirleyiciliğinde oluşmaktadır. Dolayısıyla, medyanın hem kurum olarak hem de ürünleri bağlamında ekonomik bir belirleyici zeminden koparılmasının imkanı yoktur ve bu belirleyici zemin, diğer açıklayıcı kategorilere göre her zaman en önce gelmektedir.

Ekonomi-politik yaklaşımların 'ideoloji' konusundaki görüşleri de bu kabuller doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Buna göre, sınıf mücadelesinin asıl doğası ekonomik alanda temellendiği için medyanın rolü, bu temel yapıyı saklamak ve yanlış temsil etmektir; böylece toplumsal yapıyı kontrol eden sınıfın çıkarlarını meşrulaştırmaktır. Altyapı-üstyapı metaforunu koruyan ekonomi-politikçiler, ideolojinin altyapısal dinamikler tarafından belirlendiğini ve dolayısıyla ikincil bir önem taşıdığını savunurlar. Çünkü altyapı, doğrudan üstyapıyı belirlemektedir ve bir

üst yapı bileşeni olarak ideoloji de bu sınıfsal ilişkiyi perdelemek adına yanlış bilinç üretmektedir.

Bu anlamda, ekonomi-politik yaklaşımlar ideolojinin sadece işlevi bakımından değil içeriği konusunda da klasik yansıtmacı Marksist görüşe daha yakın dururlar.

Bu konu politik anlamda ekonomi-politikçilerin en çok eleştirildiği alan olmuştur. Çünkü, yanlış bilinç kavramı, kitleleri pasifize eden bir kabulü ve aynı zamanda ideolojinin "dışsallığını" içersinde barındırmaktadır. Böyle bir durumda da, "gerçeği görmek", yanlış bilinç kavramı etrafında ayrıcalıklı bir konuma oturtulmuş entelektüellere bırakılmış bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da "siyasal öğreticilik" ve "elitizm" gibi tartışmaların doğmasına yol açmıştır.

2) Kültürel Çalışmalar

Kültürel çalışmalar genel olarak ortodoks Marksizmin, ekonomizmin, indirgemeciliğin ve elitizmin bir eleştirisi olarak ortaya çıkmıştır. İlk kurucu metinleri 1950'lerde görülmeye başlanmıştır. Bu alanın en önemli kurucu isimleri Raymond Williams, Richard Hoggart, E. P. Thompson ve Stuart Hall'dur.

İlk metinlerin özellikle Leavis'in 1920'deki çalışmasından köklendikleri söylenebilir. Bu çalışma; endüstriyel kapitalizmin gelişimini ve hem seçkin hem de popüler düzeydeki geleneksel kültürel formları aşındırıcı etkisini inceliyordu. Bu nedenle kültürel çalışmaların ilk metinleri de kültürel yanı ağır basan bir kapitalizm eleştirisi niteliğindeydi (bkz. Garnham, 2001:128- 130).

1960'larda yeni solun ve Marksizm'in canlanmasıyla birlikte bu ilgiler, geç kapitalist toplumlarda ideolojinin doğası ve işlevine yönelik ilgilerle birleşti. Genel

olarak bu ilgiler yapısalcı dilbilim çalışmaları ile Bakhtin, Barthes, Gramsci ve Lukacs gibi düşünürlerin kuramlarıyla örülmeye başlandı. 1964 yılında Birmingham Üniversitesi Çağdaş Kültürel Araştırma Merkezi'nin kurulmasıyla da önemli bir kurumsallaşma yaşadı. Bu yüzden kültürel çalışmalar yaklaşımları Birmingham Okulu/ekolü olarak da adlandırılır.

Williams ve Hoggart'ın çalışmalarında kültürel çalışmaların kurucu itkisi; İngiliz işçi sınıfının ve popüler kültürünün, elit ve egemen kültür karşısında yeniden değer kazanmasıydı. Bu kaygı kültürel üretim, dağıtım ve tüketimin kapitalizmin dinamikleri içerisinde, gittikçe metalaşan sistemi içinde, sınıf yapısı bağlamına oturtuldu. Tahakküm, bağımlılık ve direnme üzerine vurguları ağır basmaya başladı.

Bu hareket oldukça muhalif ve geniş ölçüde sosyalist politik bir hareketti. Kültürel mücadeleyi; kapitalist toplumsal ilişkileri işçi sınıfı lehine dönüştürmeyi amaçlayan daha geniş bir politik mücadelenin parçası olarak görüyorlardı. İşçi sınıfı mücadelesine; bu sınıfa, egemen sınıfınkinin karşısında olan kendi deneyimlerinin, değerlerinin ve sesinin önemli olduğu duygusunu vererek yardımcı olmak klasik Gramscigil hegemonya mücadelesine bir katkı olarak görüldü (Garnham, 2006,internet?). Bu nedenle ilgileri, kapitalist toplumlarda kültürün doğası, kültürel kapitalizmin gelişmesiyle kültürel – ideolojik direnişin gelişmesi arasındaki ilişki etrafında şekillenmiştir.

Bu çalışmalar anlamın inşasıyla yani, anlamın belli anlatım formları içinde ve onlar aracılığıyla nasıl üretildiği ve günlük hayat pratikleri yoluyla sürekli olarak nasıl müzakere edildiği ile ilgilenir (akt. Çelenk)

Bu genel politik perspektif, kültürel çalışmaların önemli bir ayağını oluşturan medya çalışmalarında da yansımasını bulmuştur. Bu yaklaşımlar, medyanın basitçe, mevcut toplumsal tutumları ve düşünceleri yansıtan ve pekiştiren bir kurum olmasının ötesinde bambaşka bir yeniden inşa sistemi olduğunu belirtmektedirler; ve bu sistemin kapitalist sistem içerisinde egemen sınıflar eliyle ve yine onlar lehine çalıştığını vurgularlar.

Buna göre; gerçek, gerçekliğin belirli bir tarzda kurulmasıydı. Medya, "gerçekliği" yalnızca yeniden üretmiyor, tanımlıyordu. Gerçeklik tanımları, tüm bir (geniş anlamda) dilsel pratikler yoluyla desteklenip üretiliyordu ve bu dilsel pratikler aracılığıyla "gerçek"in seçilmiş tanımları temsil ediliyordu. (…) Temsil etme, aktif bir seçme ve sunma, yapılandırma ve biçimlendirme işini ima eder: yalnızca, zaten var olan anlamı aktarma değil, ama daha aktif bir, *şeylere anlam verme* işini ima eder (Hall, 67-68). Bu anlayış ile, ideoloji ve temsil yapıları ile tüm bunlarla örülmüş metinlerle karşılaşan özne sorunsalları üzerine eğilmişlerdir.

Bu anlamda kültürel çalışmaların temel ilgisi, yapısalcı Marksist bakış açısını dilbilimsel gelişmelerin ışığında tekrar ele alarak ideoloji – dil ve özne sorununu bütüncül bir yaklaşımla tanımlamaktır.

Bunun medya çalışmalarındaki önemi ise, "alımlama" sorununu tartışmaya açmış olmasıdır.

2.1. Alımlama

Kültürel çalışmaların ortaya çıkışı içerisinde güç-iktidar sorununun kavramsallaştırılmasının arkasındaki genel anlayış, egemen ideolojinin metinlerde

kurulması ve alımlama süreçlerinde metinlerin bu başat konumunun sorgulanması olmuştur.

Alımlama ile birlikte iletişim araçlarında yer alan farklı türlerin okunma biçimlerini kodlama – metin – kodaçım modeli içinde sorgulamak büyük bir önem kazanmıştır. Hall bu modelden hareketle, izleyicinin medya metni karşısında üç farklı okuma tutumunun olabileceğini belirtir: "hakim/hegemonik okuma", metnin önerilen anlamıyla yorumlanmasıdır; "pazarlıklı okuma", iletilen ile izleyicinin yorumu arasında bir yandan çatışmalı, öte yandan da uzlaşmalı bir pazarlığın gerçekleşmesidir; "muhalif okuma" ise, medya metninin içerdiği egemen ve hegemonik anlamın izleyici tarafından tümden reddedilmesidir. Kültürel çalışmalarda, metnin söylemi ile okunma biçimi arasında birebir bir denklik olmadığı ve bu nedenle de alımlama analizlerinin önemi ve gereği vurgulanır.

Kültürel çalışmalar aslında, politik ve sosyolojik anlamlarda önemli olduğu kadar medya alanında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bugüne kadar toplumdaki hemen her türlü tahakküm ilişkisinin sadece “egemen” tarafına ilgilerini yönelten yaklaşımlar ve analizler karşısında, ilişkinin “diğer” tarafının da önemini belirtmek üzere oluşturulmuştur.

Özellikle medya–izleyen ilişkisinde bu yaklaşımların ilgileri oldukça verimli bir şekilde vücut bulabilmektedir. Medya–izleyen ilişkisi genel yapısı ve varlık koşulları itibariyle en baştan “asimetrik” yani eşitsiz kurulmuş bir ilişkidir. İzleyenler tarihsel, sosyal ve kültürel olarak medya ile iletişim kurmak üzere, onunla karşılaşmak üzere şekillenmezler ve örgütlenmezler. Medya, bu “izleyenlerin” hayatının –ne kar önemli olduğu çok da belirleyici olmayan- bir parçası ya da bir bileşeni olarak var olur onlar için. Fakat “medya”, en başından insanlara ulaşmak,

onlarla iletişime geçmek üzere amaçlı ve bilinçli olarak örgütlenmiş bir kurumdur. Bu kurumun, arkasında oldukça sıkı bağlarla örülmüş tarihsel ve ideolojik bir bağlamın var olmasının yanı sıra bir de bu kurumu önemli bir formasyon kaynağı olarak hem teknik hem de nitelik anlamında–en nihayetinde-kontrol edenlerin, üretim araçlarını elinde bulundurmaları gibi belirleyici bir avantaja sahip olmaları da bahsedilen asimetrik ilişkinin en başından, bu tek taraflı ve giderek "daha güçlü" hale gelen doğasını ortaya çıkarmaktadır.

Böyle eşitsiz ve izleyicilerin müdahale şansı olmadığı bir ilişki ağında "baskın" tarafın incelenmesi ve analiz edilmesi kadar bu asimetrik ilişkide "aşağıda" olanların tepkilerinin, algılarının, sözlerinin ve hatta suskunluklarının incelenmesi de önemlidir. Bu nedenle kültürel çalışmalar içerisinde oldukça geniş ve zengin bir literatür ortaya çıkarılmıştır. Bu metinler işçi sınıfı ve kültürü, edebiyat, iletişim, popüler kültür, kadın çalışmaları vb. gibi oldukça geniş bir kapsama alanı içerisinde oluşturulmuştur.

Bu genel kuramsal çerçevenin düşünsel arka planını oluşturan başlıca yaklaşımlar yapısalcılığın genel kuramsal temelleriyle örtüşmektedir. Bu alan, dilbilimden psikanalitiğe kadar uzanır. Kabaca değinmek gerekirse; Voloşinov ve Bakhtin, dilin çok anlamlı ve çok vurgulu olduğunu ve dil kullanıcısının çıkarlarına göre güdümlenmiş olduğunu vurgularlar. Kültürel çalışmalar da daha sonra Kristeva'nın Bakhtin'den alarak geliştirdiği "metinlerarasılık" ve "çok vurgululuk" üzerine eğilmişlerdir. Medya metinleri ve bu metinlerin okunma biçimleri arasındaki ilişkiye, tahakküm ve direnme pratiklerine bakmışlardır. Aynı şekilde Barthes da bu yaklaşımı oldukça etkilemiştir. Barthes, dil içerisinde ideoloji ve gerçekliğin nasıl

kurulduğuyla ilgilenmiştir. Düz anlam–yan anlam kavramsallaştırmasından sonra ideolojinin aslında etkin olarak düz anlam içerisinde bulunduğunu belirtmiştir.

Bu dilbilim incelemelerinin yanı sıra iktidar, hegemonya ve özne sorunu da kültürel çalışmalar açısından belirleyici olmuştur. Bu alanda Gramsci'nin "hegemonya" kavramı kültürel çalışmaların kurucu yaklaşımlarından birini teşkil etmektedir. Gramsci, toplumda bir "consensus"un değil "rıza"nın yaratıldığını vurgular. Hegemonya; bir yönetici sınıflar fraksiyonları ittifakının (tarihsel blok) bağımlı sınıflar üzerinde yalnızca kendi çıkarlarına uyulması için zor kullanarak değil ama bütünlüklü bir otorite kurması sonucu ortaya çıkar. Bu otoritenin temel kaynağı, bağımlı sınıfların 'rıza'sıdır (akt. Özbek, 1991: 81). Gramsci'ye göre hegemonyanın yalnızca altyapı kurumlarında kazanılması yeterli değildir; üretim alanlarının dışında kalan tüm hayat alanlarında da kazanılması gerekmektedir. Tam da burada hegemonyanın kültürel pratikler dolayımı ile kurulduğunu belirtir. Dolayısıyla toplumsal yaşam Gramsci'de, uzlaşan çıkarların bütünleşmiş bir hali değil, tam tersine rıza ve zor ile yaratılmış bir birliktelik halidir.

Bunun yanında Lacan da bu yaklaşımlar açısından önemli bir isimdir. Lacan, özne sorununa psikanalitik bir bakış sağlamıştır. Lacan, öznenin bütünlüklü olmadığını, katıldığı söylemlerin kapsamı boyunca yer değiştirdiğini, çelişkili ve çok merkezli olduğunu vurgulamıştır. Burada 'dil' merkezi bir yer tutmaktadır. Çünkü, 'özne' bütüncül bir bilince sahip değildir ve dil aracılığıyla yapılandırılmıştır.

Kültürel çalışmalar buralardan harekele tahakküm-direnme pratikleri ile kültür ilişkisi; kültürel pratikler ile bilinç biçimleri arasındaki ilişki açısından oldukça dikkat çekici bir alan oluşturmuştur. Bu alanın başlıca araştırma ve analiz yöntemi olarak da alımlama çalışmaları belirleyici bir rol oynamıştır.

4. TÜRKİYE'DE MOBİLYACILIK SEKTÖRÜ VE SİTELER

Mobilyacılık sektörü, bilgisine kolayca ulaşılabilen ve üzerine yeterli söz söylenmiş bir alan olmama özelliği ile dikkat çekmektedir. Türkiye'de mobilya gerek kullanımının yeniliği ve yaygın olmayışı gerekse imalat sektörü içerisinde görece önemsiz konumu ile ilk elden bilgi toplanabilen bir sektör değildir (Özoğlu, 2002: 475).

Üretimin yapıldığı yerler bakımından mobilya sanayi genellikle kent merkezlerinin kıyısına kalmakta, küçük ölçekli üretimin olumsuz tüm unsurlarını bünyesinde taşımaktadır. Küçük ölçekli mobilya sanayi işletmelerinin genellikle şehir ve kasabaların mahalle aralarında dağınık bir şekilde, sağlıksız çalışma şartlarına sahip, düşük verimli, örgütsüz, teknik ve ekonomik yetersizlikler içinde oldukları tespit edilmektedir (Özöğlu, 2005: 478).

Türkiye'de kamunun, orman işletmeleri olmakla birlikte mobilya imalatında payı yoktur. Türkiye mobilya sanayi işletmelerinin yüzde 99.4'ünde 1-9 işçi çalıştırılmaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü rakamlarına göre "orman ürünleri ve mobilya sanayi"nde 1-9 kişi çalıştıran küçük ölçekli işletmelerin sayısı 2000 yılı verilerine göre 50.276'dır. Bu işyerlerinde ise ücretle çalışanların yıllık ortalama sayısı 54.245 olarak verilmektedir. Ücretle çalışanların yıllık ortalama sayısına, ortaklar ve ücretsiz aile işçileri gibi faktörlerin eklenmesiyle ortaya çıkan toplam çalışan yıllık ortalama sayısı ise 112.706 olarak verilmektedir (DİE, 2000: ?, Akt, Aydın, 2005; 130-131).

Tablo 1: Ağaç Sanayinde çalışanlara ve işyerlerine ilişkin oranlar.

	Ücretle çalışanların yıllık ortalaması	Çalışanların yıllık ortalaması	Birim ücret	İşyeri sayısı
Ağaç ve mantar ürünleri sanayi (mobilya hariç)	23.889	56.154	1287,9	25.765
Ağaç ve mobilya döşeme sanayi	30.356	56.552	1223,3	24.511
Toplam	54.245	112.706	1251,7	50.276

Kaynak: Küçük Ölçekli İmalat Sanayi İstatistikleri 2000, DİE (2002), Ankara.

Sektörde, 25 ve üstü işçi çalıştıran işletmelerin sayısı 76'dır ve genel içindeki payı yüzde 0.034'dür. Bir başka deyişle, mobilya sanayinin yüzde 99.4'ünü küçük ölçekli işletmeler oluşturmaktadır. Küçük işletmelerin yüzde 92.6'sı şahıs işletmesidir. Geriye kalan yüzde 7.4'lük bölüm adi ortaklık, kolektif şirket, limited şirket ve anonim şirket şeklinde örgütlenmiştir. Büyük ölçekli işletmelerin yüzde 67.9'u anonim şirket, yüzde 25'i limited, yüzde 7.1'i de şahıs işletmesidir (Özoğlu, 2002: 478).

Sektörün; bütün bu verilerle ortaya konulan küçük ölçek özelliği, kayıtsızlığı ve enformelliği de beraberinde getirmektedir.

Sitelerde, mobilya ve ağaç işinde çalışanların sayısının 250-300 bin civarında olduğunun belirtildiği düşünüldüğünde, Tablo 1'deki çalışanların yıllık ortalama sayısının (112.706) da kayıtsız istihdamın yüksekliğini gösterdiği ifade edilebilir. Kaldı ki 112.706 sayısı, Türkiye genelindeki mobilya ve ağaç işçilerinin toplam sayısıdır.

Sektördeki kayıt dışılığı göstermesi bakımından, işkolundaki sendikalara ve üyelerine ilişkin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verileri de çarpıcı örnekler sunmaktadır. Bakanlığın verilerine göre 2008 yılının Ocak ayı verilerine göre; 28 işkolundan biri olan 8. sırada yer alan "Ağaç" işkolunda toplam 91.333 işçi çalışmaktadır. Bu işçilerin toplam 26.321'i (yüzde 28.35) sendikaladır. Sektörde, yüzde 10 yetki barajını aşan toplam iki sendika vardır. Bunlar, yüzde 14.51 ile Türk-İş'e bağlı Türkiye Ağaç Sanayii İşçileri Sendikası (Ağaç-İş) ile yüzde 1.44 ile Hak-İş'e bağlı Ağaç, Sunta, Mobilya ve Mantar Sanayi İşçileri Sendikası (Öz Ağaç-İş)'tir.

Tablo 2: Ağaç iş kolunda örgütlü sendikalar, üye sayıları ve iş kolundaki oranları.

	Toplam işçi sayısı	oran (%)
AĞAÇ-İŞ (Türk-İş) (Türkiye Ağaç Sanayii İşçileri Sendikası)	13.255	14,51
ÖZ AĞAÇ-İŞ (Hak-İş) (Ağaç, Sunta, Mobilya ve Mantar Sanayii İşçileri Sendikası)	12.277	13,44
YAPSAN-İŞ (T.Yapım, Ağaç, Prefabrik Sanayii İşçileri Sendikası)	325	0,35
ASİS (Ağaç Sanayii İşçileri Sendikası)	463	0,50

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Mobilya üretiminin yapıldığı sektörün tamamıyla enformel özellikler taşıdığını söylemek kesinlikle yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla bu sektörde de düşük ücretler ve güvencesiz çalışma hakimdir. Cumhuriyet Türkiyesi'nin her dönemi için büyük ölçekli işletmelerle karşılaştırıldığında daha düşük katma değer ve işçi ücretleriyle karşılaşmak mümkün görünmektedir (akt, Aydın, 2005:131).

Günümüzde, ağaç mobilya imalatı özelinde üretim ve istihdam verilerine bakıldığında sektörün küçük ölçek ağırlıklı özellikleri belirginleşmektedir. Tüm bu verilerin ortaya koyduğu tablo, orman ürünleri alt sektörünün tümüyle, düşük katma değerli ve emek yoğun nitelikleriyle sanayinin genel özelliklerine uymakla birlikte, tek başına ülkenin sanayileşme sürecinde etkisiz bir sektör olduğunun göstergesidir (Özoğlu, 2005: 477).

Mobilya imalatı ve ağaç işleri sektörünün en belirgin özelliklerinden biri de işkoluna erkek emeğinin hakim olmasıdır. Kadınlar ise büyük oranda orta ve büyük işletmelerde büro ve satış işlerinde çalışmaktadır. Büro çalışanlarının yüzde 74.2'si, üretimde çalışanların yüzde 92.1'i erkektir (Özoğlu, 2005: 478).

4.1. SİTELER'DE ÇALIŞMA KOŞULLARI

Ankara Siteler'de 43 bin işyeri bulunmaktadır ve bunlardan 30 bini yalnızca mobilya sektöründe etkinlik gösteren işletmelerdir. Sitelerde yaklaşık 250-300 bin kişinin çalıştığı düşünülmektedir (Özoğlu, 2002: 480).

Enformel sektörün ve küçük ölçekli işletmelerin özellikle Türkiye'deki karakteristik özelliklerine uygun olarak Siteler'de çalışan işçilerin büyük oranda sigortasız çalıştırılıyor olmaları dikkat çekmektedir. Sitelerde çalışan işçiler üzerine yapılan bir çalışmada da (Aydın, 2005) çalışanların yüzde 71'inin sigortasız olduğu görülmektedir.

4.2. SİTELER-ÜSTÜ BÖLGE VE "MEMLEKET MAHALLELERİ

Siteler işçilerinin yaşam ve çalışma koşulları üzerine bir çalışma yapan Aydın'ın derlediği verilere göre (2005: 126-130) Siteler'de çalışan işçilerin yaklaşık yüzde 80'ini barındıran "siteler-üstü" bölgelerde oturan işçilerin yüzde 88'inin, İç Anadolu Bölgesi kökenli olduğu görülmektedir. Bu bölgelerde ilk sırayı yüzde 28 ile Yozgat, yüzde 22 ile Çamlıdere ile Ankara'nın yakın çevresi, yüzde 18 ile de Gerede almaktadır. Bu yerleri yüzde 13 ile Çorum kökenliler izlemektedir. Bölgede, Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli işçilerin azlığı ise dikkat çeken başka bir unsurdur. Siteler-üstü yerleşim yerlerinde oturan mobilya işçilerinin yalnızca yüzde 3.3'ü bu bölge kökenlidir.

Bu özellikler dikkate alındığında, özellikle 1950'lerden itibaren çevresinden göç alan ve bölgesinin "büyük şehri" konumunda olan Ankara'da önemli bir iş kapısının da Siteler ve mobilya imalatı olduğu söylenebilir.

Siteler-üstü bölgedeki mahallelerde yerleşimin memleket esaslı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Mezhep farklılıkları da yerleşimin dağılımında önemli bir faktördür.

Siteler-üstü bölgelerin, hemşerilik esasıyla oluşmuş "memleket mahalleleri" şeklinde tanımlanması mümkündür. Bu mahalleler, genellikle aynı şehir, kasaba hatta köy kökenlilerin bir arada oturduğu, memleketlerindeki yaşam alışkanlıklarını ve sosyal hiyerarşilerini sürdürdükleri, komşuluk bağının üst düzeyde olduğu, herkesin birbirini bir-iki kuşaktır tanıdığı ve dayanışma ihtiyacında öncelikle tercih edilen ilişkilerin varolduğu mahallelerdir.

"Memleket mahalleleri" ayrıca bölgenin tanımlanmasında da belirgin bir unsurdur. Bu mahallelerin bulunduğu bölgelerde adres tarifleri dahi bu tür bir isimlendirmeye tabidir. Hatta, yüz yüze ilişkilerde de bir tanışma anında, karşıdakine ilk sorulan sorular ya memleketinin neresi olduğu ya da nerede oturduğudur. Bu iki soru da hemşerilik ilişkisinin aranması anlamına gelmektedir.

5. YÖNTEM

5.1. ÇALIŞMANIN TEKNİĞİ

Çalışmanın alan araştırması kısmı, Siteler-üstü mahallelerde gerçekleştirilmiştir. Araştırma için katılımlı gözlem ve odak grup yöntemleri uygulanmıştır.

Seçilen haberler, üç farklı odak gruba gösterilerek fikir alınmış ve katılımcıların haberleri okuma biçimi gözlenmiştir.

Haberler, Türkiye'nin genel ekonomik durumu ve çalışma yaşamı ile ilgili olarak belirlenmiştir. Haberlerin seçildiği gazeteler herhangi bir ölçüte göre tespit edilmemiş, gazetelerin yayın politikaları ve tirajları, bir çözümleme nesnesi olarak çalışmada yer almamıştır.

Değerlendirmeye tabi tutulan toplam 5 haber; Milliyet, Sabah, Yeni Şafak ve Taraf gazetelerinden alınmış, haberlerin dili ve içerik analizi gerektiği ölçüde bulguların değerlendirilmesi başlığı altında yapılmaya çalışılmıştır.

Odak grup yönteminin uygulanmaya çalışıldığı araştırmada, toplam 19 işçi ile görüşülmüştür. Görüşmelerin, Siteler-üstü bölgede, yaşam alanlarında yapılması tercih edilmiştir ve tümü işçilerin oturduğu mahallelerde bulunan kahvehanelerde yapılmıştır. Görüşmelerin kahvehanelerde yapılmasının nedeni, işçilerin kendilerini en rahat hissettikleri ve düşüncelerini açıklamaktan çekinmelerine neden olan unsurların en aza indiği yerler olmasıdır.

Görüşmelerin tümünde not tutularak veri toplanmıştır. Ses kayıt cihazı vb. bilgi depolama yöntemleri, görüşmecileri tedirgin etmesi ve ifadelerine ket

vurmalarına neden olması gerekçesiyle tercih edilmemiştir. Anında tutulan notlar görüşmelerin hemen ardından tasnif edilmiş ve yeniden düzenlenmiştir.

5.2. GÖRÜŞMELER VE GRUPLAR

Çalışmada, Altındağ Doğantepe Mahallesi 4. Caddede bulunan Kardeşler Kıraathanesi'nde 6 kişiyle görüşülmüştür. "Doğantepe 4" olarak kodlanan bu görüşme esnasında not tutulmuştur. Görüşme, katılımcıların önceden haberdar edilmesi ve randevu alınmasıyla yapılmıştır. Grupta bulunanların tümü Siteler bölgesinde işçidir. Ahmet (22), Ömer (23), Murat (31), Davut (37), Mehmet (17), Haydar (30)'dan oluşan grup, birbirini iyi tanıyan ve dönem dönem aynı işyerlerinde çalışmış bir arkadaş grubundan oluşmaktadır. Murat dışında tüm grup üyeleri görüşmenin yapıldığı tarihte çalışmaktadır. Murat ise bir süre önce işten çıkarılmış ve yeni iş arama sürecine girmiştir.

Görüşme; mesai saatleri içinde yapılmış olduğundan, çalışanların işten bir süre izin alarak görüşme yerlerine gelmeleri sayesinde gerçekleşmiştir. Doğantepe 4. Cadde üzerinde oturan grup üyelerinin tümü Ankara-Çamlıderelidir. Doğantepe 4. Cadde üzeri yerleşim bölgesi, Çamlıderelilerin çok yoğun ve baskın olduğu bir "memleket mahallesi" olarak da dikkat çekmektedir.

Geredelilerin yoğun olarak yaşadığı ve Siteler iş merkezlerine daha yakın ve alt yapısı görece daha iyi sayılabilecek bir bölgede bulunan Geredeliler Kıraathanesi'nde yapılan görüşme notları da "Gerede" adıyla anılmıştır. Gerede grubuyla yapılan görüşme 6 kişiyle gerçekleştirilmiştir. Gerede grubunda Ömer (23),

Rıza (29), Ali (24), Erkan, (26), Samet (33) ve Fatih (24) isimli işçilerle görüşülmüştür. Görüşülenlerin tümü Siteler bölgesinde çalışan mobilya işçileridir.

Çalışmada "Doğantepe 8" ismiyle verilen grup, Doğantepe 8. Cadde üzerinde bulunan ve Cin Deresi olarak anılan bölgede, Dostlar Kıraathanesi'nde görüşülen Siteler işçilerinden oluşmaktadır. Burada, Tuncay (27), İsmail (34), Çağdaş (20), İlyas (19), Yalçın (28) ve Hüseyin (28) isimli işçilerle görüşülmüştür.

6. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

"Türkiye zenginleşti" başlığıyla Yeni Şafak gazetesinin 13 Mart 2008 tarihli sayısında yayınlanan haber, katılımcıların genel olarak mesafeli yaklaştığı bir metin olarak dikkat çekmektedir. Zenginlik ölçütlerinin ne olduğu konusu hemen her katılımcı tarafından sorgulanmış ve "Türkiye'nin zenginliği" ile bireysel refah arasında doğrudan ilişki kurulmuştur. Haber, ilk elden genelde küfürle karşılanmış ve haberdeki ifadelerle alay edilmiştir.

Haberin alt başlığında kullanılan "Ekonomiden sorumlu üç bakan, milli gelir revizyonuyla göstergelerin düzeldiği ve kırılganlığın azaldığına dikkat çekerek, 'Yatırımcılar Türkiye'ye daha farklı bakacak' dedi" ifadesi, katılımcılar tarafından özellikle sorgulamaya tabi tutulmuştur.

Doğantepe 4 grubunda okunan haber metnine dair ilk yorum, haberin başlığına dair olmuş ve "Türkiye zenginleşti" ifadesi, çok farklı açılardan sorgulanmıştır.

Ahmet'in, "Türkiye zenginleşmiş diyor, biz nerede yaşıyoruz, niye bizim haberimiz yok" diye yorumladığı ifade grup içinde gülüşmelere yol açmış ve grup üyelerinin yaşadıkları yere dair farklı tanımlamalar yapmasına neden olmuştur. Murat'ın, yaşadıkları yerin "Papua Yeni Gine" olduğunu söylemesi, grup içinde herkesin bir başka yer ismi vermesine neden olmuş ve genelde açlık sınırının altında yaşayan Somali ve Kenya gibi ülkelerle Amerika Birleşik Devletlerinin işgali altında bulunan ve savaş nedeniyle her anlamda insanlık dışı zamanlar geçiren Irak, Afganistan gibi ülkelerle yaşanılan yer arasında özdeşlik kurulmuştur. En ilginç tanımlama ise Haydar'dan gelmiştir. Haydar, diğerlerinin söyledikleri yerlere karşı çıkmış ve yaşadıkları yerin "mezarlık" olduğunu söylemiştir. Haydar, "ölülerin

memleketi mi var olum, biz ölmüşüz ağlayanımız yok" diyerek zenginlik ve yaşam arasında doğrudan bir ilişki kurmuştur.

Haberin alt başlığındaki "dikkat çekerek" fiilinin altında yatan "ekonomik göstergelerin düzeldiği ve kırılganlığın azaldığına dair" kabul anlamı, katılımcılar tarafından genel olarak reddedilmiştir. Bu ifadeyle ilgili olarak Davut'un, "Baksana dikkat çekti diyor, demek ki çok küçük bir şey ki dikkat çekmeden görülmüyor" yorumu, haber metninde gizlenen niyetin yapısının katılımcı tarafından açıktan bozulduğu ve tersine bir okuma geliştirerek metnin dilinin "deşifre edildiği" şeklinde yorumlanabilir.

Ömer'in haber metniyle ilgili yorumu da doğrudan somut veriler aramak şeklinde olmuştur. Ömer, Türkiye'nin zenginleşmesi durumunda bu zenginleşmenin Siteler bölgesine de yansıyacağı ve son dönemde kapanan işyerlerinin kapanmamış olacağını belirterek haber metnini "yalan söylüyorlar bunlar" diyerek doğrudan reddetmiştir.

Haberde kullanılan fotoğrafta bulunan Maliye Bakanı Kemal Unakıtan da zenginlik kavramıyla ilişki kurularak görülmüş ve habere ilişkin bir başka süzgeç belirlenmiştir.

Davut'un, "Türkiye zenginleşti diyince benim resmimi koymayacak ya adamlar, tabi bu adamı koyacaklar" ifadesiyle başlayan başka bir değerlendirme sürecinde, Türkiye'nin zenginleştiği kabul edilmiştir. Türkiye ile Maliye Bakanı arasında kurulan ilişki doğrultusunda ülkenin de "fişek gibi" zenginleştiği söylenmiştir.

Mehmet, Unakıtan'ın hakkındaki yolsuzluk davalarını ve oğlunun ticari faaliyetleri hakkında yaptığı açıklamaları hatırlatarak arkadaşlarına dönmüş, "Bunun

tavukları kadar olamadınız, bunun tavukları bile dışarıdan mısır yiyor, siz fırından ekmek alamıyorsunuz açlar" diyerek kendi sosyal ilişkileri içinde arkadaşlarının yoksulluğunu dalga konusu etmiştir. Bu durum grup içinde gülüşmelere ve benzer esprilerin sürdürülmesine neden olmuştur.

Aynı haber, Doğantepe 8 grubunda benzer şekilde eleştirilmiş fakat burada politik içeriği biraz daha yoğun yorumlar yapılmıştır.

Tuncay, "Onların Türkiyesi-bizim Türkiyemiz" ikiliği kurmuş ve kendi Türkiyelerinde zenginleşme değil yoksullaşma olduğunu söylemiştir. Genel bir haber değeri ve medya eleştirisi de yapan Tuncay, "Bunlar bizim Türkiye'yi yazmazlar ki, onların Türkiyesini yazarlar. Haber doğru söylüyor abi, onların Türkiyesi zenginleşti" diyerek toplumu; zenginlerle yoksulların ayrılığına dayanan 'onlar-biz' kutuplarıyla tanımlamıştır.

Tuncay'ın bu tanımları, diğer grup üyelerinin yorumlarının da girişini oluşturmuştur. Kendi Türkiyelerinin yoksulluk nedeninin "onların Türkiyesinin" zenginliğine bağlayan Yalçın, toplumsal dengeyi "tahtırevan"a benzetmiştir. "Biz ne kadar aşağı inersek onlar o kadar yukarı çıkıyor abi. Biz toprağın altına girdik yani, cehennemin dibine girdik yani, onlar da gökyüzündeler yani" ifadelerini kullanan Yalçın, "yoksulluğun nedenini zenginliğe" bağlamaktadır.

Doğantepe 8 grubunda bulunan İsmail'in, Maliye Bakanı Unakıtan ile Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve diğer tüm hükümet üyeleri için kullandığı benzetme, önemli ve oldukça dikkat çekicidir. İsmail, "yoksuldan alıp zengine verdiklerini" belirterek Unakıtan ve kabine üyelerini "Çakma Robin Hood" olarak tanımlamıştır. İsmail, tüm zenginlerin, başka birilerinin veya kendilerinin; yoksulun cebinden alarak kendi ceplerine koymak suretiyle zenginleştiklerini söylemiştir.

İsmail'in bu benzetmeleri, İlyas tarafından; zenginlerin tümünün "cepçi" olduğu şeklinde yorumlanmış ve özetlenmiştir. İlyas, toplumsal eşitsizlik ev adalet kavramlarını da bu bağlamda değerlendirmiş ve bu konuda yargıya olan güvensizliğini dile getirmiştir. "Yoksulluğu, açlığı, çaresizliği, düşmüşlüğü" nedeniyle "cepçilik" yapanların neredeyse idam edildiğini belirten İlyas, "ama bu zengin cepçiler hakimi anca filmlerde görür, üstüne de şatoda yaşarlar" diyerek "suç" kavramıyla toplumsal tabakalaşma arasında bağ kurmaktadır.

Zenginliğin ancak, bu ve benzeri "suç" süreçleriyle oluşabildiğini söyleyen Hüseyin, "zenginlerin alayı suçlu yani benim gözümde. Bunların tek tek sorgulanması lazım yani, hangi yetimin cebinden aldın denmesi lazım yani bunlara" diyerek zenginliğin sınıfsal meşruiyetini sorgulamaktadır.

Çağdaş, görece sessiz kalmakla birlikte, zenginlerin "bir ağacın yaprağı kadar", yoksulların ise "bir orman kadar" olduğunu söylemiş ve zenginliğin kamusallaştırılması gerektiğini ve bunun ihtiyaç duyulduğu takdirde zorla yapılabileceğini dile getirmiştir.

Bu değerlendirmeler ışığında, söz konusu habere en şiddetli ve geniş açılı tepki, Doğantepe 8 grubunda verilmiştir. Haber, burada reddedilmekle kalmamış ve toplumsal yaşamın tümüne dair katmanlı bir bakış açısıyla başkaca sorgulama mekanizmalarının devreye sokulmasına neden olmuştur.

Haber, Gerede grubunda da sorgulanmış ve fakat burada kısmi bir kabul görmüştür.

Türkiye'nin son 5 yılda "istikrara kavuştuğunu" savunan Ömer, Türkiye'nin kişi başına düşen milli gelirinin 5 bin dolar olduğunu belirtmiş ve herkesin biraz daha iyi durumda olduğunu söylemiştir. Kendi durumunun da son beş senede iyiye doğru

değişip değişmediği sorusuna olumlu yanıt veren Ömer, bir başka sohbet esnasında Siteler bölgesinde birkaç sene öncesinde daha fazla iş imkanı ve daha dolgun ücret olduğunu belirtmiştir. Kendisini, kredi kartı, kira, ev giderleri gibi giderlerin de eskisinden daha fazla zorladığını da örnekleriyle anlatan Ömer'in Türkiye'nin zenginleştiğine dair yorumunun nedeninin politik tercihleri olduğu söylenebilir. Ömer, hükümetin "son zamanlarda iyi şeyler yaptığını" kaydetmiş, artık kriz olmadığını ve ekonominin çok iyi duruma geldiğini ifade etmiştir.

Gerede grubunda Türkiye'nin zenginleştiği genel olarak kabul görmekle birlikte grupta bulunanlar bu durumun kendilerine yansımadığı söylemiştir. Fatih, Türkiye'nin zenginleştiğini fakat zenginliğin adaletli dağıtılmadığını belirterek ülkenin ihtiyacının "adil bir başbakan" olduğunu, bu durumda "işlerin biraz daha düzeleceğini" savunmuştur.

Görüşmelerde kullanılan bir diğer haber de, 13 Mart 2008 tarihinde Milliyet gazetesinde yayınlanan ve Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) Başkanı Arzuhan Doğan Yalçındağ'a ait olan "IMF'yle yola devam edelim" sözlerinin başlığa çıkarıldığı haber olmuştur.

Doğantepe 4 grubunda, en sert tepkiye neden olduğu söylenebilecek olan bu haber, okunmaya dahi değer bulunmamıştır. Haberde Uluslararası Para Fonu (IMF) bulunuyor olmasının haberin doğrudan reddedilmesine neden olmasının yanında Yalçındağ'ın kadın olmasının da verilen tepkilerin çeşitliliğine neden olduğu söylenebilir.

Mehmet'e, "bunlar yolun yolcusu zaten" ifadelerindeki "bunlar"ın kim olduğu sorulduğunda "bunlar işte, bunun gibiler, parayı bol bulup orasına burasına sürenler" demek suretiyle yine hedefe zenginleri koymaktadır.

Haydar, Türkiye'nin zenginler tarafından yönetildiğini ve yönetim şeklinin de krallık olduğunu söylemektedir. Haydar, "üç-beş tane zenginin astığı astık kestiği kestik" biçimde ülkeyi yönettiğini belirterek "olan yine fakire fukaraya oluyor" diyerek zenginlerle yoksullar arasında "bir araya gelemez bir şeyler" olduğunu dile getirmektedir.

Gruptaki diğer üyeler de tepkilerini benzer okumalar yoluyla haberi değerlendirmiştir.

Görüşme yapılan üç grupta birbirine en yakın yorumların "IMF'yle yola devam edelim" başlıklı habere ilişkin yapıldığını söylemek mümkündür.

Gerede grubundan Rıza'nın yorumu ise gruptaki diğerlerinden bir nebze farklılaşmaktadır. Rıza, IMF'yi olumlamamakla birlikte "baştakileri dizginleyen bir mercii" olarak görmüş ve "IMF'ye verilen sözlerin" yöneticilerin yolsuzluk yapmasını engelleyen bir unsur olduğunu öne sürmüştür. "O da olmasa bunlar üstümüzdeki donu da alırlar" diyen Rıza, "IMF'nin hükümete ayar verdiğini" ve hükümetin IMF'nin korkusundan fazla yolsuzluk yapamadığını belirtmiştir.

Söz konusu haber Doğantepe 8 grubunda "bağımlılık" bağlamında değerlendirilmiştir. Hüseyin IMF'yi "Amerika'nın tasması" olarak tanımlamış ve Türkiye'nin boynuna geçirildiğini söylemiştir.

Yalçın, IMF'nin, verdiği borcun faiziyle Türkiye'yi yönettiğini iddia etmiş, bunun sorumlusu olarak da "şoförünün ismini bile bilmeyen zengin takımı" olduğunu ifade etmiştir.

Yalçın'ın değerlendirmesindeki "şoförünün ismini bile bilmeyen zengin takımı" tanımı, yoksulların zenginler tarafından "görünmez olduğunu" belirtmesiyle anlam kazanmaktadır. Zenginlerin kendilerini görmediğini söyleyen Yalçın, "onların

gözünde sinek bile değiliz biz. İnsan sineği bile görür de kışt der" diyerek zenginlerin kendilerine değer vermediklerini ve görmezden geldiğinden söz etmektedir. Kendisinin de karşılaştığı zenginlere aynı şeyi yaptığını anlatan Yalçın, şu örneği vermektedir:

"Bazen dükkanda satışa (satış bölümüne) çıkıyorum. Adam gelmiş karısıyla ya da kızıyla. Belli zengin yani, kapıda son model arabası bekliyor. Bizim suratımıza bile bakmıyor yani. Ben de bazen yanından geçerken bilerek çarpıyorum, dönüyor 'yavaş olsana kardeşim' diyor, ben de 'kusura bakma görmedim' diyorum. Ben de onu görmüyorum yani."

Enformel sektör işçilerinin medya algısını anlamaya dönük yapılan saha çalışmasında kullanılan bir başka haber metni de 13 Mart 2008 tarihli Milliyet gazetesinde yayınlanmıştır ve "Patronun takdiri zam kadar etkili" başlığını taşımaktadır. Haberde, bir İngiliz danışmanlık şirketinin yaptığı araştırmaya göre işverenlerin işçilerine teşekkür etmesi, onları takdir etmesi, yüzde 1'lik maaş zammının yarattığı motivasyona eşit değerde olduğu belirlendiği belirtilmektedir. Yapılan görüşmelerde, en fazla "eğlenilen" değerlendirmelerin bu haber üzerine yapılığını söylemek mümkündür. Yorumlarda özellikle bir "Patron" imgesinin de açığa çıktığını söylemek mümkündür. Yapılan bazı görüşmelerde ortaya çıkan işveren tanımlarına uygun değerlendirmelerle karşılaşılmıştır. Bu örneklerde, "gizli senaryonun kısmen sterilize edilmiş, muğlak ve kodlanmış versiyonunun tâbi grupların kamusal söyleminde her zaman mevcut" (Scot, 1995: 44) olmasının bir örneklerine çok sık rastlanmaktadır.

Daha önce bazı Siteler işçileriyle yapılan görüşmelerde de benzer çok fazla örnekle karşılaşılmıştır. Sitelerde çalışan Murat, bu duruma çarpıcı bir örnek olarak şunları söylemiştir:

"Abi bizim patron biraz kel biliyon mu adı da Necdet ama ben O'na Behsat diyorum. Hani vardı ya bir dizi Kel Behsat diye, ondan yani, kendisi de bana soruyor yani niye Behsat diyosun diye ben de "Behsat diye bir tanıdığım var ona çok benziyon da ondan" diyorum yani anlamıyor."

Aynı sebeplerden ötürü olabileceği düşünülebilecek bir başka örneği veren Fatih, işvereninden, onun olmadığı anlarda "Parçala Behçet" diye bahsettiğini söylemektedir. İşverenin "karıya kıza düşkün" olduğunu belirten Fatih, bu durumun kendi çalışma ve yaşam koşullarına da olumsuz etkisi olduğunu "namussuzun allahı herif yani. Şerefsiz bizim haftalığı vermez ama o akşamı pavyondadır yani" sözleriyle ortaya koymaktadır. Fatih'in bu yorumu, işverenin yaşam koşulları ile işçilerin yaşam koşullarının arasındaki ters orantının ifadesi olarak düşünülebileceği gibi bu durumun işçiler tarafından fark edildiğini de açıktır.

Tüm bu örneklerden, siteler işçisinin kamusal söylemine, 'yalan', 'şaka' gibi maskelerin de yardımıyla gizli senaryonun, aşağılama, küçültme amacıyla girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. "Yoksul-madunların zenginlere dair imgesinin, Yeşilçam filmlerindeki yoz, merhametsiz ve çıkarcı burjuva stereotipine şaşırtıcı ölçüde benzediğini iddia edebiliriz" (Erdoğan, 2002b: 35).

Verilen örneklerden sonra Murat'ın neşeli bir ifade ile "ne yapalım abi işte, biz de böyle eğleniyoruz" demesi "örgüt üyelerinin gündelik olaylar hakkında konuşmaları ve böylece hayatlarını anlamlı kılmaya çalışmaları" (Van Dijk, 1999: 364) olarak değerlendirilebilir.

Siteler işçilerinin çok büyük bir çoğunluğundan duyabileceğimiz şey, 'patronların artis olduğu'dur. Bu sıfat 'kendini beğenmiş, burnu havada' anlamında kullanılırken bazen de Yunus'un (22) dediği gibi; "Abi artisliği bize söküyor tabi. Ama sen dükkanın dışında bir gör. Ossurmuş it gibi geziyor valla" ifadesinde olduğu şekliyle, iş hayatında/mesai sırasında işverenin kendini işçilere karşı konumladığı yer ile ilgili olabiliyor. "Güçsüz olanın, iktidarın huzurunda bir maskenin arkasına gizlenmek için açık ve zorlayıcı nedenler varsa, güçlülerin de kendilerine tabi olanlar karşısında bir maske takmak için zorlayıcı nedenleri vardır" (Scott, 1995: 34). Bu örneğin gösterdiği üzere bu durum, işçiler tarafından bilinir/fark edilir bir düzeydedir. Böylece Scott'ın hakim gruplara dair çizdiği 'kamusal senaryonun etkileyici olması' çözümlemesine (1995: 42-44) karşılık gelen bir bilinçten bahsedebiliriz. Scott (1995: 34-43), hakim elitlerin iktidarı ile ilgili şunları söylemektedir:

"Kamusal senaryo, kabaca, hakim elitlerin, kendilerini görünmek istedikleri gibi gösteren oto-portreleridir. Hakim elitlerin başkalarını gösteri yapmaya zorlama iktidarına sahip oldukları düşünülürse, kamusal senaryonun söylemi kesinlikle bir tarafa meyilli bir tartışmadır. Yalnızca bir yalanlar ve aldatmacalar yumağı olma olasılığı yoksa da son derece taraflı ve kısmi bir öyküdür. Kamusal senaryo etkileyici olmak, hakim elitlerin iktidarını olumlamak ve doğallaştırmak, hakimiyetlerinin kirli çarşaflarını gizlemek ya da örtmece sözlerle bulanıklaştırmak için tasarlanır."

Çoğu büyük ölçekli tahakküm biçimleri gibi, tabi grup da kendisine ortak bir iktidar eleştirisi geliştirme fırsatını ilkesel olarak sağlayan oldukça geniş bir sahne arkası toplumsal varoluşuna sahiptir (Scott. 1995: 48). Bunların ışığında, hakim elitlerin iktidarının bir parçası hatta önemli bir parçası olan 'oto-portre'lerin, Siteler

örneğinde işçiler tarafından görüldüğünün ve bunun kendi söylemlerine o iktidarın eleştirisi olarak yansıdığını söyleyebiliriz.

"Patronun takdiri zam kadar etkili" haberinin yorumlanmasında da yukarıda bahsedilen düşünme biçimleri koyu renklerle görülmektedir.

Doğantepe 4 grubundaki Ahmet'in ifadelerinin, işverenin kendisini takdir etmesinin onu motive etmediğini aksine "patronun cepten vermeyeceğini ağızdan söylemesi" anlamına geldiği için tersi bir etki yarattığı sonucunu ortaya çıkardığı gözlenmiştir. Ahmet, işverenin kendisine iyi davranmasını ve yaptığı iş nedeniyle takdir etmesini, "yalakalık" olarak tanımlamıştır. İşverenin bu davranışının nedeninin işini iyi yapması olmadığına inanan Ahmet, "Patron yalakalık yapıyorsa vardır bir sebebi. Ya haftalığı vermeyecektir ya da avantadan iş yaptıracaktır" şeklindeki değerlendirmesiyle işverenin samimiyet göstergelerini de inandırıcı bulmadığını belirtmektedir. Bu basit bir güven sorunu değil işçi-işveren ilişkisinin, özellikle küçük ölçekli enformel işletmelerdeki günlük pratiklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Haydar, işverenin kendisini takdir etmesini istediğini belirtmiş, "Para alamıyoruz doğru dürüst zaten, bari bi teşekkür etsin" şeklinde tanımladığı söz konusu davranışla fazla karşılaşmadığını da söylemiştir. Haydar'ın bu sözleri Davut tarafından alaycı bir tepkiyle karşılanmıştır. Davut, "iyi o zaman, sana teşekkür etsin, bana da zam versin" diyerek tercihini ortaya koymuş ve "Teşekkür karın doyurmuyor" diyerek daha nesnel bir tutum belirtmiştir.

Doğantepe 4 grubunda bulunan Murat, bu örnek üzerinden daha genel bir konuya bağlantı kurmuş ve işverenlerin genelde "kibar" olmaları gerektiğini dile getirmiştir. Sadece iyi iş yaptıklarında değil her zaman bu tür sözler duymak

istediğini belirten Murat, işverenlerin genelde "kaba ve saygısız" olduklarından bahsetmektedir. Böyle olduğu halde işverenden sadece işle ilgili taktir almak Murat için "yapmacık gülüşler" şeklinde algılanmaktadır.

Gerede grubunda söz konusu habere daha nötr bakılmış ve pek üstünde durulmak istenmemiştir. Burada dikkat çekici bir unsur, Gerede grubunda daha çok akrabalık ilişkileri yoluyla iş bulunduğunun belirtilmiş olmasıdır. Haber metni eleştirisinin işveren eleştirisiyle iç içe geçmesi ve Gedere grubunda işyeri akrabalık ilişkilerinin görece daha yaygın olmasının, habere diğer gruplara nazaran daha "tarafsız" bakılmasına neden olduğu söylenebilir. Gerede grubunda genelde haber doğrulanmış ve "taktir edilmenin kötü bir şey olmadığı" ifade edilmiştir.

Doğantepe 8 grubunda habere daha mesafeli yaklaşılmış ve haberin kaynağı sorgulanmıştır.

İsmail, haberi sonuna kadar okumuş ve "bilimsel verilere" dayandığını söyleyerek böyle bir durumun olabileceğini ifade etmiştir. Fakat bu yorum, gruptaki diğer işçiler tarafından paylaşılmamıştır. Grupta "bilim" çokça sorgulanmış ve çeşitli ifadelerle değersizleştirilmiştir.

Tuncay, patron tarafından taktir edilmenin hoşuna gideceğini fakat "gönül eğlendirmek için değil, ekmek parası için" çalıştığını belirterek kendisi için önemli olanın ücret olduğunu söylemiştir.

Söz konusu habere ilişkin değerlendirmelerin, işçilerin büyük oranda kendi işverenleriyle özdeşlik kurarak düşünmeleri ve somut maddi ihtiyaçları dolayımıyla ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Haber, inandırıcılığının olmamasının ötesinde maddi koşulların sorgulanmasına ve işverenden taleplerin yüksek sesli dillendirilmesine neden olmuştur.

Araştırmada, iş güvencesi ve güvenliğinden yoksun çalıştırma nedeniyle son 1 senede yaklaşık 20, son yedi yılda yaklaşık 55 "iş cinayetinin" işlendiği İstanbul Tuzla tersaneleriyle ilgili haberler de kullanılmıştır. Bu konuda, 8 Şubat 2008 tarihli Sabah gazetesinin ilk sayfasında ve manşette yer alan "Esir kampı değil Tuzla" başlıklı haber ve Taraf gazetesinde 19 Şubat 2008'de yayınlanan "En pahalı yat en ucuz hayat" başlıklı haber kullanılmıştır.

Tuzla'daki iş cinayetleriyle ilgili haberlerin en fazla tepkiye neden olanlar olduğu söylenebilir. En fazla özdeşlik kurulan ve sınıf kimliklerinin ortaya çıktığı tepkiler, bu habere verilenler olmuştur. Tuzla haberlerine en çok iki eğilimle bakılmıştır. Bunlar, "işçi eğilimleri" ve "insani eğilimler" şeklinde özetlenebilir.

Haberlere ilişkin ilk tepkiler "insani eğilimlerle" verilmiş, değerlendirmeler esnasında tepkilerin yönü, "işçi eğilimlerine" doğru evrilmiştir.

Doğantepe 4 grubunda yorumlanan haber ilk olarak "hayatın geneline dair" tepkilere neden olmuş, hemen herkes; yaşanılan hayata lanet okuyarak söze başlamıştır. Acıma duygularının ağır bastığı tepkiler sırasında zaman zaman çok sert, sinirli ve neredeyse hep bir ağızdan konuşulmuş zaman zaman da suskunluk hakim olmuştur.

Grupta haberlere ilk tepkiyi Mehmet, "içim gitti, çok acıdım" diyerek vermiş, arkasından bir süre benzer yorumlar yapılmıştır. Mehmet'in "Abi bu insanlar insan ya, insan bunlar ya" sözleri Haydar tarafından "İnsan değil bunlar hayvan hayvan, hayvan bile değil aslında hayvandan da aşağı" şeklinde karşılanmıştır. Haydar'ın bu sözleri, Tuzla'daki tersane işçilerinin "insan yerine bile konmadığı" düşüncesiyle dile getirilmiştir.

Ahmet, Tuzla tersanelerinde çalışan işçilerin "ölmeye mahkum" olduklarını söylemiş, bunun nedeninin de oradaki çalışma koşulları olduğunu ifade etmiştir. Benzer çalışma koşullarında kendisinin ve kimsenin çalışamayacağını söyleyen Ahmet, suçu "biraz da" bu koşullarda çalışmayı kabul eden işçilerde görmektedir. Ahmet, bu koşullarda çalışmak zorunda bırakılan işçilerin toplu eyleme geçmesiyle durumun önlenebileceğini savunmaktadır. Ahmet'in bu konudaki değerlendirmesi şöyledir:

"Şimdi bu insanların hepsi, ama hepsi yani, bir günde kalksa dese ki 'çalışmıyorum arkadaş, ölüyorum kimsenin haberi yok' dese bunlara kim ne yapabilir? Bunların hepsi toplansa da patronun üzerine yürüse, bunlar kaç kişi patron kaç kişi, üzerine yürüse de 'hakkımızı ver arkadaş' dese, 'biz ölüyoruz arkadaş,' dese o zaman düzelir. Aslında öyle de değil, bir iki patronun da orada ölmesi lazım yani, o zaman bak neler oluyor, her şeyi çiçek gibi düzeltirler."

Siteler işçilerinin, Tuzla haberlerinin değerlendirmelerinde bir süre sonra geldikleri nokta, tersane işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarıyla kendi koşulları arasında benzerlikler kurma olmaktadır.

Doğantepe 8 grubundan İlyas, kendilerinin de Tuzla'daki işçilerden bir farkları olmadığını söyleyerek, akşama kadar "tozun, pisin, kirin, talaşın, maddenin, uçucunun" arasında çalıştıklarını belirtmiştir. Siteler işçilerinin geçirdiği iş kazalarının çokluğundan bahseden İlyas, kazalarda oluşan yara izlerinin işçilerin "rütbesi" olduğunu söylemektedir. Kendisinin iki elinde de birer tane "dikişlik yarasının" olduğunu söyleyen İlyas, "bende iki pırpır var yani, çavuşum ben" şeklindeki sözlerle de gülüşmelere neden olmaktadır. İsmail'in iş kazalarında ölme durumunda rütbenin ne olacağını sorması üzerin İlyas, "Onlara teskereyi veriyorlar

abi" biçiminde yanıt vermiş ve ortamda bir süre askerlik anıları anlatılmasının önünü açmıştır.

Tuzla haberleriyle ilgili olarak Tuncay da, İstanbul'da bir süre bulunduğunu ve bölgeyi gördüğünü belirterek, "kuş uçsa yetişemez" yükseklikteki direklere kancalı ayakkabılar dışında hiçbir şey olmadan çıkıldığını ve işçilerin belinde "çamaşır ipi bile" olmadığını dile getirmektedir.

İşçiler, iş güvenliğinin sağlanması sorumluluğunun da işverende olduğunun bilincindedirler. İşverenin, Tuzla'da yapılan yatları "Dubai şeyhlerine" ve dünyanın en zenginlerine sattığını söyleyen Yalçın, "kazandıkları paranın hesabını tutamayan patronların işçilere bir çelik kasket (baret) almaya yanaşmadığını" çünkü bunun işveren tarafından gereksiz masraf olarak düşünüldüğünü ifade etmiştir.

Hüseyin, işçilerin iş güvenliği ile ilgili yeterli ekipman olması halinde de bunları kullanmadıklarını ve "bana bir şey olmaz" diye düşündüklerini belirtmiş ve işçilerin bu konudaki "cahilliklerinden" bahsetmiştir.

Gerede grubunda da temel olarak insani eğilimlerle yorumlar yapılmış ve işçi eğilimlerine rastlamak için zamana ihtiyaç duyulmuştur.

Taraf gazetesinde yayınlanan, oksijen tüpünün patlaması sonucu hayatını kaybeden tersane işçisi Hasan Köse ile ilgili haberi gösteren Samet şunları söylemiştir:

"Şimdi bu çocuk gencecik yaşta gitti. Oksijen tüpü patlamış çocuk ölmüş. Şimdi peki kim verecek bunun hesabını anasına babasına. Bak (haberdeki fotoğrafı göstererek) bi de çalıştığı gemiyi koymuşlar. Acaba o gemiye binenlerin bu çocuktan haberi var mı? Acaba demişler midir yani burada biri ölmüş diye? Biniyorlar gemiye,

eğleniyorlar gülüyorlar ama bi ocak söndü yani gencecik bir çocuk öldü burada diye diyorlar mıdır yani?"

Gerede grubundan Fatih, tüm işçilerin sonunun benzer olacağını düşünmekte ve kendilerinin yazgısının bu olduğunu söylemektedir. Bu ifadeler Ali tarafından sert dille eleştirilmiş ve iş kazasında kopan parmağının sorumlusunun "kader" olmadığını belirtmiştir. Ali, Tuzla'da hayatını haybeden Köse'nin fotoğrafını göstererek, haberden birkaç cümle okumuş ve "hastane hastane dolaştırmışlar çocuğu, kader mi şimdi bu. Yok mu bi doktor bunun kanını durduracak yaa, başlarım böyle kadere ya" diyerek tepkisini dile getirmiştir.

7. SONUÇ

Siteler bölgesinde faaliyet gösteren mobilya atölyelerinde çalışan işçilerle yapılan görüşmelerde, belirlenen haber metinlerinin algılanma biçimleri araştırılmış ve Siteler işçilerinin zihin örüntüleri çözümlenmeye çalışılmıştır.

Örnekleri verilmeye çalışılan tepkilerin 'marjinal' olduğu şeklinde değerlendirmeler yapılabilir fakat tepkilerin genelde "eleştirel/muhalif" olduğunu görmek için bir arada olmak ve üzerine konuşmak yeterlidir. Beraber olunduğu ve üzerine konuşulduğu takdirde tepkiler kendiliğinden eleştirel çizgide oluşmaktadır.

İşçiler, okudukları haberlerde genellikle kendi deneyimleri ve özdeşlikler/benzerlikler kurmuş ve bu benzerlikler dolayımıyla düşünerek ve kendi yaşam öykülerinin izlerine göre tepkiler vermişlerdir. Haberlerin alımlanması sürecinde en belirleyici rolün, işçilerin deneyimleri ve kendi çalışma koşulları olduğunu söylemek mümkündür.

İşçiler, "medya" olgusuna genelde mesafeli yaklaşmış ve medya metinlerindeki mesajların tarafsız olmadığına inandıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, medya "kurumunun" güvenilirliğinin sorgulanması gerektiği şeklinde açığa konmuştur.

Çalışmanın önceki bölümlerinde sözü edilen bilinç, gündelik hayat ve sözlü kültür arasındaki ilişkilerin de sınanmasını sağlayan görüşmelerde, medya metinlerine karşı "örgütlenmemiş" de olsa var olan bir eleştirel okuma ve sorgulamadan bahsedilebildiği görülmüştür.

Çalışmanın amacı, medya çalışmalarındaki temsil araştırması değil, sınıf alışmalarındaki algı araştırmasıdır. Çalışma boyunca enformel sektör işçisi olarak Siteler ağaç-mobilya işçilerinin yaşam algıları, medya metinleri aracılığıyla

anlamaya uğraşılmış, "deneyim" kavramının çok önemli bir bilinç süzgeci olduğu belirlenmiştir. Görüşmeye katılan işçiler, tüm medya metinlerini kendi iş ve iş dışı yaşam deneyimleri ve bu deneyimlerden elde ettikleri çıkarımları dolayısıyla "okumuş" ve metinlerin içindeki kodları, böyle bir sürecin sonunda açmışlardır. "Yapısal yanlılık" olarak nitelendirilebilecek içeriğin bazı önemli ayrıntılarının da gözden kaçmadığı ve anında deşifre edildiği görülmüştür. Her seferinde olmasa dahi böylesine bir alımlama şekli, medyanın dolaysız ve güçlü etkilerinin olmadığını göstermiştir.

Burada sorulması gereken soru ise, medyanın nasıl bu kadar etkili olduğunun düşünüldüğüdür. Bu soru, diğer tüm toplumsal süreçler ve sosyolojik girdiler ele alınmadan sadece iki değişkene (medya etkisi ve davranış değişikliği) indirgenerek yanıtlandığından çarpıcı sonuçları ortaya koymaktadır. Medyanın, hegemonya yaratılmasına katkıda bulunan bir araç olduğu şüphesizdir fakat diğer araçlar içinde en az etkili araçlardan biri ve en şüpheyle yaklaşılan araç olduğu da unutulmamalıdır.

Bu çalışma, işçi sınıfı üzerine yapılacak algı çalışmalarının tüm özelliklerini taşıdığı iddiasında değildir. Öyle bir çalışmada, tüm yaşam deneyimleri; oy verme davranışından boş zaman değerlendirme biçimlerine, akrabalık ilişkilerinden spora duyulan ilgiye kadar geniş bir araştırmanın yapılması ve doğru perspektifle değerlendirmesi gerekecektir. Bu nedenle bu çalışma, kendi niyetini ortaya koymuş olmasıyla yetinmektedir.

8. KAYNAKÇA:

AKALIN, İ. (2005) *Makine Kırıcılığı ya da "Okumak" Üzerine, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=3104 (Erişim Tarihi: 15. 11 2005)*

AKKAYA, Y. (2005) *Ravelli İşçileri, İşverenin Şiddeti ve Ludizm Üzerine, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1861(Erişim Tarihi: 15. 11 2005)*

AYDIN, M. B., (2005), *Yoksullaşma Tartışmaları Ekseninde Küçük Sanayi İşçilerinin Yaşam ve Çalışma Koşulları: Ankara-Hüseyingazi Mahallesinde Oturan Siteler İşçileri Örneği, Ercan, F. Akkaya Y., Kapitalizm ve Türkiye 2, Emek, Siyasal Yaşam ve Bölgesel Kalkınma, Dipnot, içinde ss. 123-163.*

BAŞTAYMAZ, T., M., (1986), *Gelişmekte Olan Ülkelerde enformel Sektörün Nitelikleri ve Önemi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa*

BORATAV, **K**. (1990) *Türkiye'de Devlet , Sınıflar ve Bürokrasi: Çağlar Keyder'in Kitabının Düşündürdükleri, Marksizm ve Gelecek, sayı 3, Kış.*

BOTTOMORE, *T. (Ed), (2001) Marksist Düşünce Sözlüğü, (der. ve çev. Mete Tunçay,), İletişim Yayınları, İstanbul*

BOTTOMORE, T. (1997), *Frankfurt Okulu,* (çev. Ahmet Çiğdem), Vadi Yayınları, Ankara

BRİZON, P., (1977), *Emeğin ve Emekçilerin Tarihi, (çev. Cemal Süreya), Onur Yayınları, Ankara*

CURRAN, J. vd., (1989), *İletişim Araçları Üzerine Çalışma: Kuramsal Yaklaşımlar, (çev. Meral Özbek) Yıllık, AÜBYYO, 1989/1990, içinde ss. 229-253 Ankara*

ÇAKAR, Y., vd., (2006), *Paşabahçe İşçileri Anlatıyor: "Hayır" Diyebilmenin Öyküsü, 2. Sınıf Çalışmaları Sempozyumu, Türkiye'yi Sınıf Gerçeğiyle Anlamak, İçinde ss: 156-168, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul*

ÇAKIR, M. (2005), *İşçilerin İlkel Tepki Biçimi Olarak Makine Kırıcılık, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=3039 (Erişim Tarihi: 15. 11 2005)*

ENGELS, F. (1997), *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu, (çev. Yurdakul Fincancı), Sol Yayınları, Ankara*

ERDOĞAN, N., (2002a), *Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar, ERDOĞAN, Nemci (ed), Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, içinde ss. 21-32.*

ERDOĞAN, N., (2002b), *Yok-sanma: Yoksulluk - Mâduniyet ve Fark Yaraları,ERDOĞAN, Nemci (ed), Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, Demokrasi Kitaplığı, İst., içinde ss. 33-65.*

FREİRE, P, (2003), *Ezilenlerin Pedagojisi, (çev. Dilek Hattatoğlu, Erol Özbek), Ayrıntı, İstanbul*

GENİŞ, A., *(2006), İşçi Sınıfının Kıyısında, Küçük Sanayi İşçileri Üzerine Bir İnceleme, Dipnot Yayınları, Ankara*

GRAMSCI, A., (1997*), Hapishane Defterleri, (çev. Adnan Cemgil), Belge Yayınları, İstanbul*

HOBSBAWN, E., (2002), *Sıradışı İnsan, Direniş, İsyan ve Caz, (çev. Işıtan Gündüz),* Bulut Yayınları, İstanbul.

IŞIKLI, A., (2005), *Sendikacılık ve Siyaset,* İmge Yayınları, Ankara

İGGERS, G., (2000), *20. Yüzyıl'da Tarih Yazımı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul*

İNAL, A., (1996), *Haberi Okumak***,** Temuçin Yayınları, İstanbul

KAPAR, R., *Enformel Ekonomide Çalışanların Örgütlenmesi ve Sendikalar, Çalışma ve Toplum 2007/1 içinde, sayfa 84-117*

KAZGAN, G., (2002*), Kuştepe Gençliğinin Sosyo Ekonomik Görünümü, KAZGAN Gülten (der), Kuştepe Gençlik Araştırması 2002, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul., içinde ss. 3-69*

KEYDER, Ç. *(1989), Kriz ve İşçi Sınıfı, Birikim, sayı 2*

KIRAY, M., B., (1998) "*Gecekondular*", *Kentleşme Yazıları,* Bağlam Yayınları, İstanbul

KOÇAK, M*., H.,* (2001), *Türkiye'de Çalışan Kültüründe Dayanışma Örüntüleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul*

LEFEBVRE, H. (1998) *Modern Dünyada Gündelik Hayat, (çev. Işın Gürbüz), Metis Yayınları, İstanbul*

LACLAU E., **MOUFFE** C. (1992) *Hegemonya ve Sosyalist Starateji, (çev. Ahmet Kardam-Doğan Şahiner), Birikim Yayınları, İstanbul*

MARCUSE, H., (1998*), Karşı Devrim ve İsyan, (çev. Gürol Koca-Volkan Ersoy), Ayrıntı Yayınları, İstanbul*

MARKS K., ve **ENGELS,** F., (2004), *Alman İdeolojisi, Sol Yayınları, Ankara*

MARKS, K., **ENGELS**, F. (2001) *Komünist Parti Manifestosu, Tohum Yayıncılık, İstanbul*

MARKS, K.*, Kapital 1. Cilt, http://www.kurtuluscephesi.com/marks/kapc100.html (Erişim Tarihi: 06. 03. 2003)*

MARKS, K., **ENGELS**, F., **LENİN**, V.I. (1977) *Marks Engels Lenin, Seçme İktisat Yazıları, Bilim Yayınları, İstanbul*

MARKS K., **ENGELS** F., (1999), *Alman İdeolojisi, (çev. Sevim Belli), Sol, Ank.*

METİNSOY, M., (2006), *Gündelik Yaşam'da Sınıf Mücadelesi ve Direniş: Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı Sonrası Sosyal Politika Alanındaki Gelişmelerde İşçi Sınıfının Rolü, Ülman, B., Akça, İ (Yayına Hazırlayanlar), İktisat, Sisayet, Devlet Üzerine Yazılar, Prof. Dr. Kemali Saybaşılı'ya Armağan, Bağlam Yayınları, İstanbul, içinde, ss: 67-107*

MORLEY, D., (1992), *Kültürel Dönüşümler, Direnme Politikaları, (çev. M. Gencel Bek), Ankara Üniversitesi Yıllık, (ayrı basım)*

MUNCK, R., *(1995), Uluslararası Emek Araştırmaları,(çev. Cenk Aygün), Öteki Yayınları, Ankara*

MUTLU, E. (2005) *Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya. Ankara: Ütopya.*

MUTLU, E.(2004) *iletişim Sözlüğü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.*

NİCHOLS, T., **SUĞUR**, N, (2005*), Global İşletme Yerel Emek, Türkiye'de İşçiler ve Modern Fabrika, (ed. Tanıl Bora) İletişim Yayınları, İstanbul*

ONG, W. J. (2003), *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözün Teknolojileşmesi, (çev. Sema Postacıoğlu Banon), Metis, İstanbul*

ÖNGEN, T., (1996), *Prometheus'un Sönmeyen Ateşi, Günümüzde İşçi Sınıfı, Alan Yayınları, İstanbul*

ÖNGEN*, T., (2005), Marksizm ve Sınıf, Praksis sayı 8, ss 9-28*

ÖZOĞLU, B., (2002), *Emek Süreci Tartışmalarına Yeni Sorular: Türkiye'de Ağaç Mobilya İmalatı Örneği,* DİKMEN, A. Alpay (ed), *Küreselleşme Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum-7. Sosyal Bilimler Kongresi*, İmaj, Ank. içinde ss. 471-502.

ÖZUĞURLU, M., (2002), *Küresel Denizli Fabrikasının Kökenlerine İki Dokumacı Kasabasından Bir Bakış*, DİKMEN, A. Alpay (ed), *Küreselleşme Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum-7. Sosyal bilimler Kongresi, İmaj, Ank, içinde: 363-433*

ÖZUĞURLU, M. (2005) *Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu, Yeni İşçi Örüntülerinin Sosyolojisi, Halkevleri Emek Çalışmaları Merkezi, İstanbul*

ÖZŞUCA, T. Ş., TOKSÖZ, G. (2003) *Sosyal Koruma Yoksunluğu Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler, A.Ü. SBF Yayınları, Ankara*

SCOTT, J. C. (1995), *Tahakküm ve Direniş Sanatları, Gizli Senaryolar, (çev. Alev Türker), Ayrıntı, İst.*

SELÇUK, Ü., F., (2002), *Örgütsüzlerin Örgütlenmesi, Atölye Yay, İstanbul*

THOMPSON, P., (1999), *Geçmişin Sesi (çev. Şehnaz Layıkel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul*

THOMPSON, E., P., (2003), *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu, (çev. Uygur Kocabaşoğlu), Birikim, İstanbul*

VAN DİJK, A. T. (1999), *Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları, KÜÇÜK, Mehmet (der. ve çev.), Medya İktidar İdeoloji, Bilim ve Sanat Yayınları/Ark, Ankara, içinde ss. 331-395*

VONEİGEM, R. (1996), *Gençler İçin Hayat Bilgisi Kitabı, Gündelik Hayatta Devrim, (çev. Ali Çakıroğlu-Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul*

YARAŞIR, V. (2006), *İşçi Sınıfı Üzerine, İşgal Direniş Grev, Mephisto Kitapevi, İstanbul*

YILMAZER, M. (2005) *Manifaktür Kapitalizminde Sınıf Mücadelesi/Makine Kırıcılar, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=3137 (Erişim Tarihi: 15. 11 2005)*

9. EKLER

Yeni Şafak EKONOMİ
13 MART 2008 PERŞEMBE

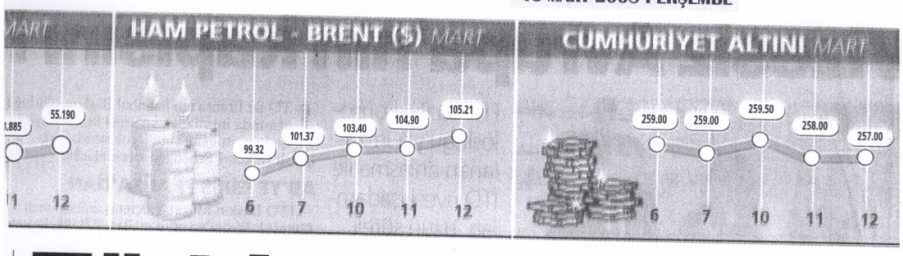

Türkiye zenginleşti sıra mikro reformda

Ekonomiden sorumlu üç bakan, milli gelir revizyonuyla göstergelerin düzeldiğine ve kı rılganlığın azaldığına dikkat çekerek, "Yatırımcılar Türkiye'ye daha farklı bakacak" dec

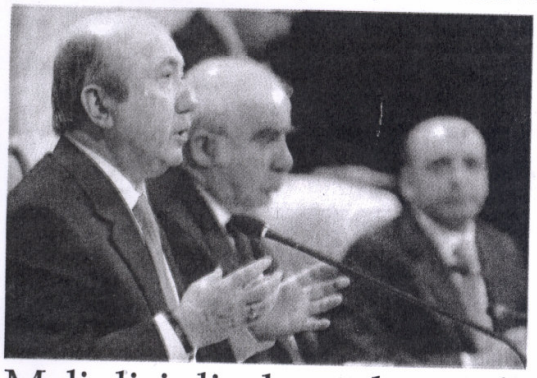

Mali disiplinden ödün yok

Maliye Bakanı Kemal Unakıtan ise yeni milli gelir rakamlarının maliyenin verilerindeki etkilerini anlatıp Mastricht kriterlerinin yakalanması ve bütçe açığında gelinen iyi noktaya vurgu yaptıktan sonra, "Milli gelir hesapları gerçekçi hesaplardır. Faiz dışı fazlada da düşüş meydana gelmiştir, ancak kamu borçları azaldığından zaten önceden olduğu gibi yüzde 6.5 gibi yüksek faiz dışı fazla vermeye de gerek kalmamıştır" dedi.

Ulaştırma Bakanlığı'nın yarım kalan projeleri tamamlamak için bütçe dışında bir fon oluşturma konusundaki çabalarının hatırlatılması üzerine Unakıtan, "Bu konu hükümetin bir tasarısı değil, bir teklif var. Fon oluşturuluyor diye birşey yok. Nihai kararı hükümet verecek ama mali disiplinden ödün verilmesine izin vermeyiz" diyerek fon tasarısına karşı olduğunu belirtti. Devlet Bakanı Şimşek de alt yapı yatırımlarının yapılması için Yap-İşlet-Devret modeline esneklik getirecek şekilde yasal düzenlemeye gidildiğini ve özel sektör eliyle bu yatırımların tamamlanmasının esas olduğunu, kamunun yapacağı yatırımlarda da bütçe olanağının gözetileceğine değinerek, Unakıtan'ın fon tasarısı konusundaki tavrına destek verdi.

Hükümet, milli gelirin revizesinden sonra "küresel şoklara daha dayanıklı" olan yeni bir eşik noktasına gelen ve zenginleşen Türkiye'de bundan sonr mikro reformlara ağırlık vererek, makro ekonomide sağlanan istikrarı sürdürülebilir kılmak için çalışacak.

Ekonominin Koordinasyonu'ndan sorumlu Başbakan Yardımcısı Nazım Ekren, Devlet Bakanı Mehmet Şimşek ve Maliye Bakanı Kemal Unakıtan düzenledikleri ortak basın toplantısında ekonomiyi değerlendirdi.

2005'TEN BERİ ZENGİNLEŞTİK

TÜİK'in açıkladığı milli gelir revizyonuyla ülkenin zenginleşerek 2005 sonu itibariyle 500 milyar doları aşan bir ekonomi haline geldiğini vurgulayan Ekren, bunun gelir dağılımında bir değişimi ifade etmediğini vurguladı.

Ekren, "Bütçe açığının ve cari açığın milli gelire oranı ciddi şekilde azaldı. Borçlanma gereği ve stoku düştüğü için Faiz Dışı Fazla da küçüldü. Kesin olarak mali disiplinin sağlanmasının bir sonucu olan bu yeni tablo, ekonomide sağlıklı bir zemin ve ikincil reformlar için son derece iyi bir fırsat ortaya çıkardı. Makro ekonomik istikrarı sürdürülebilir kılacak mikro önlemleri özel sektörle birlikte gerçekleştirerek, mali kural ve kalıcılığı sağlayarak, Türkiye'yi yatırımlar açısından daha cazip hale getireceğiz" diye konuştu.

REFORM IMF'Yİ BEKLEMEZ

Devlet Bakanı Mehmet Şimşek, sosyal güvenlik ve IMF ile ilişkiler konusunda yöneltilen sorular üzerine, "Sosyal güvenlik reformu IMF olsa da olmasa da geciktirilemez. Sosyal güvenlik bir kaç hafta içinde yasalaşır" dedi. IMF ile sürdürülen 7. gözden geçirmenin gerektiğinden fazla uzadığını kabul eden Şimşek, "Haftaya ABD'ye gidiyorum" dedi. IMF ile yürütülen ve Mayıs'ta süresi dolacak stand-by anlaşmasında, daha önce 8 ve 9'uncu gözden geçirmelerin birleştirildiği açıklanmıştı. Gecikme sebebiyle bu gözden geçirmelerin tek gözden geçirme şeklinde yapılması gündeme geldi. ■ HABER MERKEZİ / ANKARA

SABAH BUGÜN TAM 7 GAZETE
SEVGİLİLER GÜNÜ İLAVESİNİ İSTEYİNİZ
TAM 16 SAYFA
Türkiye'nin en iyi gazetesi
SABAH
CUMA 8 ŞUBAT 2008
HAFTA İÇİ 30 Y.KURUŞ (KKTC 1 YTL)
'SİZE VEDAYA GELMEM'
BERLİN Büyükelçisi Irtemçelik'ten "Adap öğrenme ihtiyacı var" diyen Almanya İçişleri Bakanı'na ağır mektup: "Görev süremi dolunca size veda etmeyeceğim. Şikâyetiniz varsa, bunu Sayın Merkel, Sayın Erdoğan'a iletsin." 18'DE
ERDOĞAN: BU ACI BARIŞIN BAŞLANGICI OLSUN
MAGAZİN
'PORNO İLE ŞANTAJ YAPTILAR'
ŞARKICI Teoman, ellerinde porno görüntüleri olduğunu söyleyip 100 bin YTL isteyen biri kadın iki kişiyi savcılığa şikâyet etti. 2'DE
EKONOMİ
DOLAR 1.21 YTL'YE YÜKSELDİ
ESİR KAMPI DEĞİL TUZLA
LG'NİN TÜRKİYE GENEL MÜDÜRÜ TÜRKLERİ TANIYOR
Fotoğraf: FERHAT ULUDAĞLAR
Orta direk aileye dünya devi misafir
GÜNEY Koreli LG firmasının Türkiye Müdürü Cristopher Kim, 5 yıldızlı otel yerine, Türk insanını tanımak için bir ay orta direk bir aileyle kalmak istedi. Bir çalışan, Sarıyer'deki komşusu Girit ailesini tavsiye etti. Kim, rakı içti, Türk kahvesi için "güzel" dedi
TİMUR SIRT'IN HABERİ 8'DE
Başbakan'ın

DOLAR 1.21 YTL'YE YÜKSELDİ

AVRUPA Merkez Bankası'nın faiz düşüreceği beklentisi ile dünyada Euro düştü, dolar yükseldi. Türkiye'de de 1.18'den 1.21'e fırladı. **EKONOMİ'DE**

BİLİM

'GELECEĞE DÖNÜŞ' HAYAL DEĞİL

CERN Araştırma Merkezi'nde geliştirilen karşı madde çalışmaları sayesinde zamanda yolculuk yapılabileceği iddia edildi. **5'TE**

SAĞLIK

FELCE 'BY-PASS'LA ÇÖZÜM

ABD'Lİ bilim adamlarına göre, belden aşağısı felç olanlarda, omurilik zedelenmeleri "sinir by-pass'ı" yöntemiyle tedavi edilebilecek. **4'TE**

ÖLÜM TERSANELERİNİN ARKA YÜZÜ

SABAH, 7 yılda 44 , son 7 ayda 14 kişinin öldüğü tersanelere mercek tuttu. İşte, dünyanın en güzel yatlarının, gemilerinin üretildiği tersanelerin arka yüzü... İstanbul Tuzla'da aylık kirası 700 YTL olan 20 metrekarelik ranzalı odalarda onlarca işçi kalıyor. Paralar düzenli verilmiyor, sigortalar yatmıyor. Hepsinin en az bir iş kazası öyküsü var. Batmanlı Abbas "Marangozdum, gemileri tahtadan sanıp geldim. Meğer demirmiş" diyor...

SADIK GÜLEÇ'İN HABERİ VE FOTOĞRAFLARI 19'DA

Başbakan'ın 'İnce' tepkisi

Erdoğan, Meclis'te iktidarı sıkıştıran CHP'li İnce'ye şu sözlerle takıldı: "Ne yapacağız seninle Muharrem"

CHP'Lİ Muharrem İnce, türban görüşmelerinde üç kez kürsüye çıkıp konuştu, sık sık iktidar sözcülerine laf attı, bazı bakanların yakınlarını KPSS'ye girmeden işe yerleştirdiklerini açıkladı. Oylamada Erdoğan, İnce ile yan yana gelince "Çok sert muhalefet yapıyorsun. Seninle ne yapacağız Muharrem" dedi. İnce'nin yanıtı "İşimi yapıyorum, ekmek parası" oldu. **17'DE**

Yalova Milletvekili Muharrem İnce

Belediyeler

BAZI belediyeler uzun boylu kaynak sorunu çekmez. Bazı belediyeler ise kıt kanaat idare eder. Yeniceoba belediyesi de az parayla, çok iş yapmaya çalışan belediyelerden.

YAVUZ DONAT'IN "VİTRİN"İ 19'DA

'Türkiye ortaçağa geri dönmeyecek'

YARGITAY Başkanı Gerçeker, Anıtkabir defterine "Kazanımların korunmasında Türk hâkimlere güvenin. Asla ortaçağ karanlığına dönmeyiz" diye yazdı. **17'DE**

MEDICANA TÜP BEBEK ÜNİTESİ

Her şey bebek için!

Medicana Bahçelievler ve Medicana Çamlıca Tüp Bebek Ünitesi her gün hizmetinizde!

SGK ANLAŞMAMIZ VARDIR (SSK - EMEKLİ SANDIĞI - BAĞKUR)

www.medicana.com.tr

8336 444 MEDİ ALO MEDICANA

MEDICANA

Doktor doktoru dava etti

Semra Bilge'nin suçladığı Kadir Doğruer açtığı sergilerle tanınıyor.

NÖROLOG Semra Bilge ile beyin cerrahı eşi, annelerinin ölümüyle ilgili 6 doktor hakkında şikâyette bulundu. Aralarında Dr. Kadir Doğruer'in de bulunduğu 6 doktor için 6'şar yıla kadar hapis cezası isteniyor. **15'TE**

Medyada yeni dönem

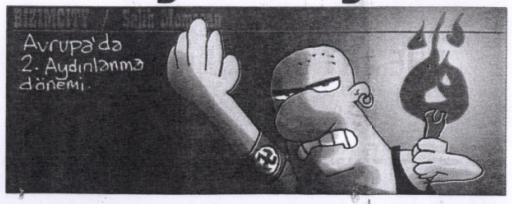

RTÜK dün, SABAH-atv'nin Çalık Grubu'na satışına onay verdi. Satışın önünde engel kalmadı

RADYO ve Televizyon Üst Kurulu dünkü toplantısında atv'nin üst kurul nezdindeki izin ve lisansları ile kanal ve frekans kullanım haklarının Turkuvaz A.Ş. adına tesciline karar verdi. Böylece SABAH-atv bütünlüğünün Çalık Grubu'na satışı kesinleşmiş oldu. **EKONOMİ'DE**

En pahalı yat en ucuz hayat

Kaynakçı Hasan Köse, dünyanın en pahalı yatlarının üretildiği Tuzla tersanelerinin son yedi ayda verdiği 17. kurban oldu. Oksijen sızması nedeniyle bulunduğu yeri yeterince havalandırmadan çakmak çaktı, ateş topuna döndü. Komaya giren Köse'nin yakınları da bir başka skandala tanıklık etti. Hafta sonu tatili nedeniyle önce Köse için gönüllülerden kan alacak hastane, sonra da açık kan merkezi bulamadılar.

MEHMET BARANSU'NUN HABERİ 4'TE

Yedi ayda 17. kurban

Tersanedeki facialara bir yenisi daha eklendi. Oksijen tüpü patladı, bir işçi yandı. Komadaki gencin ailesi kan işleyecek ve kan ünitesi verecek hastane bulmak için öldü öldü dirildi. Ameliyata alınan genç adam kurtarılamadı

MEHMET BARANSU

Tuzla tersanelerinde birbiri ardına yaşanan iş kazalarına bir yenisi eklendi. Üç gün önce ölen Mikail Kavak'ın ardından önceki gün de bir kişi daha yaralandı. Hastaneye kaldırılan gencin yakınları yapılacak ameliyat için hafta sonu İstanbul'da kan işleyecek hastane ve yetkili bulamadı. Zar zor bir hastane bulundu, kan alındı. Ancak yaralı işçi tüm müdahalelere rağmen son yedi ayda tersane kazalarında hayatını kaybeden 17 kişiden biri olmaktan kurtarılamadı.

TAŞERON FİRMA • Trabzonlu Hasan Köse (24) bir yıl önce taşeron bir firma aracılığıyla Tuzla'da Aslan Tersanesi'nde çalışmaya başladı. Arkadaşlarının tavsiyesi üzerine bir ay önce işten ayrılıp başka bir tersanede işe girdi. Ancak Köse buradan parasını alamayınca eski iş yerine döndü. İşbaşı yapmasından üç gün sonra arkadaşlarıyla çalışırken oksijen tüpünde sızıntı olduğunu fark etti. Arkadaşları yukarıda sigara molası verenleri uyarmaya çıktı. Köse, vakit kaybetmeden fanı açıp odayı havalandırdı. İşini bir an önce bitirmek isteyen genç adam, iki saat beklemesi gerektiğini bilmediği için dört dakikanın yeterli olduğunu düşünüp kaynak yapmak için çakmağı çaktı.

VÜCUDU YANDI • Ortalık bir anda alev topuna döndü. Vücudunun neredeyse tamamı yanan genç adam Kartal Araştırma Hastanesi'ne kaldırıldı. İddiaya göre, hastane Köse'yi yüzde 80 yanık teşhisi ile GATA'ya sevk etti. Ancak burada yer yoktu. Bunun üzerine genç adam Zeynep Kâmil Hastanesi'ne gitti. İddiaya göre, genç adam burada da yanık teşhisi ile tedaviye alınamadı. Kartal Yavuz Selim Devlet

Patlama sonrası ölen Hasan Köse.

Hastanesi, Hasan Köse ve yakınlarının umudu oldu. Genç adam yoğun bakım servisinde tedaviye alındı.

Hastane, Köse'nin tedavisi için üç ünite taze kan kullandı. Ancak bu yeterli olmayınca cumartesi gece yarısı doktorlar Köse'nin yakınlarına taze kan gerektiğini söyledi. Köse'nin kuzeni Akif Karadeniz, vakit kaybetmeden altı kişi buldu. Ancak Köse'nin yakınları hastanede kanı işleyecek kimseyi bulamadıkları için kan veremediklerini öne sürdü.

Anadolu yakasında kan işleyecek bir hastaneye bulamadıklarını öne süren Köse ailesi hastanenin de yardımıyla Florence Nightingale Hastanesi'nde taze kan buldu. Parayla zar zor bulunan kan Hasan Köse'nin tedavisinde kullanıldı.

İKİ HASTANEDE ÇIKTI • Ancak Köse ailesine pazar günü altı ünite kan daha gerekli olabileceği söylendi. Köse'nin yakınları önce hastanenin hemen yanındaki Kartal Kızılay'a gittiler. Buranın kan satma yetkisinin Zeynep Kâmil Hastanesi'ne verildiğini öğrenince telefona sarıldılar. Ancak orada da kan yoktu.

İddiaya göre, Köse ailesi Anadolu yakasındaki hastaneleri bu kez, taze olmayan altı ünite kan için aradı. Sadece Marmara Eğitim ve Göztepe SSK Hastaneleri'nde kan olduğu ortaya çıktı. Köse ailesi 600 YTL karşılığında bulduğu kanı hastaneye yetiştirdi. Hafta sonu yaşanan kan sıkıntısı sonrası ameliyata alınan Hasan Köse, yapılan tüm müdahalelere rağmen kurtarılamadı.

TOPRAGA VERİLDİ • Hasan Köse, dün Şifa Mahallesi Camii'nde kılınan namazdan sonra Tuzla'da son yolculuğuna uğurlandı. Ailesi doktorları suçlamasa da cuma saat 19.00'dan pazartesi sabah 09.00'a kadar kan işleyecek laboratuarların kapalı olmasına, ve kan ünitesi bulunamamasına isyan etti. Acılı baba İslam Köse "Allah kimseyi İstanbul'da hafta sonu kana muhtaç etmesin. Ya Hasan'ın arkadaşları olmasaydı ne yapacaktık? Herkes kan verecek birilerini bulamayabilir " dedi.

Taraf 19 Şubat 2008 sal.

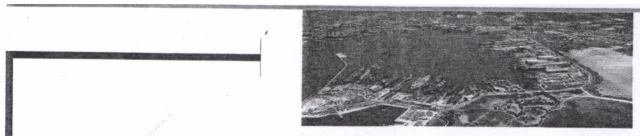

MÜLTECİ DEĞİL TERSANE İŞÇİSİ

30 işçinin kaldığı 20 metrekarelik dükkandan bozma odanın kirası 700 YTL.

SABAH, son yedi yılda 44, son 7 ayda ise 14 işçiye mezar olan Tuzla tersanelerinde köle-işçilerin yaşadığı sosyal dramı gözler önüne seriyor

Denizcilik Müsteşarı Naiboğlu: Tersane ölümlerini inceliyoruz

İstanbul Tuzla'da 4 katlı, boyasız, sıvası çatlamış bir binanın giriş katı. Binanın dükkân olarak düşünülüp camlarla kaplanmış, ancak şimdilerde "simsiyah" boyanıp körleştirilmiş bu 20 metrekarelik bölümde sıkışmış onlarca insan var. Kimi bir köşede derin düşüncelere dalmış, kimi mutfak olarak kullanılan bir başka köşe-

Denizcilik Müsteşarı Naiboğlu: Tersane ölümlerini inceliyoruz

DENİZCİLİK Müsteşarı Hasan Naiboğlu, tersanelerde 7 ayda 14 kişinin ölümünü, sektördeki iş yoğunluğuna ve çalışanların iş güvenliği için gerekli önlemleri almamasına bağladı. "Türkiye, 2002 yılında gemi imalatında dünyada 23'üncü sıradaydı. Bugün, tonaj açısından 4-5 yerine göre 6'ncı sırada, gemi adedi açısından da 4'üncü sırada bulunuyor" diyen Naiboğlu, gemi inşanın emek-yoğun bir sektör olduğuna işaret etti.

Hasan Naiboğlu

Naiboğlu, şöyle konuştu: "Sektörde çok sayıda işçi çalışıyor. İş yoğunluğu da fazla. Bu ortamda zaman zaman sorunlar oluyor. Ölümler oluyor. Ortalama bir tersanenin 6 yan sanayiye etkisi var. Bir de kendisi var; 7. Tersanede çalışan 500 kişiyi, 7 ile çarpmak gerekiyor. Marangozu, boru-cusu, elektrikçisi ve diğer elemanları."

Naiboğlu, ölümlerin taşeron çalıştırılmasına bağlanmasını da "Taşeronlar da kural ve kaidelere uyuyor. Tüm dünyada sektörde taşeronlar kullanılıyor" diye eleştirdi. Naiboğlu, Gemi İnşa ve Tersaneler Genel Müdürlüğü'nün uzmanlardan oluşan bir heyetle ölüm olaylarını incelediğini belirterek, bu heyetin son kazaları da nedenlerini ortaya koyacak biçimde inceleyeceğini açıkladı.

Olcay AYDILEK / *ANKARA*

'Gemileri tahtadan sanıyordum'

URFALILARIN hemen karşısındaki bir binada Batmanlılar kalıyor. Küçük oda tuvaletlerin olduğu bölümden tahta bir perde ile ayrılmış. Ranzalar konulmuş. Ama Urfalılara göre daha derli toplu. Batmanlı Abbas Işık, kardeşleri ile bu küçük odada kalıyor. Aşçılığı ile övünerek bize yemek hazırlamak istiyor. Batman'dan İstanbul'a geldiğinde önce tekstil sektöründe çalışmış. "Tekstilde para yok. Sonra 'Gemicilikte iyi para var' dediler. Buraya geldim. Hiç gemiye çıkmamıştım. Hatta gemileri tahtadan sanıyordum. Daha önceden marangozluk yapmıştım. Yaparım diye düşündüm. Bir de baktım ki gemiler demirdenmiş" diyor. Odadaki herkes gülüyor.

HEPSİNİN BİR KAZA ANISI VAR

Sonra genç yaşlarına rağmen hepsi birer iş kazası öyküsü anlatıyor. 19 yaşındaki Orhan Işık tersaneye başladığı üçüncü günde yirmi metre yüksekliktеki direkten motorun üzerine düşen adamı unutamıyor. Ölen işçinin adını hatırlamıyor fakat kanlar içindeki görüntüsünü hiç unutamamış.

Aynı binanın bir başka odasında ise Diyarbakırlılar kalıyor. Ama aralarında bir de İzmirli var. "Aramızda tek deniz gören" diyerek takılıyorlar ona. İşverenin sigorta primlerini yatırmadığından şikâyet ediyorlar. Tersanede taşçı olarak çalışan Sabri Yıldız "Ayın bir ilk günü bir de son günü yatırıyorlar. Üç yıldır tersanelerdeyim. Sadece yetmiş günlük sigortam varmış" diyor.

Tuzla tersanelerinde son 7 ayda ölenler

20/07/2007: Yılmaz Arslan (Elektrik çarpması)
04/08/2007: Subutay Soysal (Gemiden düştü)
21/07/2007: Cabbar Ongun (Elektrik çarptı)
23/07/2007: Güney Akarsu (Elektrik çarptı)
30/08/2007: Cengiz Tatlı (Elektrik çarptı)
31/08/2007: Kenan Kara (Kalp durması)
03/09/2007: Bekir Özmen (Elektrik çarptı)
05/06/2007: Hasan Macar (Patlama)
05/06/2007: Hakan Özden (Patlama)
17/11/2007: Fatih Kılıç (Yüksekten düştü)
19/11/2007: Sabri Yanardağ (Üzerine blok düştü)
14/01/2008: Onur Bayoğlu (Düştü)
04/02/2008: Metin Turan (Denize düştü)

İstanbul Tuzla'da 4 katlı, boyasız, sıvası çatlamış bir binanın giriş katı. Binanın dükkân olarak düşünülüp camlarla kaplanmış, ancak şimdilerde "simsiyah" boyanıp körleştirilmiş bu 20 metrekarelik bölümde sıkışmış onlarca insan var. Kimi bir köşede derin düşüncelere dalmış, kimi mutfak olarak kullanılan bir başka köşede piknik tüpü üstünde tencere kaynatıyor. Ortada öbeklenip sohbet edenlerin konusu "para, açlık ve yoksulluk." Bütün bu yoksulluğun içinde yaşayanlar da dünyanın en güzel ve en pahalı yatlarını yapan Tuzla tersane işçileri.

Ağır bir kokunun kapladığı odada yerde yatan işçilere bakıp burada kaç kişinin kaldığını anlamak mümkün değil. Uzun süren çalışmanın yarattığı yorgunluktan iş elbiselerini bile çıkarmadan yatağa uzanmış insanlar, bir çırpıda tüketilmiş yemeklerden kalan tencereler, tabaklar...

7 YILDA 44, 7 AYDA 14 ÖLÜM

Buraya gelme sebebimiz son 7 yılda 44, son 7 ayda ise 14 işçinin öldüğü iş kazalarını, çalışma koşullarını konuşmak ancak görünen manzarada tersane işçilerinin sadece çalışma koşulları değil yaşam koşullarının da içler acısı olduğu ortaya çıkıyor. Tuzla'nın arka mahallelerindeki 20 metrekarelik bu odalar 700 YTL'ye kiraya veriliyor. Yani İstanbul'da 100 mekrekarelik ortalama bir evin kirası kadar. Bu nedenle her odada onlarca insan kirayı paylaşarak bir arada yaşıyor. Batmanlılar, Diyarbakırlılar, Samsunlular, Urfalılar...

BİR ODADA 30 KİŞİ

Tersanede temizlikçi, taşlamacı, boyacı, demirci, kaynakçı olarak çalışan işçiler sık sık iş kazalarına tanık oluyor. Ezilmelere karşı çelik uçlu ayakkabı, baret, emniyet kemeri gibi koruyucula ise hiç kullanmamışlar. Bazıları evli, çocukları var. Ama onları köyde bırakmışlar. Ev sahibinden şikâyetçiler. "Elektriği fazla kullanmayın. Sigorta atıyor" diyormuş. Aynı binanın başka odaları da kiraya verilmiş.

Urfalı İsmail Biliz "Biz yine şanslıyız" diyor. Bazı ev sahipleri pansiyon usulü kalanlardan kişi başına para alıyormuş. Ev sahibinin bir de bakkalı var. Peynirlerini, ekmeklerini ordan alma şartı getirmiş. "Başlangıçta para biriktirip dönerim, diyordum. Ama şimdi bilemiyorum. Para yok" diye konuşuyor.

"Neden burada kalıyorsunuz. Pahalı değil mi?" sorusuna ise Abit Boğatekin "Abi bir de yol parası verirsek, nasıl geciniriz?" diye cevaplıyor. Özellikle boyalardan şikâyetçi Abit Boğatekin. "Hele bir de kapalı yerde olursa, bazen derin kabarır. Sesime bak, hâlâ öksürür gibi konuşuyorum" diyor.

Tersanenin yemeklerinden de şikâyetçiler. "Yemekleri yapan firma, bizim patronun karısının firması, bir gün öncesinin yemeklerini çorbaya katıyor. Yemekler berbat" diyerek gülüyorlar. Bazıları ise itiraz ediyor; "Hayır bizim yemekler güzel" diye.

YARIN :

- İşçilerin tersanedeki koşulları ne?
- İşçi ve işveren sendikalarının ölümlerle ilgili yorumları neler?

KİBAR SÖZ DUYMAYAN ÇALIŞANLAR DÜŞÜK VERİMLE ÇALIŞIYOR

Patronun takdiri zam kadar etkili

Araştırmalara göre, patronlarından 'Teşekkür ederim', 'Tebrikler' gibi övgü dolu sözler duyan çalışanların motivasyonu, yüzde 1'lik maaş zammı kadar artıyor

PATRONLARINDAN "Teşekkür ederim", "Tebrikler" gibi motive edici ve övücü sözler duyan çalışanların, maaş zammı almış kadar mutlu oldukları belirlendi. İngiliz danışmanlık şirketi White Water Strategies tarafından 1000 çalışan üzerinde yapılan araştırmaya göre, patronlarından övgü dolu sözler duyan kişilerin motivasyonu, yüzde 1'lik maaş zammına denk düşecek şekilde artıyor. Hak ettikleri kadar takdir edilmediklerini düşünenlerse kendilerini işe vermiyor ve başka iş aramaya başlıyor.

ARAŞTIRMACILAR, patronların yalnızca kibar sözlerle yılda ortalama 5.2 milyar sterlinlik verim kaybını önleyebileceklerini söyledi. White Water Strategies şirketinden psikolog Averil Leimon, çalışanların takdir görmesinin işyeri ortamını daha memnuniyet verici hale getireceğini ve bu sayede kâr oranının bile artabileceğini söyledi. Psikolog Leimon, "Çalışanları motive etmenin iki yolu var: Maddi mükâfat ve mutlu bir çalışma ortamı" dedi.

■ DIŞ HABERLER SERVİSİ

13 mart 2008

'IMF'yle yola devam edelim'

Ekonomik dalgalanmaya karşı hükümetin alması gereken önlemleri sıralayan TÜSİAD Başkanı Arzuhan Doğan Yalçındağ, "Türkiye'nin IMF'yle yoluna devam etmesi, ülke açısından ek bir güvence oluşturur" dedi

Arzuhan Doğan Yalçındağ

EKONOMİ SERVİSİ

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSIAD) Başkanı Arzuhan Doğan Yalçındağ, global piyasalarda bozulan makroekonomik göstergelere dikkat çekerek, hükümetin bir dizi önlem almasını istedi.

PriceWaterHouseCoopers tarafından düzenlenen 'Davos'tan İstanbul'a' konulu toplantıda konuşan Yalçındağ, "Türkiye'nin IMF anlaşmasıyla yoluna devam etmesi, ülke açısından ek bir güvence oluşturacaktır" dedi.

Arzuhan Doğan Yalçındağ, dünya ekonomisinin yüzde 25'ini oluşturan ABD ekonomisindeki bir yavaşlamanın diğer ülkeleri de etkilemesinin kaçınılmaz olduğunu belirterek, ABD ekonomisine ilişkin son açıklanan verilerin beklenen de kötü gelmiş olmasının, dünya ekonomisi ve gelişen ekonomiler açısından bir dizi riske işaret ettiğini söyledi.

'Mayısta belirsizlik artacak'

TÜSIAD Başkanı, Türkiye'de hükümetin önümüzdeki dönemde alması gereken önlemleri sıralarken IMF'yle ilişkilerin geleceğinin netlik kazanması gerektiğini ifade etti. Yalçındağ şöyle konuştu:

"IMF ile ilişkilerin nasıl devam edeceğinin bir an önce açıklığa kavuşturulması ihtiyacı var. IMF anlaşması 2008 Mayıs ayında dolacak. Bu tarih, dünya ekonomisindeki belirsizliğin ve istikrarsızlığın muhtemelen zirveye tırmanacağı bir döneme denk gelmektedir. Artan belirsizlik ve risk altında, Türkiye'nin IMF anlaşmasıyla yoluna devam etmesi, ülke açısından ek bir güvence oluşturacaktır."

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecine de değinen Arzuhan Doğan Yalçındağ sözlerine şöyle devam etti:

"2008 senesinde dünyada hüküm sürecek olan tüm karmaşa ve dalgalanmaların arasında, Türkiye'nin sağlam ve öngörülebilen bir rotada ilerlediğinin en önemli göstergesi, AB sürecinin ivmelenerek devam etmesi olacaktır.

AB üyelik yolunda hızla ilerleyen bir Türkiye, yurtdışı piyasalara verilecek en temel mesaj olacaktır. Kaldı ki, AB üyelik süreci Türkiye ekonomisinin çok ihtiyaç duyduğu mikroekonomik reformlar açısından da en uygun çerçeveyi oluşturmaktadır."

TÜSİAD'ın ekonomik dalgaya karşı önerileri

Arzuhan Doğan Yalcındağ konuşmasında hükümetin önümüzdeki dönemde alması gereken bir dizi önlemleri sıraladı. Bu önlemler şunlar:

- Bütçede faiz dışı fazla verilmeye devam edilmeli, özelleştirme süreci hızlandırılmalı, kayıtdışı ekonomiyle mücadelede kararlı olunmalı.
- Vergi tahsilatı daha geniş bir tabana yayılmalı. Böylece hem vergi gelirinde daha kalıcı bir artış, hem de vergi yükünün daha adaletli dağıtılması sağlanmalı.
- Faiz hassas dengeye göre ayarlanmalı. Dünya ekonomisindeki gelişmelerin çok yakından izlenmesi ve para politikasının buna göre şekillendirilmesi gerekiyor. Faiz oranları, gelişmiş ülke faiz oranlarıyla olan farkı koruyacak biçimde, hem yurtdışından fon çekilmesine elverecek seviyede olmalı hem de yavaşlayan ekonomik büyüme karşısında talebi uyarabilmeli.
- Beklenti iyi yönetilmeli. Merkez Bankası politikalarının iletişimi iyi yapılmalı. 2008 yılında ekonomide beklenti yönetimi büyük önem kazanacak. Ekonomi politikalarında doğru uygulamaların yanı sıra, bu politikaların kamuoyu ile iletişimine de özel bir önem verilmesi gerekli.
- Uluslararası fonlarda görülecek daralma yurt-

ÖRNEK ÖDEME TABLOSU — YTL

Konut	Peşinat	Taksit		Ara Ödemeler	
		Adedi	Tutarı	1 yıl sonra	2 yıl sonra
3 + 1 123 m2 238.000 YTL	47,500	48	3,350	35,500	35,500
		60	2,850		
		120	1,950		

MilPA
Ayrıntılı bilgi için:
0 212 449 04 49
0 212 449 04 04
www.milpark.com.tr

talebi uyarabilmeli.

■ Beklenti iyi yönetilmeli. Merkez Bankası politikalarının iletişimi iyi yapılmalı. 2008 yılında ekonomide beklenti yönetimi büyük önem kazanacak. Ekonomi politikalarında doğru uygulamaların yanı sıra, bu politikaların kamuoyu ile iletişimine de özel bir önem verilmesi gerekli.

■ Uluslararası fonlarda görülecek daralma yurtdışı fonlama maliyetlerinin artması anlamına gelecek. Bu durumda, reel sektörün yurtiçi finansal piyasalardan daha fazla yararlanabilmesi için sermaye piyasaları derinleştirilmeli, halka açılma özendirilmeli ve aracılık maliyetleri aşağı çekilmeli.

■ IMF'yle ilişkilerin geleceği netlik kazanmalı.

■ Şirketlerin güclenmesi için mikro reformlar yapılmalı. Şirketler kesiminde rekabet gücünün daha da artmasına imkân sağlayacak mikro reformlara vakit kaybedilmeden hız verilmeli.

■ AB süreci ivmelenerek devam etmeli.

'Bundan sonraki balon alternatif enerji balonu'

'Davos'tan Istanbul'a' konulu toplantıda konusan Milliyet yazarlarından Osman Ulagay, ABD'de finansal enstrümanların ekonomik büyüme yaratmada etkili olduğunu ve bunlarla 'balonlar' oluşturulduğunu söyledi. Mortgage'in böyle bir balon olduğunu kaydeden Ulagay, "Bundan sonraki balonun alternatif enerji balonu olduğu söyleniyor" dedi. Ulagay, bu balonun büyüklüğünün 20 trilyon dolara ulaşabileceğini söyledi.

Milliyet yazarı Meral Tamer de, dünyada çok güçlü bir nükleer enerji lobisi olduğunu kaydetti. Tamer, nükleer enerjinin barışçı amaçlar için kullanılıp kullanılmayacağına artık dikkat edilmediğini, Fransa Cumhurbaşkanı Nicholas Sarkozy'nin geçtiğimiz aylarda yaptığı Ortadoğu gezisinde bu ülkelere neredeyse nükleer santral 'dağıttığını' belirtti.

ÖZET

Bu çalışmanın temel konusu, enformel sektör işçilerinin medya algısının nasıl oluştuğunu analiz etmek ve haber metinlerindeki örgüyü anlamlandırma biçimlerini kavramaya çalışmaktır. "Emeğini satışa sunanlar" genellemesiyle ulaşılacak olan işçi sınıfının bir parçası olarak enformel sektör işçileri, güvencesiz ve sağlıksız koşullarda çalışmaktadır. Genelde tüm sektör özelde de Ankara Siteler'de çalışan ağaç-mobilya işçilerinin haberleri açımlarken, metnin içindeki egemen anlamın kimi zaman zıddına varabilecek kadar uzağına düştüğü görülmektedir. Alımlama konusu, medya çalışmaları içinde görece az yer bulmuştur. İşçi sınıfının alımlama biçimleri ise hemen hiçbir araştırmaya konu olmamıştır. Bu yönüyle tüm eksiklikleri kendisine ait olan çalışmada, medya yaklaşımları içinde alımlama konusunun da ayrı bir yeri bulunmaktadır.

ABSTRACT

The main subject of this work is to analyse the media perception of informal sector workers and to make efforts to grasp the ways they give meanings to the patterns of news. Informal sector workers as a part of the working class, which can be also understood through the conceptualization of "the ones who sell their labour", are working under unhealthy conditions and without safety. In general the whole sector and in particular Ankara Siteler Furniture workers seem to position themselves far from and sometimes opposite to the dominant meanings inside the news texts when commenting on the news.

The subject of perception has hardly taken place under the heading of media studies. Moreover, a study on the perception of worker class is almost an untouched area. In this point of view, this study also concentrates on the subject of perception inside the media studies.